

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
SOCIALINIO POLITIKOS KATEDRA**

LAIMA PURMALIENĖ

SDmn6 - 01

studentė

**TĖVŲ ILGALAIKIO NEDARBO ĮTAKA VAIKŲ
GYVENIMO SIEKIAMS**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė:
Prof. dr. V.Kanopienė

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	4
1. DARBAS KAIP SOCIALINĖ VERTYBĖ	6
1.1. Požiūrio į darbą istorinė raida	6
1.2. Lietuvos užimtumo politikos aspektai.....	8
1.3. Nedarbas kaip socialinė problema	10
1.4. Ilgalaikės bedarbystės priežastys.....	14
2. TĖVŲ ILGALAIKĖS BEDARBYSTĖS ĮTAKA VAIKŲ GYVENIMO SIEKIAMS.....	16
2.1. Ilgalaikio nedarbo psichosocialinis poveikis šeimos funkcionavimui.....	16
2.1.1. Socializacijos ypatumai ilgalaikių bedarbių šeimoje	19
2.2. Tėvų ilgalaikio nedarbo įtaka vaikų gyvenimo siekių formavimuisi.....	34
3. TYRIMO „TĖVŲ ILGALAIKIO NEDARBO ĮTAKA VAIKŲ GYVENIMO SIEKIAMS“ REZULTATAI IR ANALIZĖ	38
3.1. Tyrimo metodologija	38
3.2. Kiekybinio tyrimo rezultatai ir jų analizė	41
3.3. Kokybinio tyrimo analizė	57
3.4. Tyrimo rezultatų analizė ir interpretacija	61
IŠVADOS	64
REKOMENDACIJOS	66
LITERATŪRA	67
SANTRAUKA	71
SUMMARY	73
PRIEDAI	75

MAGISTRO DARBE NAUDOJAMOS SĄVOKOS IR TERMINAI

Bedarbis (angl. *unemployed*) – norintis dirbti ir ieškantis darbo nedirbantis darbingo amžiaus asmuo, nepriklausomai nuo to, ar jis užsiregistravęs darbo biržoje, ar ne.

Laužackas R. Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas.

Ilgalaikis bedarbis (angl. *sustained unemployed*) – ilgiau kaip nustatytą laikotarpį, pvz., 12 mėnesių, nedirbantis bedarbis.

(<http://sec.lt/pages/zodynas/index.html>)

Darbas (angl. *work, job*) – kiekvienas tikslingas žmogaus atliekamas fizinis ir /arba protinis veiksmas, nukreiptas į materialinių ar dvasinių, asmeninių ar visuomeninių poreikių tenkinimą.

Laužackas R. Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas.

Gyvenimo siekis (angl. *aim of life*) – daugiau ar mažiau įsisąmonintas tikslas vienoje kurioje gyvenimo srityje.

IVADAS

Kiekvienos asmenybės santykio su socialine aplinka realizacija pasireiškia per saviaktualizaciją – unikalių asmenybinių, socialinių, profesinių ir kūrybinių siekių įgyvendinimą. Šie gyvenimiški siekiai yra vienas pagrindinių asmenybės veiklos generacijos veiksnių (A. Vaičiulienė, 2004). Svarbią vietą gyvenimiškų siekių aibėje užima su profesija, karjera ir darbine veikla susiję asmens siekiniai. Pasak E. Ramanauskaitės (2006), gyvenimo siekiai gali būti analizuojami kaip socialiai konstruojamas procesas, apimantis tiek asmens socialines interakcijas, tiek jo paties elgseną, įtakotą Aš vaizdo, savivertės, vertybinių nuostatų, gyvenimiškos prerogatyvos ir kt. Tai reiškia, kad asmenybė, būdama unikali ir nepakartojama, savo gyvenimiškus siekius taip pat konstruoja kaip unikalų ir nepakartojamą procesą. Kita vertus, socializacijos sąlygos, tokios kaip šeimos vertybės, gyvenimo būdas, socialinis statusas ir ekonominės galimybės taip pat reikšmingai įtakoja gyvenimo siekių formavimąsi. A. Giddens (2005), remdamasis Didžiojoje Britanijoje atliktais sociologiniais tyrimais, konstatuoja, kad individo požiūriui į karjerą neabejotinos įtakos turi tėvų užimtumo modelis, materialinis statusas, edukacinės aplinkos ypatumai, o šie veiksniai tuo pačiu yra prasmingi įvairių asmenybės bruožų (gyvenimo siekių, vertybių, nuostatų, motyvų, požiūrių) formavimuisi.

Tyrimo problema. Šalies ir užsienio mokslininkų (A. Vosiliūtė, 2002; 2004; B. Gruževskis, 2000; A. Pocius, L. Okunevičiūtė – Neverauskienė, 2003; Ch.P. Chen, 1998; 2001; 2003; ir kt.) atliktų tyrimų rezultatai leidžia teigti, kad ilgalaikė bedarystė įtakoja vertybinių nuostatų kaitą – atsiranda išmoktas bejėgiškumas, socialinių vertybių nihilizmas, ima reikštis skurdo subkultūros požymiai: žema savivertė, intensyvi marginalios elgsenos raiška, neadekvatūs gyvenimo siekiai. Pasak A. Giddens (2005), žemųjų visuomenės sluoksnių, tame tarpe ir ilgalaikių bedarbių vaikai dažnai reiškia atvirai priešišką požiūrį į mokslą, darbą ir karjerą, socialiai naudingą veiklą bei demonstruoja iš šeimos perimtą pasaulėžiūrą, kuri grindžiama menka asmenine ir socialine atsakomybe, maskulinistine gyvenimo maniera, nenuosekliu savarankiškumo ir nepriklausomybės įtvirtinimu bei pasidavimu likimui. Pastaraisiais metais Lietuvoje atlikti tyrimai (A. Laukaitienė, 2006; L. Martinkaitė, 2006; L. Raudonytė, 2006; T. Anilionis, 2005; I. Diršienė, 2005) leidžia teigti, kad moksleiviai, kilę iš ilgalaikių bedarbių šeimų bei šeimų, disponuojančių menkais finansiniais ištekliais, pasižymi menkesne pasiekimų motyvacija, lyginant su bendraamžiais. Jie savo karjerą sieja su fiziniu darbu, minimaliu profesiniu pasirengimu ir galimybe užsidirbti užsienyje.

Lietuvoje kol kas nebuvo analizuota, kokius gyvenimo siekius puoselėja jauni bedarbiai, kurių socializacija vyko ilgalaikių bedarbių šeimose. Šio tyrimo **aktualumą** atspindi probleminiai klausimai:

- 1) Kaip tėvų ilgalaikė bedarbystė įtakoja vaikų gyvenimo siekius?
- 2) Kokiais gyvenimiškais siekiais pasižymi bedarbiai, augę ilgalaikių bedarbių šeimose.

Iškelti probleminiai klausimai leido suformuluoti **darbo objektą**: jaunų bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose, gyvenimo siekiai.

Darbo tikslas – ištirti tėvų ilgalaikio nedarbo įtaką vaikų (jaunų bedarbių) gyvenimo siekiams.

Darbo tikslas suponavo tokius **uždavinius**:

1. Aptarti asmenybės gyvenimo siekių formavimosi turinį.
2. Atskleisti ilgalaikio nedarbo poveikį šeimos funkcionavimui.
3. Išryškinti tėvų ilgalaikės bedarbystės poveikį vaikų gyvenimo siekiams.
4. Atskleisti bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose, gyvenimo siekių ypatumus.

Darbo hipotezė: ilgalaikių bedarbių šeimose augę bedarbiai pasižymi žemesniais gyvenimo siekiais lyginant su bedarbiais, augusiais šeimose, nepriskirtinose ilgalaikių bedarbių kategorijai.

Darbo struktūra: magistro darbą sudaro: įvadas, 3 skyriai, 10 poskyriai, 1 skirsnis, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalba ir priedai.

Pirmame darbo skyriuje analizuojami socialiniai darbo aspektai: pateikiama požiūrio į darbą istorinė raida, apžvelgiami Lietuvos užimtumo politikos aspektai ir gilinamasi į nedarbo psichosocialinius padarinius asmeniui ir šeimai. Antroje darbo dalyje analizuojama tėvų ilgalaikio nedarbo įtaka vaikų gyvenimo siekiams. Trečioje darbo dalyje pateikiami empirinio tyrimo rezultatai, jų analizė ir interpretacija.

1. DARBAS KAIP SOCIALINĖ VERTYBĖ

1.1. Požiūrio į darbą istorinė raida

Analizuojant darbo sampratą, nesunku pastebėti nevienodą skirtinguose akademinuose šaltiniuose pateikiamą darbo apibūdinimą. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas (2004) pateikia lakonišką darbo apibrėžimą: „Darbas – fizinė bei protinė veikla, dirbimas“. Kiek išsamiau darbą apibūdina J. Leonavičius (1993): „Darbas – tai tikslinga, visuomenei naudinga žmogaus veikla, reikalaujanti protinių ir fizinių jėgų; pagrindinė žmogaus veiklos forma, sukurianti visus jam reikalingus, poreikiams tenkinti būtinus, daiktus ir formuojanti patį žmogų, ugdanti jo sąmonę bei kalbą ir daranti jį sugebantį bendrauti“ (p. 30). Tačiau toks apibūdinimas suponuoja pagrįstą klausimą: ar darbu laikoma savarankiška žmogaus veikla, naudinga ne visuomenei, o tik pačiam žmogui? A. Čiužas ir V. Ratkevičienė (2003) šį klausimą formuluoja dar aktualiau: jei darbas yra veikla, kuria kas nors sukuriama – ar dirba ugniagesiai, policininkai, pardavėjos, medikai? Atsakymą į šiuos klausimus pateikia R. Laužacko (2005) aiškinimas: „Darbas yra kiekvienas tikslingas žmogaus atliekamas fizinis ir /arba protinis veiksmas, nukreiptas į materialinių ar dvasinių, asmeninių ar visuomeninių poreikių tenkinimą“ (p. 8). Taigi darbu gali būti laikoma bet kokia individuali žmogaus veikla, pasižyminti būtinybės, tikslo siekimo, prasmės ir gėrio turiniu.

Skirtinguose visuomenėse požiūris į darbą nebuvo vienodas. Jis priklausė nuo visuomeninių santykių ypatybių, socialinių normų bei vertybių (A. Matulionis, 2005). Rašytiniai šaltiniai, kuriuose galima aptikti požiūrio į darbą apibūdinimų, siekia žmogaus raštijos ištakas. Ankstyvosiose visuomenėse darbas buvo pagrindinė žmogaus veikla, garantuojanti saugumą ir išlikimą (M. Harris, 1998). Tik dirbdamas – medžiodamas, augindamas, žvejodamas – žmogus galėjo išgyventi.

Antikinėje visuomenėje darbas buvo gėris, nes žmogaus buvimas pasaulyje yra veiklus buvimas. Tačiau *pojetinė* veikla (gr. *poiesis* – pagaminimas, sukūrimas) buvo vertinga ne pati savaime, bet priklausomai nuo to, kas sukuriama, nuo kūrinio. Todėl darbas turi būti tikslingai skirtas *apsirūpinimui* (daiktais) ir *rūpinimuisi* (žmonėmis, esančiais šalia) – tik tokiu atveju darbas turi prasmę (A. Anzenbacheris, 1992). Taigi, darbas pradedamas diferencijuoti į fizinę ir protinę veiklą. Toks požiūris į darbą atsispindi to meto didžiųjų filosofų darbuose. Pvz., Platonas „Valstybėje“ ir „Įstatymuose“, Aristotelis „Politikoje“ ir „Nikomacho etikoje“ kalba apie darbo padalijimą, nurodydami, kad darbo pasidalijimas leidžia geriau išreikšti žmogaus gabumus ir pajėgumą, tačiau bet koks rezultatus teikiantis darbas turi vertę: „Joks pašalinis darbas neturi tapti kliūtimi kitiems darbams, grūdinantiems

kūną varguose ir teikiantiems jam maisto, o sielai – išsilavinimą ir įgūdžius“ (Platonas. „Įstatymai“, VII, 802 – 813).

Į pasaulį atėjusi krikščionybė atnešė naujas vertybes, tarp kurių darbas buvo viena svarbiausių: „Savo veido prakaitu valgysi duoną“ (Pradžios knyga, 3:18). Didieji krikščioniškosios filosofijos pradininkai Šv. Augustinas ir Tomas Akviniėtis vertingiausiu darbu laikė žemdirbystę, kaip veiklą, nurodytą paties Dievo (D. Stančienė, 2001). Darbas, jų manymu, buvo vienintelis teisingas pajamų šaltinis, o su juo susijusi nuosavybė neprieštarauja prigimtinėi žmonių teisei, nes tarnauja žmonių labui. Tačiau darbas, siekiant pasipelnymo (prekyba, mainai ir pan.) nėra vertingas Dievo akyse, jis nėra dieviška valia.

Protestantizmas pakeitė požiūrį į darbą. Puritoniškomis religinėmis vertybėmis pagrįsta pasaulėžiūra didžiausia vertybe laikė sunkų ir uolų darbą bei jo tikslumą (M. Weber, 1997). Darbo išaukštinimas turėjo dieviškąją prigimtį, o gėrybe buvo laikomas ne vien tik darbas savaime, bet ir to darbo rezultatai – gerovės siekimas. Reformacija suformavo požiūrį į darbą kaip į pašaukimą, arba deramą tarnavimą Dievui, o pasipelnymą padarė etine norma, moraliu ir netgi siektinu dalyku (iki tol jis buvo laikomas Dievui nepatinkančia arba geriausiu atveju tik toleruotina veikla).

Būtent protestantiškoji darbo samprata skatino kapitalizmo vystymąsi su visomis jo įtakotomis socialinėmis problemomis: ilga darbo diena, menku užmokesčiu ir sveikatai kenksmingomis darbo sąlygomis. Kapitalistinis požiūris į darbą ėmė diferencijuotis. Iš vienos pusės, darbas, jo našumas ir sukuriama vertė buvo traktuojamas kaip socialinė vertybė, garantuojanti visuomenės vystymąsi, iš kitos imamos kelti darbo pasidalijimo ir atlygio už darbą idėjos. Klasinis darbo vertės suvokimas priklausė nuo to, kuriai interesų grupei – darbininkų ar darbdavių atstovaujama (S. Mačiulskytė, 2003). Vis labiau pradedamas vertinti darbo sukuriamas turtas, pajamos ir pelnas. Darbas imamas traktuoti kaip socialinė institucija, aktyviai veikianti ir reguliuojanti žmonių gyvenimus. Atsirado mokslinis darbo prasmų ir reikšmių nagrinėjimas.

Nuo XIX – o amžiaus vis labiau imama vertinti su protiniu darbu ir išsilavinimu susijusi profesinė veikla, teikianti dideles pajamas ir aukštą pragyvenimo lygį. Palaipsniui išsidiferencijavo požiūris į profesiją kaip tam tikrą socialinio kapitalo formą (A. Giddens, 2005), o dėl technologijų pažangos skirtumas tarp fizinio ir protinio darbo vis labiau nyksta: „Klasikinis skirstymas į fizinį ir protinį darbą tampa vis problematiškesnis dėl nuolat didėjančio darbo procesų sudėtingumo, fizinio ir protinio darbo elementų susipynimo“ (R. Laužackas, 2005, p. 8).

Modernioje visuomenėje darbas įgija ne tik materialinę, bet ir nematerialinę vertę (S. Mačiulskytė, 2003). Darbas tapo prestižo dalyku, o nedirbantys asmenys (negalintys dirbti arba

neturintys darbo) yra stigmatizuojami. Darbo prestižo skalė priklauso nuo išsilavinimo pobūdžio ir trukmės, reikalingos įgyti darbinę kompetenciją bei atlygio.

2006 metų lapkričio – gruodžio mėnesiais atliktas Eurobarometro tyrimas parodė, kad darbas europiečiams pagal reikšmingumą jų gyvenimui yra tik 5 – je vietoje po sveikatos, šeimos, draugų ir laisvalaikio¹ (European Social Reality, 2007). Darbas vertinamas ne tik pagal atlyginimą, bet ir pagal tai, kokias jis teikia galimybes savirealizacijai ir asmeniniam pasitenkinimui. Jau minėtu tyrimu nustatyta, kad darbinės veiklos aspektu labiausiai yra vertinamos galimybės tinkamai išnaudoti savo žinias ir įgūdžius, savarankiškos veiklos galimybės bei sąlygos tobulėti profesinėje ir asmeninėje plotmėje. Apmokėjimas už darbą bei karjeros perspektyva tarp su darbine veikla siejamų veiksnių yra žemiausioje vietoje. Didžiausią pasitenkinimą darbine veikla jaučia asmenys, turintys didesnę kaip 20 metų išsilavinimą² bei dirbantys daugiau ar mažiau savarankiškai (vadybininkai, verslininkai). Mažiausiai patenkinti savo darbu dirbantys nekvalifikuotą darbą bei turintys mažesnę nei 15 metų išsilavinimą asmenys (European Social Reality, 2007). Lyginant pagal valstybes, lietuviai pasitenkinimo darbine veikla skalėje užima 4 –ą vietą nuo galo: 62% patenkintų (ES vidurkis 71%, Latvija 76%, Estija 69%).

1.2. Lietuvos užimtumo politikos aspektai

Bendros užimtumo tendencijos Lietuvoje pastaruosius keliolika metų pasižymi svyravimais. Gyventojų užimtumas nepriklausomybės laikotarpiu vystėsi netolygiai: pradžioje buvęs labai aukštas, jis pradėjo mažėti ir 1995 m. nedarbas pasiekė aukščiausią tašką (užimtumo lygis - 55%, nedarbo lygis– 17%). Vėliau užimtumo rodikliai gerėjo, kol Lietuvos ekonomiką 1999 m. smarkiai pakirto Rusijos krizė. Ir nors po metų šalies ūkis pradėjo augti, nedarbo lygis didėjo, o užimtumo lygis mažėjo (2001 m. 17% ir 59% atitinkamai). 2002 m. Lietuvos darbo rinkoje įvyko reikšmingas lūžis: nedarbas sumažėjo iki 13% (nors palyginti su ES vidurkiu atitinkamais metais (8%), jis vis vien išlieka labai aukštas) ir padidėjo užimtumas (57%). Ženkliai mažėjant bedarbių skaičiui ir didėjant gyventojų užimtumui, darbo jėgos aktyvumas didėjo.

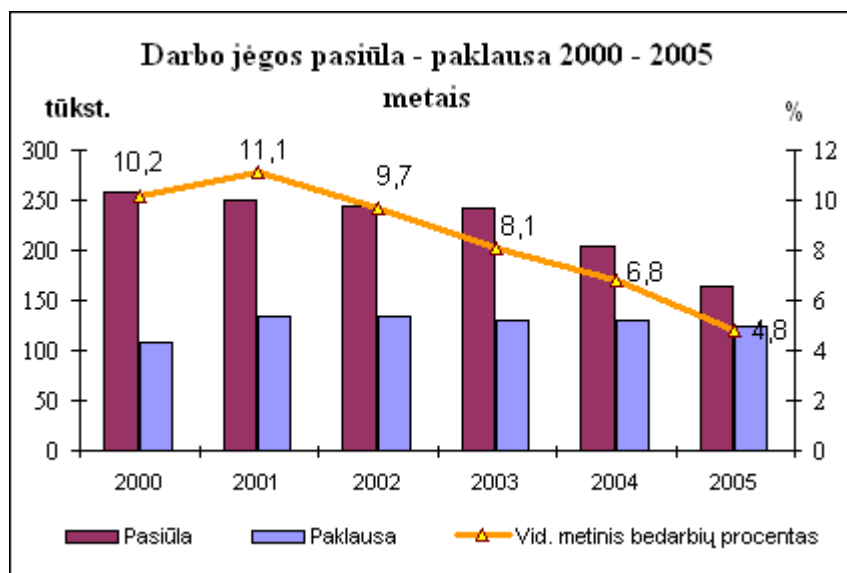
2005 metais Lietuvoje sparčiai mažėjo registruotų bedarbių bei jų dalis tarp darbingo amžiaus Lietuvos gyventojų. Vidutinis metinis bedarbių procentas 2005 m. buvo 5 % (LDB duomenys, žr. 2. pav., p. 13). 2006 metų sausio 1 dienai Lietuvos darbo biržoje buvo registruota 87 tūkst. bedarbių. Tarp jų didžiąją dalį sudarė moterys ir priešpensijinio amžiaus asmenys: atitinkamai 61 % ir 16 % visų registruotų bedarbių. Trečią vietą bedarbių tarpe sudarė jaunimas iki 25 metų amžiaus – 7 %.

¹ Lietuviams – ketvirtoje – aut.past.

² Skaičiuojant nuo pradinės mokyklos – aut.past.

2005 metais nedarbas mažėjo visoje Lietuvos teritorijoje, išskyrus Visagino miesto savivaldybę. Pažymėtina, kad nedarbas mažėjo ir aukščiausio nedarbo lygio teritorijose. 2007 metų sausio 1 d. didžiausias nedarbas išliko Ignalinos, Akmenės ir Druskininkų savivaldybėse.

2005 metais metais buvo įregistruota 124,1 tūkst. laisvų darbo vietų, tačiau įdarbinta tik 109,7 tūkst. Bedarbių. Toks skirtumas aiškinamas tuo, kad šiuo metu per 60 % į darbo biržas besikreipiančių bedarbių nėra pasirengę darbo rinkai: neturi profesinio pasirengimo, yra praradę kvalifikaciją dėl ilgesnės kaip 3 metai darbo pertraukos arba neturi darbinės veiklos praktikos. Bedarbių tarpe 27 % (23561) sudarė ilgalaikiai bedarbiai (žr. 1 lentelę)

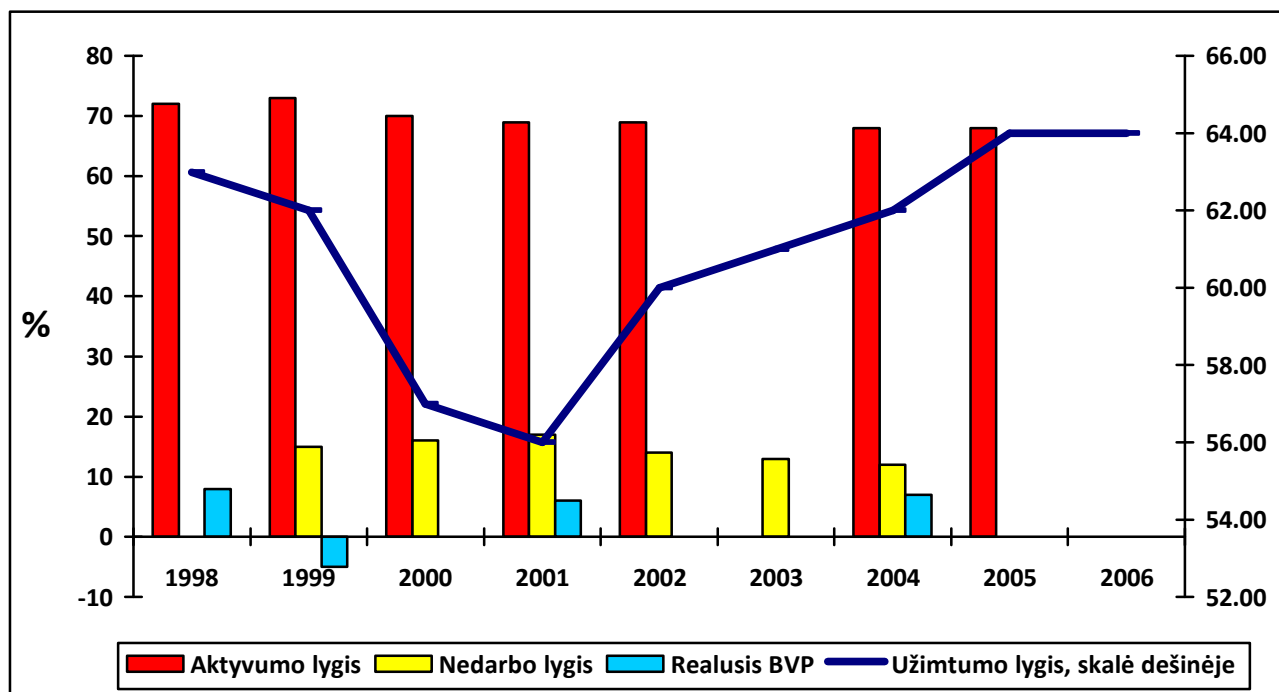
1 pav. Darbo jėgos pasiūlos – paklausos santykis 2000 – 2005 metais
(šaltinis – LDB)

1 lentelė

Bedarbių struktūra 2004 – 2005 m.

Bedarbiai	2004 m	2005 m
Bedarbių skaičius	126,1 tūkst.	87,2 tūkst
Moterų	59,5 %	63,5 %
Vyrų	40,5 %	36,5 %
Jaunimo	9,1 %	6,7 %
Ilgalaikių bedarbių	28,5 %	28,1 %

Lietuvoje, kaip ir kitose posovietinėse šalyse, darbo rinka pastarąjį dešimtmetį patyrė įvairių sukrėtimų ir reikšmingų struktūrinių pokyčių. Nuo Nepriklausomybės atgavimo stebimi dideli užimtumo svyravimai, įtampa darbo rinkoje dėl darbo pasiūlos ir paklausos neatitikimo ir dinamiškas ekonomiškai aktyvių darbo rinkos dalyvių³ skaičiaus mažėjimas (Socialinis pranešimas 2005 – 2006). Šiems procesams reikšmės turėjo valstybės perėjimas prie rinkos ekonomikos, demografiniai pokyčiai ir emigracija (I. Vetlov, E. Virbickas, 2006). Suirus centralizuotai ūkio sistemai, didelė dalis šalies įmonių prarado produkcijos realizavimo rinkas, kai kurios bankrutavo arba buvo priverstos mažinti darbuotojų skaičių (N. Daukantienė, 2006). Dėl šių priežasčių darbo pasiūla ėmė nebeatitikti paklausos, o kai kurios specialybės prarado savo reikšmingumą ir vertę (sunkioji pramonė, mašinų gamyba, radioelektronikos inžinerija ir t.t). Planinę pramonę ėmus keisti verslams, prireikė naujų darbo įgūdžių, kurių didžioji darbo jėgos dalis neturėjo. Todėl tūkstančiai dirbančiųjų tapo bedarbiais, o praradę viltį rasti darbo kai kurie išvis nutraukė darbo paieškas. Pastarųjų metų duomenimis, Lietuvoje gyventojų aktyvumas sudaro tik 68%, kai ES šalyse svyruoja nuo 77% iki 84%. Didesnis aktyvumo rodiklis yra moterų tarpe (I. Vetlov, E. Virbickas, 2006). Faktiškai Lietuvos gyventojų užimtumo ir nedarbo lygis atitinka šalies ūkio ekonominius svyravimus:

2 pav. Pagrindinių Lietuvos darbo rinkos rodiklių kaita, kintant BVP

Šaltinis: Statistikos departamento duomenys, autorės paskaičiavimai

³ Gyventojų aktyvumo lygis apskaičiuojamas kaip 16 – 64 metų ekonomiškai aktyvių gyventojų (darbo jėgos) ir to paties amžiaus bendro gyventojų skaičiaus santykis – aut.past.

Iš antro paveikslo matyti, kad po 1998 metų Rusijos krizės užimtumo lygis mažėjo, o nedarbo lygis didėjo. Pradėjus atsigaivinti šalies ekonomikai, ypač nuo 2002 metų, užimtumas vėl pradėjo didėti.

Dabartiniu laikotarpiu (keleto metų bėgyje) didžiausią įtaką užimtumo tendencijoms daro atskirų ūkio šakų, tokių kaip statyba ir paslaugų sektorius, augimas ir darbingo amžiaus žmonių emigracija į užsienio šalis (Darbo jėgos paklausos bei darbo vietų užpildymo problemų tyrimas - prieiga internetu [žiūrėta 2007.06.01] http://www.ldb.lt/files/ldv_1etapas.pdf). Todėl mažėja darbo vietų užpildymas šalies mastu ir labiausiai urbanizuotuose šalies regionuose. Didėjant įmonių, ypač didžiųjų, konkurencijai dėl darbo jėgos, stabiliai auga darbo užmokestis (I. Vetlov, E. Virbickas, 2006). Nepaisant to, Lietuvos Darbo biržos 2007 metų balandžio 1 d. duomenimis šalyje buvo 11,1 tūkst. ilgalaikių bedarbių, kas sudarė 14% visų registruotų bedarbių (Lietuvos darbo rinka, 2007, prieiga internetu [žiūrėta 2007.06.01] http://www.ldb.lt/LDB_Site/index.htm). Jų tarpe didžiąją dalį sudaro neturintys profesinės kvalifikacijos asmenys. Druskininkų, Mažeikių, Akmenės, Pasvalio, Joniškio savivaldybėse, kur nedarbas yra aukščiausias, ilgalaikių bedarbių skaičius yra didžiausias.

1.3. Nedarbas kaip socialinė problema

Teoriniai bedarbystės aspektai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 str. įtvirtina kiekvieno žmogaus teisę laisvai pasirinkti darbą, teisę į tinkamas darbo sąlygas bei socialinę apsaugą nedarbo atveju. Nepaisant to, kad Konstitucija yra tiesioginio taikymo aktas, suprantama, jog darbo teisiniai klausimai reglamentuojami įstatymais bei poįstatyminiais aktais. Iki 1996 metų Lietuvoje darbo klausimai buvo reguliuojami remiantis LR Gyventojų užimtumo įstatymu. 1996 m. vasario 1 d. Gyventojų užimtumo įstatymas pakeistas Bedarbių rėmimo įstatymu (V.Žinios, 2005, Nr. 81-2941). Šiuo įstatymu Lietuvos darbo biržai suteikiamas įpareigojimas teikti paslaugas ir paramą bedarbiams, taip pat ieškantiems darbo asmenims ir darbdaviams. Įstatymu taip pat numatoma, kad darbo rinkos būklės bei darbo rinkos politikos priemonių ir paslaugų įgyvendinimo klausimams nagrinėti prie Lietuvos darbo biržos bei teritorinių darbo biržų steigiamos visuomeniniais pagrindais veikiančios trišalės komisijos. Jos sudaromos iš vienodo skaičiaus lygiateisių narių: darbuotojų (profesinių sąjungų, susivienijimų, asociacijų ir kt.), darbdavių (asociacijų, konfederacijų ir kt.) ir valstybės bei savivaldybių institucijų atstovų.

Be šio įstatymo, užimtumo ir darbo rinkos reguliavimo klausimai tai pat nagrinėjami šiuose įstatymuose ir norminiuose aktuose:

- LR Darbo kodeksas
- LR Nedarbo socialinio draudimo įstatymas
- LR Valstybinės tarnybos įstatymas
- LR Socialinių įmonių įstatymas
- LR Vyriausybės nutarimas „Dėl viešųjų darbų atlikimo tvarkos patvirtinimo“
- LR SAD ministro įsakymas „Dėl darbo rinkos profesinio mokymo tvarkos patvirtinimo“
- Kiti įstatymai ir norminiai aktai

Bedarbystė arba nedarbas yra apibūdinamas bedarbių skaičiumi ir nedarbo lygio rodikliais. Nedarbo lygį skelbia Statistikos departamentas ir Lietuvos darbo birža. Tačiau dėl skirtingų bedarbystės sąvokų apibrėžimų nedarbo lygis, skelbiamas LRV Statistikos departamento ir Darbo biržos duomenimis, yra skirtingi. Statistikos departamentas nurodo bendrą nedarbo lygį ir trukmę, tuo tarpu Darbo birža nurodo tik registruotą nedarbo lygį ir trukmę, kuria dažniausiai yra trumpesnė nei bendroji nedarbo trukmė (Pocius, Okunevičiūtė – Neverauskienė, 2003).

Nedarbas yra matuojamas. Kiekvieną nedarbo lygį tenka apskaičiuoti. **Nedarbo lygis** – asmenų, galinčių ir norinčių dirbti, bet nerandančių atitinkamo darbo skaičiaus santykis su bendru darbingų ir norinčių dirbti gyventojų skaičiumi. Nedarbo lygis išreiškiamas procentais (Įvadas į vadybos studijas, 2001). Paprastai skiriami du nedarbo lygiai: natūralus ir normalus.

- **Natūralus bedarbystės lygis** – kai ciklinės bedarbystės lygis lygus nuliui. (Ciklinė bedarbystė – fenomenas, atsirandantis esant nestabiliai ekonominei situacijai, kai mažinamas darbo vietų skaičius. Tai ypatingai nepageidautina bedarbystės rūšis.
- **Normalus nedarbo lygis** – bedarbių santykis su ekonomiškai aktyviais šalies gyventojais. Ekonomiškai aktyviais laikomi darbingo amžiaus, visada pasirengę pradėti dirbti asmenys. (Lietuvos demografiniai pokyčiai ir gyventojų politika, 1995).

Nedarbo lygis nulemia, ar nedarbas yra blogybė, ar toleruotinas dalykas. Įvairūs šaltiniai skirtingai charakterizuoja normaliais laikytinus nedarbo lygius. Dažniausiai normaliu nedarbo lygiu laikomas 5-6 % nedarbo lygis. Nedarbo lygis yra nevienodas įvairiose gyventojų grupėse pagal lytį ir amžių. Pagal nedarbo trukmę yra skiriamas trumpalaikis nedarbas ir ilgalaikis nedarbas.

- **Trumpalaikis nedarbas** – nedarbas, trunkantis trumpiau nei 12 mėnesių.
- **Ilgalaikis nedarbas** – daugiau kaip 12 mėnesių iš eilės trunkantis nedarbas.

Remiantis LR Bedarbių rėmimo įstatymo 5 straipsniu, kuriuo vadovaujasi Lietuvos darbo birža, **bedarbiais** yra laikomi nedirbantys darbingo amžiaus darbingi asmenys, nesimokantys dieninėse mokymo įstaigose, įsiregistravę gyvenamosios vietos valstybinėje darbo biržoje kaip ieškantys darbo

ir pasirengę profesiniam mokymuisi. Ekonomikos terminų žodyne (1999) **bedarbiai** apibūdinami kaip nedirbantys, bet norintys dirbti ir ieškantys darbo darbingo amžiaus piliečiai, užsiregistravę arba ne darbo biržoje. Pagal Tarptautinės darbo organizacijos rekomendacijas, **bedarbiais** yra laikomi tiriamojo amžiaus asmenys, kurie tiriamąją savaitę neturėjo darbo, jį suradę buvo pasirengę per artimiausias dvi savaites pradėti dirbti, keturias savaites intensyviai ieškojo mokamo darbo įvairiais būdais: kreipėsi į valstybinę ar privačią darbo biržą, tiesiogiai kreipėsi į darbdavius, prašė padėti draugų ir giminių, ieškodami darbo lankė statybas, turgavietes, neoficialias darbo biržas, ieškojo patalpų, įrengimų savo verslui, bandė gauti patentą, licenciją, kreditą.

Bedarbio statusas siejamas su valstybės teikiamomis garantijomis, tačiau bedarbis neturėtų likti vien pasyvus stebėtojas. Dėl šios priežasties mūsų įstatymai numato ne tik pasyvias valstybines garantijas bedarbiams, bet ir aktyvias, kurios skatina bedarbius tiesiogiai dalyvauti įdarbinimo procese. Pagal bedarbių rėmimo įstatymą darbo birža įgyvendina valstybės funkciją užtikrinti socialinę nedirbančiųjų asmenų apsaugą šio įstatymo 6 str. numatytais priemonėmis. Nurodomos šios priemonės:

1. Nemokamos profesinio orientavimo ir konsultavimo paslaugos (taip pat nemokama informacija apie laisvas darbo vietas);
2. Nemokamos tarpininkavimo siekiant įdarbinti paslaugos;
3. Nemokamas profesinis mokymas;
4. Galimybė nedarbo atveju dirbti viešuosius darbus;
5. Bedarbio pašalpa.

Valstybinių užimtumo garantijų bedarbiams įgyvendinimo procese dalyvauja ne viena institucija. Tai lemia priemonių, numatomų įstatymais bei poįstatyminiais aktais, gausa. Lietuvos gyventojų užimtumo skatinimo politika susijusi tiek su siekiu integruotis į tarptautines bei regionines struktūras, tiek su būtinybe reguliuoti bedarbystės lygį. Apsiribojant pašalpomis šioje srityje, nebūtų sudarytos sąlygos užimtumo vystymui bei konkurencijai darbo rinkoje ir neprogresuotų darbo jėgos kokybė.

1.4. Ilgalaikės bedarbystės priežastys.

Ilgalaikiais bedarbiais laikomi asmenys, kurie neturi darbo 12 ir daugiau mėnesių. Pasak Pociaus ir Okunevičiūtės – Neverauskienės (2003), ilgalaikius bedarbius galima traktuoti kaip socialinę grupę, kuri ne visada suvokia savo padėtį darbo rinkoje. Užsienio šalyse ilgalaikės bedarbystės priežastimis daugiausia laikomi struktūriniai pokyčiai darbo rinkoje, mažai kreipiant dėmesio į asmenines žmogaus savybes. Autorių atliktas tyrimas leidžia tokiais prielaidas paneigti ar bent jau pakoreguoti. Lietuvos ūkio ekonominio augimo strategijoje iki 2015 metų (www.ukmin.lt) nurodoma, kad ilgalaikį nedarbą šalyje įtakos bendra šalies ekonominė būklė, sumažėjusi darbo jėgos, ypač žemos kvalifikacijos, paklausa, žema bedarbių kvalifikacija ir negatyvus darbdavių požiūris į asmenis, praradusius darbinis įgūdžius. Tačiau mokslininkų nuomone, asmeninės žmogaus savybės gali sąlygoti psichologinio veiksnio (ypač darbinės motyvacijos) įtaką aptariamam reiškiniui. Išreiškiama ir gana kategoriška nuomonė, jog ilgalaikių bedarbių įsivertinimo darbo rinkoje galimybės labai ribotos dėl menkos jų darbinės motyvacijos. 2004 metais buvo atlikta išsami Vilniaus miesto ilgalaikų bedarbių registracijos, dalyvavimo darbo rinkos politikos priemonėse bei darbo motyvacijos analizė, kuri atskleidė tokias tendencijas: ilgalaikis nedarbas įtakoja darbinės kvalifikacijos ir darbo motyvacijos praradimą, ekonominio ir socialinio aktyvumo sumažėjimą, savivertės smukimą. Pagal darbo motyvacijos raišką ilgalaikiai bedarbiai sąlyginai skirstytini į tris grupes – aukštai motyvuoti, vidutiniškai motyvuoti ir nemotyvuoti.

Žemos darbo motyvacijos ilgalaikiai bedarbiai – maždaug 30 % visų ilgalaikių bedarbių – yra labiau linkę pragyventi iš socialinės pašalpos nei dirbti. Darbo jie negauna, nes realiai jo ir neieško. Jie pasižymi itin žemu išsilavinimo lygiu (pagrindinis ir žemesnis išsilavinimas). Vertintini kaip pasyvūs darbo rinkos stebėtojai.

Vidutinio lygio darbo motyvacijos ilgalaikiai bedarbiai sudaro apie 50 % visų šios grupės asmenų. Jie norėtų įsidarbinti, tačiau aktyviai darbo neieško. Darbo paieška pasireiškia kartą per mėnesį apsilankymu darbo biržoje. Dauguma jų neturi profesinio pasirengimo arba jų darbinės veiklos pertrauka siekia keletą metų. Jie linkę dirbti viešuosius ar valstybės remiamus darbus, bet nepasirengę tobulėti profesiniu požiūriu.

Aukštos darbo motyvacijos ilgalaikiai bedarbiai (apie 20 %) – norintys dirbti ir gana aktyviai ieškantys darbo asmenys, pasirengę mokytis ir profesiskai tobulėti.

Dauguma tyrėjų (Pocius, Okunevičiūtė – Neverauskienė, 2003; Gruževskis, 2002 ir kt) nurodo, kad ilgalaikių bedarbių motyvacijai dirbti turi įtakos jų išsilavinimas: didesnio išsilavinimo asmenys labiau suinteresuoti gauti darbą ir yra aktyvesni darbo paieškoje. Tuo tarpu žemesnio išsilavinimo asmenys lakosi nuostatos, kad darbą jiems turi surasti kiti. Be to, motyvacija dirbti priklauso nuo amžiaus, lyties ir bedarbystės trukmės. Amžiui didėjant, mažėja motyvacija dirbti ir smunka aktyvumas darbo paieškose. Šiame аспекte išskirtini jauno amžiaus ilgalaikiai bedarbiai, kurių dalis taip pat menkai motyvuota dirbti. Lytiškumo atžvilgiu labiau suinteresuoti darbo paieška yra vyrai. Be to, vyrai kelia mažesnius reikalavimus darbo pobūdžiui ir sąlygoms. Lyginant kaimo ir miesto gyventojus, pastarieji yra labiau motyvuoti gauti darbą ir aktyvesni darbo paieškoje.

2.TĖVŲ ILGALAIKĖS BEDARBYSTĖS ĮTAKA VAIKŲ GYVENIMO SIEKIAMS

2.1.Ilgalaikio nedarbo psichosocialinis poveikis šeimos funkcionavimui

Šeimos samprata ir dinamika. Egzistuoja daug pačių įvairiausių šeimos sąvokos apibrėžimų, kurie varijuoja priklausomai nuo mokslo šakos, kuris nagrinėja šeimą kaip objektą vienu ar kitu aspektu. Edukologai, pedagogai, sociologai, psichologai pateikia skirtingus šeimos sąvokos apibrėžimus.

L.Rupšienė (2001) šeimą apibūdina kaip socialiniais, ekonominiais ir biologiniais ryšiais bei interesais paremtą mažos žmonių grupės sąjungą, mažiausią visuomenės regeneracijos grupę. G. Navaitis (1999) teigia, kad „Šeima – tai grupė, tenkinanti savo narių poreikius. Jie tenkinami vykstant unikaliam konkrečių žmonių sąveikai, kurios negali pakeisti kitokio pobūdžio sąveikos.“ („Lietuvos šeima. Psichoterapinis aspektas“, p. 11.). L.C.Džonsonas (2001) šeimą apibūdina iš socialinio darbo požiūrio: „Šeima yra sistema, labiausiai daranti įtaką individo funkcionavimui; tai pirminė sistema, atsakinga už individo poreikių tenkinimą“ („Socialinio darbo praktika, p. 134). S.Teterskis (2000) šeimą apibūdina kaip socialinį darinį, kiekvienoje konkrečioje socialinėje struktūroje turintį savo specifiką, tradicijas ir funkcionavimo būdus.

Šeima pagal turimą formą, atliekamas funkcijas ir kitas šeimos institucijai priskiriamas savybes yra skiriama į keletą rūšių. Pagal šeimoje gyvenančių asmenų skaičių yra skiriamos branduolinės ir išplėstinės šeimos: **branduoline** vadinama šeima, kurią sudaro kartu gyvenantys ir drauge tvarkantys ūkį tėvas, motina ir jų vaikas / vaikai. **Išplėstinė** yra laikoma kraujo ryšiais susijusių kelių kartų atstovų bendrija, kuri kartu gyvena ir tvarko ūkį (Rupšienė, 2001). Dar viena pastaruoju metu paplitusi šeimos forma – **nepilnos šeimos**. Nepilnos šeimos pagal savo sandarą taip pat yra klasifikuojamos (Navaitis, 1999):

- Sutuoktiniai gyvena drauge ir neturi vaikų;
- Vaiką (vaikus) augina našlys arba našlė;
- Vaikus augina išsiskyręs tėvas ar mama;
- Vaiką (vaikus) augina netekėjusi moteris.

Pastaruoju metu vis plačiau prabylama apie iki tol ignoruotas šeimos formas. Tai – **ribinės šeimos formos**. Rupšienė (2001) prie jų priskiria nesusituokusias kartu gyvenančias poras, turinčias arba neturinčias vaikų, homoseksualistų šeimas ir šeimas, kuriose kartu gyvena nevedę broliai arba seserys, vedantys bendrą namų ūkį.

Kaip socialinis konstruktas šeima turi ir atlieka savo funkcijas. Sąvoka „funkcija“ sociologijos terminijoje reiškia pareigas, vaiklos sritį, paskirtį. Miškinis (1993) šeimos funkcijas apibūdina taip: „Šeimos funkcijas suprantame kaip sutuoktinių ar kitų jos narių (vaikų, senelių) poreikių tenkinimą ir pareigų vienu kitiems (tėvų vaikams, vaikų tėvams ir kt.) atlikimą“ (p.9). Bajoriūnas (1997) „Šeimos edukologijoje“ pateikia tokį pat šeimos funkcijos aiškinimą. Panašiai šeimos funkcijas apibrėžia ir kiti autoriai. Todėl galima šeimos funkciją apibrėžti kaip **šeimos paskirtį, kuri siejasi su šeimos narių poreikių tenkinimu ir vaidmenų atlikimu**. Pačių funkcijų galima išskirti tiek, kiek yra poreikių.

Bajoriūnas (1997) „Šeimos edukologijoje“ išskiria šias šeimos funkcijas:

- Vaikų gimdymo;
- Vaikų auginimo;
- Tautos etoso tęstinumo;
- Ūkinė ir ekonominė;
- Rekreacinė;
- Komunikacinė;
- Emocinė;
- Reguluojančioji;
- Seksualinė.

Miškinis (1993) išskiria dar vieną šeimos funkciją – laimės siekimą. Jo teigimu, tai pagrindinė šeimos funkcija, kuri apima visas kitas.

Žodis „dinamika“ reiškia kitimą, plėtotę. Šeima, kaip unikali socialinė institucija, visada yra dinamiška, joje be perstojo vyksta įvairūs pokyčiai priklausomai nuo vykstančių joje vidinių procesų ir išorinių ją veikiančių veiksnių.

Apibūdindami šeimos dinamiką, mokslininkai (.Rupšienė,2001; Bajoriūnas, 1997; Miškinis,1993) dažniausiai išskiria tris pagrindines šeimos stadijas (etapas)

- 1.Šeimos gimimas;
- 2.Vaikų gimimas ir ugdymas;
3. Šeimos gyvavimo pabaiga.

Navaitis (1999) pateikia šeimos dinamikos modelį, paremtą šeimos ir asmenybės raidos sąsaja. Jo teigimu, šeima yra vienas svarbiausių asmenybės ugdančių veiksnių ir todėl ne tik tiesiogiai veikia asmenybę, bet ir pati keičiasi paraleliai jos narių asmenybės raidai. Todėl tampa galimas bendras asmenybės (kaip šeimos nario) ir šeimos gyvenimo periodizacijos pateikimas. Vadovaudamasis tuo, autorius išskiria tokius šeimos gyvenimo etapus:

1. ***Ikivedybinis bendravimas.*** Šiame etape įgyjama bendravimo su kita lytimi įgūdžių, kuriamas santuokos idealas, pasirenkamas partneris bei kaupiama bendravimo su juo patirtis, asmuo iš dalies psichologiškai ir materialiai atsiriboja nuo genetinės šeimos.
2. ***Sutuoktinių šeimyninių ir socialinių vaidmenų priėmimas.*** Sutuoiktinių ar sugyventinių pora viešai pripažįstama, ji ieško savo vietos jau susiformavusių santykių sistemoje, kaupiama bendra patirtis sprendžiant kasdienes šeimos gyvenimo problemas, kuriamas intymumas, derinami pirminiai šeimyniniai vaidmenys, nustatoma erdvinė ir psichologinė distancija su genetinėmis šeimomis.
3. ***Jaunos šeimos etapas.*** Sutuoiktiniai apsisprendžia dėl vaikų gimdymo, jų skaičiaus. Kyla naujų uždavinių, susijusių su vaikų gimimu, jų auklėjimu, aprūpinimu materialinėmis ir dvasinėmis gėrybėmis, karjeros ir motinystės derinimas. Vyras ir žmona priima naujus – tėvo ir motinos – vaidmenis, prisitaiko prie naujo gyvenimo būdo.
4. ***Brandi šeima.*** Tai šeima, kurioje auga vaikai ir kuri atlieka visas šeimai būdingas funkcijas. Brandžioje šeimoje kuriami tarpasmeniniai santykiai, kuriuose dalyvauja ir vaikas. Šiuo laikotarpiu svarbu saugoti ir turtinti sutuoiktinių tarpusavio santykius, užtikrinti šeimos materialinę gerovę, o taip pat tenkinti esminius vaikų poreikius bei plėtoti jų ryšius su socialine aplinka.
5. ***Vyresnio amžiaus žmonių šeima.*** Kai vaikai įgija dalinę nepriklausomybę nuo tėvų, visi šeimos nariai tampa sąlygiškai nepriklausomi, šeimai iškyla naujas uždavinys - šeimos funkcijoms suteikti naują turinį.

Pastaruoju metu šeimotyros specialistai stengiasi naujai pažvelgti į šeimą, t.y., jie traktuoja šeimą kaip biosocialinį konstrukta. Šeima tampa suprantama kaip aplinkos, elgsenos ir biologinių procesų tarpusavio sąveikos darinys (Navaitis, 2002). Pasak autoriaus, šeimos funkcionalumą trukdo dvejopos priežastys :

- Vidinės (susijusios su šeimos krizėmis ir šeimos narių gyvenimo būdu);
- Išorinės (susijusios su šeimą veikiančiais aplinkos veiksniais).

Sunkiausiai apibrėžiamas socialinės aplinkos poveikis šeimos funkcionavimui. Tai aiškintina visų pirma pačios aplinkos įvairove. Tačiau, norint suprasti ir paaiškinti šeimos pokyčius, į aplinką reikia žvelgti išskiriant ir susisteminant veiksnius, kurie daro didžiausią įtaką šeimos funkcionavimui. Dauguma specialistų išskiria tris veiksnių grupes, darančias poveikį šeimos funkcionavimui: 1) politiniai; 2) ekonominiai, 3) socialiniai veiksniai. Sekant mokslininkais (Šabajevaitė, 1999; Vosiliūtė,

2003; Pocius, Okunevičiūtė – Neverauskienė, 2003 ir kt.), galima išskirti tokius svarbiausius šeimų funkcionavimą įtakojančius veiksnius:

- Šeimos politika;
- Didėjantys materialinės padėties skirtumai;
- Būsto problemos ir benamystė;
- Užimtumo dinamika;
- Skurdo kultūros atsiradimas.

2.1.1. Socializacijos ypatumai ilgalaikių bedarbių šeimose

Socializacija kaip procesas gali būti suvokiama keletu aspektų. Plačiausia prasme socializacija apibrėžiama kaip tarpgeneracinis ir tarpkultūrinis informacijos perdavimas ir perėmimas ir traktuojama kaip esminis kultūrinių sistemų ir civilizacijų raidos veiksnys (A. Giddens, 2005). Socialinių grupių atveju socializacija suvokiama kaip žmonių socialinės patirties ir socialinių nuostatų kaupimo procesas, atitinkantis socialinių vaidmenų kaitą (Broom, Bonjean, Broom, 1998). Individo lygmenyje socializacija traktuojama kaip sudėtingas, visą gyvenimą besitęsiantis procesas, tampant socialine būtybe, kuri gali prisitaikyti prie naujų situacijų įvairiais savo gyvenimo periodais. Vaiko atveju socializacija reiškia mokymosi gyventi visuomenėje procesą: „Socializacija – vaikystėje prasidedantis procesas: išmokdamas visuomenės normų, dėsnių ir gyvenimo būdo, asmuo tampa visuomenės nariu” (G. Kvieskienė, 2003, p. 8).

Socializacijos procesas niekada nebūna vienakryptis, jis visada vyksta sociume arba žmonių grupėje. Grupė – vaiko šeima, mokyklos klasė, kiemo draugai – traktuojama kaip vienas iš pagrindinių vaiko socializacijos kintamųjų, kurio neatsiejami elementai, anot A. Juodaitytės (2002) - žmonės ir jų socialinė padėtis, tarpusavio bendravimas, turimas statusas, atliekami vaidmenys ir kt., vienaip ar kitaip veikiantys socializaciją vaikystėje. A. Juodaitytė (2002; 2003), V. Aramavičiūtė ir E. Martišauskienė (2004), G. Kvieskienė (2003) bei kiti tyrėjai, nagrinėjantys individo socializaciją, taip pat pažymi socialinio statuso, socialinės aplinkos ir socialinių vaidmenų įtaką socializacijos procesui. Pabrėžiama, kad socializuodamasis vaikas kartu siekia internalizuoti tam tikras sociokultūrinės vertybes tos grupės, kuriai save priskiria. Todėl šeimos psichologiniai, socialiniai, ekonominiai, kultūriniai ir kt. ypatumai yra reikšmingi vaiko esamiems ir projektuojamiems gyvenimo siekiams.

Ilgalaikių bedarbių šeimoms būdingi ekonominiai ir socialiniai ribotumai neišvengiamai veikia toje šeimoje augančių vaikų socializaciją, įtakodami specifinio gyvenimo būdo ir vaidmenų internalizavimą. Žmonių kultūrinės elgsenos tyrinėtojai G. Allport, M. Mead ir kt. (cit. G. Kvieskienė, 2003) akcentuoja, kad žmogaus elgsenos formuojasi vaidmenų, stebimų ir įsisavinamų artimiausioje aplinkoje, ypač šeimoje, pagrindu: suaugusiųjų elgsenos vienoje ar kitoje situacijoje laikomas modeliu. Asmeniniai įpročiai, elgsena, lyčių vaidmenys, požiūriai ir vertinimai vaikų dažniausiai yra nukopijuojami arba modeliuojami pagal savo asmenybinius poreikius (V. Aramavičiūtė, E. Martišauskienė, 2004). Pastarųjų metų mokslininkų tyrimuose (V. Barkauskaitė, 2001; V. Aramavičiūtė, 2000 ir kt.) atkreipiamas dėmesys į tėvų ir vaikų emocinių ir psichologinių santykių įtaką pozityviai vaiko socializacijai, o kitų tyrėjų darbuose (V. Kanopienė, 1997; A. Vosiliūtė, 2002; G. Kvieskienė, 2003 ir kt.) akcentuojamas šeimos ekonominių ir finansinių išteklių nepakankamumas kaip nepilnavertės vaikų socializacijos prielaida. Ilgalaikių bedarbių šeimose paplitęs skurdas, jo sąlygota socialinė nelygybė ir gyvenimo galimybių (pirmiausia išsilavinimo) susiaurėjimas iškreipia vaiko socializacijos procesą ir įtakoja jo nepilnavertiškumą. I. Leliūgienė (2003) nurodo, kad kiekvienoje šeimoje (tuo pačiu ir ilgalaikių bedarbių) vaiko socializaciją veikia keturi pagrindiniai veiksniai:

- Socialinis – ekonominis
- Socialinis – psichologinis
- Sociokultūrinis
- Situacinis – vaidmenų.

Šie veiksniai apibrėžia tiek šeimos adaptaciją socialinėje aplinkoje, tiek ir vaikų socializacijos ypatumus. Pirmasis – *materialinis* – veiksnys nusako socialinį ekonominį šeimos statusą. Tyrimais nustatyta, kad 55% ilgalaikių bedarbių šeimų gyvena žemiau skurdo ribos. Jų galimybės aprūpinti vaikus būtiniaisiais dalykais – rūbais, avalyne, mokymo reikmenimis, tinkamai maitinti yra daugiau negu ribotos. Ilgalaikių bedarbių šeimos susiduria su sunkumais sudarant materialųjį vaiko socializacijos pagrindą, o tai įtakoja neadekvačią vaiko socializaciją.

Lietuvoje nėra pakankamai empirinių analizių, leidžiančių apibrėžti ilgalaikės bedarbystės įtaką šeimos socialinių ir ekonominių problemų kilimui.

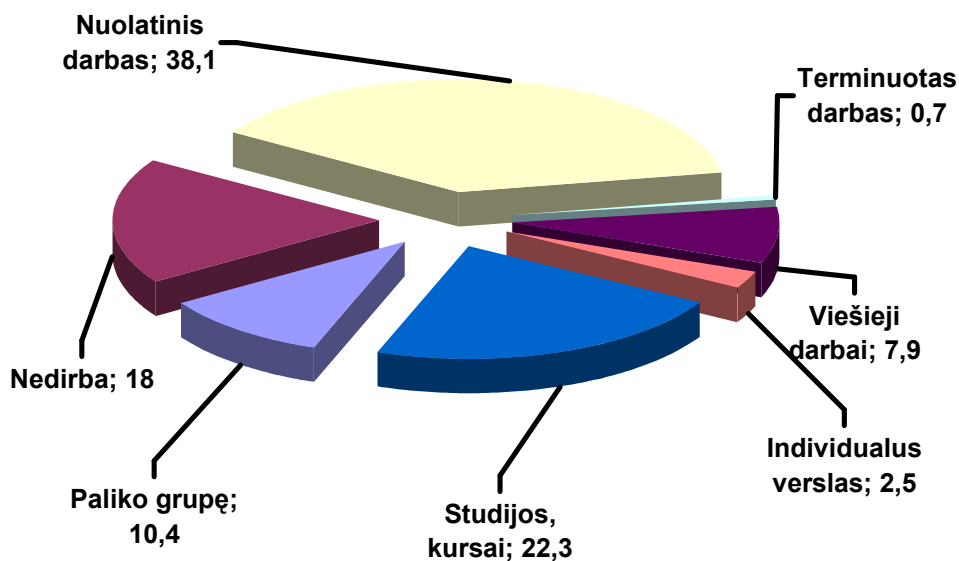
Ekonominiai padariniai

Tačiau remiantis įvairia statistika, galima gana aiškiai nustatyti ilgalaikio nedarbo ekonominius padarinius šeimoms ir namų ūkiams. Lietuvos statistikos departamentas pateikia duomenis, kiek ir

kokių namų ūkių gyveno žemiau skurdo ribos. Pagrindiniu skurdo kriterijumi laikoma santykinė skurdo riba, kuri apibrėžiama kaip 50 % vidutinių vartojimo išlaidų.

Valstybės įstatymais garantuojamos bedarbio pašalpos sušvelnina ekonomines nedarbo pasekmes. Lietuvoje bedarbio pašalpa skiriama turintiems ne mažesnę kaip 24 mėn. socialinio draudimo stažą per trejetą pastarųjų metų. Pašalpos dydis negali būti mažesnis už vyriausybės patvirtintas remiamas pajamas ir neturi viršyti dviejų minimalių gyvenimo lygių. Pašalpa mokama neilgiau kaip 6 mėn. per 12 mėnesių laikotarpį, o priešpensinio amžiaus asmenims pašalpos mokėjimas pratęsiamas dar du mėnesius. Pakartotinai pašalpa skiriama tik išdirbus 180 dienų viešuosius darbus arba remiamus darbus, baigus profesinį mokymą.

„Socialiniame pranešime 2003“ nurodoma, kad nors 2003 metais Darbo biržos mokymo centrai profesinių žinių ir įgūdžių atnaujinimo priemonės taikė daugiau kaip 36 tūkstančiams ilgalaikių bedarbių, tik 39 % susirado laikiną ar nuolatinį darbą. Daugiau kaip 10 % ilgalaikių bedarbių paliko grupę, dar 18 % baigę nėra aktyvūs darbo paieškoje (žr.3 pav.)

3pav. Ilgalaikių bedarbių įsidarbinimas baigus darbo galimybių programą

Nors valstybė remia ilgalaikių bedarbių šeimas – 2004 metais socialinėms pašalpoms skirta 97 mln lt, kompensacijoms už šildymą ir vandenį – 105 mln, lt, nemokamam vaikų maitinimui mokyklose – 61 mln lt; (SADM duomenys), mokyklose socialiai remtinų šeimų vaikams skiriamos nemokamos mokymo priemonės, didžioji dalis ilgalaikių bedarbių šeimų skursta. Kabašinskaitės (2002) nuomone, mažos šeimos pajamos pirmiausia paliečia joje augančius vaikus, suprastėja jų poreikių tenkinimas, kas daro neigiamą įtaką jų asmenybės vystymuisi. Psichologiniai tėvų bedarbystės padariniai (emociniai sukrėtimai, socialinė izoliacija, bendravimo sutrikimai) taip pat atsigręžia prieš vaikus:

psichologiškai nestabili šeimos padėtis – prastas pagrindas visavertei asmenybės socializacijai. 2004 – 2006 metų Europos Bendrijų iniciatyvos EQUAL bendrojo programavimo dokumento ataskaitoje apie Lietuvą teigiama, kad pagrindinis skurstančiųjų, tame tarpe ir ilgalaikių bedarbių, pragyvenimo šaltinis – trumpalaikiai uždarbiai. Tokius uždarbius gauna 36 % miestų ir 43 % miestelių ir kaimų ilgalaikių bedarbių. Pagrindiniai darbai – pagalba ūkio darbuose, vienadienės talkos statybose, vienkartinis samdomasis darbas. Dalis ilgalaikių bedarbių užmokestį už darbą gauna natūra – maistu, alkoholiu, daiktais. Minėtame dokumente akcentuojama, kad skurdžiausiai gyvena šeimos, kurių nariai nedirba ilgą laiko tarpą – nuo 5 iki 15-20 metų.

Šios socialinės grupės (ilgalaikių bedarbių) vartojimo dydis ir struktūra rodo mažesnes galimybes naudotis sveikatos apsaugos, transporto, kultūros ir poilsio, švietimo paslaugomis. 2004 m. švietimo išlaidoms šioje grupėje teko tik 1,05 Lt vienam asmeniui per mėnesį (vidutiniškai namų ūkiuose 2,7 Lt) . Tačiau kai kurių paslaugų jie gauna lengvatinėmis sąlygomis – vaikams nereikia mokėti už būrelius, mažesnis mokestis už vaikų darželį . Be to, socialiai remtinoms šeimoms gali pretenduoti į įvairias kompensacijas ar lengvatas: nemokamą vaikų maitinimą mokykloje, komunalinių paslaugų lengvatas. Tokios kompensacijos ir lengvatos socialiai remtinoms šeimoms sudaro gana didelę jų pajamų dalį.

Tūkstantmečio plėtros tikslų nacionalinėje analizės bendro Lietuvos vertinimo apžvalgoje (2004) konstatuojama, kad ilgalaikių bedarbių vartojimas vis labiau atitrūksta nuo vidutinio vartojimo lygio. Pvz., jei išlaidos sveikatos apsaugai minėtoje grupėje 1996 m. skyrėsi nuo vidutinių du kartus, tai 2003 m. šis skirtumas jau siekė 3,1 karto. Visiškai aišku, kad ilgalaikių bedarbių namų ūkiai neturi galimybių pirkti papildomų medikamentų, naudotis privačių sveikatos apsaugos įstaigų paslaugomis.

Išlaidos maistui ir rūbams minėtų šeimų tarpe yra kur kas mažesnės už vidutinės šalies namų ūkių išlaidas. Faktiškai didžioji dauguma ilgalaikių bedarbių šeimų rūbus perkasi tik padėvėtus, o maitinimosi poreikius tenkina tik minimaliai, neskirdami išlaidų papildomam vaikų maitinimui (ten pat).

Minėtame pranešime teigiama, kad skiriasi ilgalaikių bedarbių šeimų ūkiai, gyvenantys mieste ir kaime: didesnis skurdo lygis yra kaime gyvenančių ilgalaikių bedarbių tarpe. Dalinai tai gali būti aiškintina mažesniu kaime gyvenančių ilgalaikių bedarbių mobilumu, mažesne galimybe skirti išlaidų transporto paslaugoms apmokėti.

Kita priežastis, kelianti atotrūkį tarp miesto ir kaimo ilgalaikių bedarbių, gali būti išsilavinimo ir gyvenimo būdo skirtumai. Be to, kaime gyvenančiųjų tarpe yra mažiau darbingo amžiaus asmenų, o

daugiau – nepilnamečių ir pensijinio ar priešpensijinio amžiaus asmenų, kurių galimybės rasti darbo itin menkos.

Lietuvos statistikos departamentas pateikia duomenis, kiek ir kokių namų ūkių gyveno žemiau skurdo ribos. Pagrindiniu skurdo kriterijumi laikoma santykinė skurdo riba, kuri apibrėžiama kaip 60 % vidutinių vartojimo išlaidų (LStD, prieiga internetu [žiūrėta 2007.07.28]<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1333>). Kaip matyti iš pateikiamų statistinių duomenų, nedirbančių asmenų tarpe skurdo rizikos lygis⁴ siekia beveik 63%, kai tuo tarpu kitų socialinių grupių vidurkis yra 19% (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Namų ūkių skurdo rizikos rodikliai*

	Skurdo rizikos gylis ⁵			
	dirbantieji	bedarbiai	senatvės pensininkai	kiti neaktyvūs asmenys
Visi 16 m. ir vyresni asmenys	27,2	48,6	13,3	27,6
16–24	24,9	38,3	-	28,4
25–49	27,4	50,5	-	33,8
50–64	27,2	49,0	20,9	18,8
65 ir vyresni	-	-	11,6	
		Skurdo rizikos lygis	Skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų, išskyrus pensijas	
Visi 16 m. ir vyresni asmenys		19,0	24,3	
Dirbantieji		10,0	13,0	
Bedarbiai		62,8	67,9	
Senatvės pensininkai		17,5	20,4	
Kiti neaktyvūs asmenys		28,6		

*Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas. Duomenų prieiga internetu [žiūrėta 2007.07.28]

<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1333>

Lyginant pagal skurdo gylį, matyti, kad bedarbių namų ūkiai yra santykinai didžiausiame skurde. Kitų socialinių grupių skurdo lygis yra gerokai mažesnis. Dobrovolskas (2001) daro tokias sąsajas tarp nedarbo ir skurdo:

- Ilgalaikis nedarbas sudaro daugiau kaip trečdalį visų nedirbančių asmenų (nes dalis ilgalaikių bedarbių neregistruoti Darbo biržoje);
- Nedarbo padidėjimas 1 % įstumia į skurdą apie 18 tūkst. žmonių;

⁴ **Skurdo rizikos lygis** – tai gyventojų, esančių žemiau žemiau skurdo rizikos ribos, dalis. Jų pajamos yra mažesnės negu tam tikru metodu apskaičiuota skurdo rizikos riba. Čia pateikiamas skurdo rizikos lygis apskaičiuotas naudojant skurdo rizikos ribą, lygią 60 procentų ekvivalentinių piniginių disponuojamųjų pajamų medianos.

⁵ **Skurdo rizikos gylis** parodo, kiek vidutiniškai skurstančiųjų pajamos yra mažesnės už skurdo rizikos ribą.

- Atsiranda nuolatinio skurdo situacijos, kai šeimos pripranta gyventi iš pašalpų ir neįsivaizduoja kitokio gyvenimo;
- Nuo 20 iki 40 procentų socialinės pašalpos gavėjų jas gauna be pertrūkio 25 - 40 mėnesių.

Santykinis skurdas ne tik įtakoja materialinę ir socialinę nelygybę, bet ir dažnai sumažina galimybes tenkinti gyvybiškai svarbius poreikius (Chen, 2003). Menkos pajamos įtakoja negalėjimą pilnavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime, t.y., dalinę socialinę atskirtį. Nors skurstantys namų ūkiai gauna socialines išmokas bei kompensacijas namų išlaikymui, dažnai ilgalaikių bedarbių šeimos gyvena žymiai blogesnės kokybės būstuose, nei likusieji namų ūkiai (Lietuvos statistikos departamentas, 2007). Eurostatas, skaičiuodamas nepiniginius skurdo rodiklius, išskiria tris materialinių nepriteklių grupes:

1. **Ekonominiai sunkumai** : a) Namų ūkis dėl pinigų stokos negali laiku susimokėti už būsto nuomą, komunalinių mokesčių, įmokų už būsto ar kitas paskolas, kreditus; b) Namų ūkis negali sau leisti susimokėti už savaitę atostogų ne namuose; c) Namų ūkis negali sau leisti pakankamai šildyti būstą; d) Namų ūkis negali sau leisti bent kas antrą dieną valgyti mėsos, žuvies ar analogiško vegetariško maisto.
2. **Ilgalaikio naudojimo daiktai**. Namų ūkis norėtų turėti, tačiau negali sau leisti: a) spalvoto televizoriaus; b) telefono; c) automobilio.
3. **Būsto problemos**: a) Nėra tualetu su nutekamuoju vandeniu; b) nėra vonios arba dušo; c) varvantis stogas, drėgnos sienos, supuvę langai arba grindys; d) tamsus, nepakankamai šviesus būstas.

2005 metais būstuose be tualetu su nutekamuoju vandeniu gyveno 49 procentų skurstančių asmenų (iš neskurstančių asmenų – 19 proc.), be vonios ar dušo – 47 procentai (iš neskurstančių asmenų – 17 proc.), būstuose su varvančiu stogu, supuvusiais langais, grindimis ar drėgnomis sienomis – 44 procentai, tamsiame būste – 19 procentų skurstančių asmenų (iš neskurstančių asmenų – atitinkamai 29 proc. ir 11 proc.). Ypač skyrėsi būsto kokybė mieste ir kaime. Iš keturių išvardytų būsto problemų nė su viena nesusidūrė 60 procentų miesto gyventojų ir dvigubai mažesnė kaimo gyventojų dalis. Tarp skurstančių miesto gyventojų su būsto problemomis nesusidūrė 39 procentai asmenų, o 6 procento nurodė visas keturias išvardytas problemas. Tarp skurstančių kaimo gyventojų visas keturias išvardytas būsto problemas nurodė 14 procento asmenų (Lietuvos statistikos departamentas, 2007).

Šios socialinės grupės (ilgalaikių bedarbių) vartojimo dydis ir struktūra rodo mažesnes galimybes naudotis sveikatos apsaugos, transporto, kultūros ir poilsio, švietimo paslaugomis. Tūkstantmečio plėtros tikslų analizės nacionalinėje bendro Lietuvos vertinimo apžvalgoje (2004)

konstatuojama, kad ilgalaičių bedarbių vartojimas vis labiau atitrūksta nuo vidutinio vartojimo lygio. Pvz., jei išlaidos sveikatos apsaugai minėtoje grupėje 1996 m. skyrėsi nuo vidutinių du kartus, tai 2003 m. šis skirtumas jau siekė 3,1 karto. Konstatuojama, kad ilgalaičių bedarbių namų ūkiai neturi galimybių pirkti papildomų medikamentų, naudotis privačių sveikatos apsaugos įstaigų paslaugomis.

Išlaidos maistui ir rūbams minėtų šeimų tarpe yra kur kas mažesnės už vidutinės šalies namų ūkių išlaidas. Faktiškai didžioji dauguma ilgalaičių bedarbių šeimų rūbus perkasi tik padėvėtus, o maitinimosi poreikius tenkina tik minimaliai, neskirdami išlaidų papildomam vaikų maitinimui (ten pat).

Minėtame pranešime teigiama, kad skiriasi ilgalaičių bedarbių šeimų ūkiai, gyvenantys mieste ir kaime: didesnis skurdo lygis yra kaime gyvenančių ilgalaičių bedarbių tarpe. Tai patvirtina ir naujausi statistiniai duomenys:

3 lentelė

Skurstančių asmenų pasiskirstymas pagal ekonominių sunkumų skaičių*

Gyvenamoji vieta	Sunkumų nėra	Ekonominių sunkumų skaičius			
		1	2	3	4
Miestas	23,3 %	27,6%	26,7%	16,6%	5,7%
Kaimas	15,7%	35,5%	28,8%	16,3%	3,8%
<i>Viso</i>	20,7%	30,2%	27,4%	16,6%	5,0%

*Šaltinis – Lietuvos statistikos departamento namų ūkių biudžetų ataskaita, 2007. Duomenų prieiga internetu [žiūrėta 2007.07.28] http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=2&cat_id=3

Vienas iš esminių ilgalaikės bedarbytės padarinių laikoma socialinė atskirtis ir naujos mikrosocialinės aplinkos susikūrimas. Jėčiuvienė (2004) nurodo, kad dėl ilgalaikės bedarbytės sąlygotų mažų finansinių išteklių sumažėjęs mobilumas įtakoja šios socialinės grupės uždaramą, atsiskyrimą nuo platesnės socialinės aplinkos. To pasekoje yra ribojamas bendravimas, bendradarbiavimas, saviraiškos ir savirealizacijos poreikių tenkinimas, sociokultūrinė raiška. Ribota socialinė erdvė įtakoja tradicinių socialinių simbolių atmetimą ar ignoravimą ir naujų kūrimą: keičiasi kalbėsena, žargonas, reikšminiai simboliai, vertybinės nuostatos, atsiranda naujos elgesio normos, vystosi subkultūra. Akivaizdu, kad šios naujos tendencijos paliečia tiek suaugusiuosius, tiek ir vaikus, nes, kaip nurodo Bitinas (1995), „asmenybės pozicija yra ankstesnės individo patirties, jo galimybių, anksčiau susidariusių poreikių ir siekių pagrindu susiformavęs požiūris į tą objektyvią padėtį, kurią jis užima jam prieinamuose socialiniuose santykiuose ir kurią jis nori užimti” (p.12). AVosiliūtė (2002) cituoja vokiečių sociologo P. Buhro nuomonę, kad buvimas neturtėliu reiškia tam tikrą socialinį statusą, kuris susijęs su :

- Nustūmimu iš svarbiausių visuomenės gyvenimo tėkmių;

- Materialinę paramą teikiančių institucijų kontrole;
- Išmokto bejėgiškumo atsiradimu.

Galima daryti prielaidą, kad socialinės atskirties priežastis yra ne tik skurdas. A. Vosiliūtė (2002) savo tyrime pastebėjo, kad daugelis ilgalaikių bedarbių šeimų teigia jaučiančios nuolatinį neigiamą bendruomenės vertinimą ir stigmatizaciją. Suprasdamos save kaip turinčią tam tikrą stigumą, žymę, kuri paprastai yra vertinama su stereotipiniu neigiamu įtarumu atspalviu, ilgalaikių bedarbių šeimos – tiek suaugę jų nariai, tiek ir vaikai – geriau linkę apriboti bendravimą su socialine aplinka. Savaime aišku, negalima atmesti sąsajų tarp skurdo ir stigmatizacijos. R. Ališauskienė ir L. Žilinskienė (2001) teigia, kad apie 32 % ilgalaikių bedarbių pastebi neigiamą aplinkos vertinimą, kuri jie sieja su išoriniais veiksniais – darbo neturėjimu, žemu pragyvenimo lygiu, socialine ir turtine diferenciacija, taip pat su populiacijoje paplitusia nuomone apie bedarbių gyvenimo būdą – narkomaniją, alkoholizmą ir nusikalstamumą.

. Apibendrinant galima teigti, kad :

- Ilgalaikis nedarbas sukelia žymių ekonominių sunkumų minėtos grupės namų ūkiams;
- Dauguma ilgalaikių bedarbių šeimų gyvena žemiau skurdo ribos ;
- Didžioji dalis ilgalaikių bedarbių namų ūkių pajamų yra gaunama iš socialinių išmokų ir kitokios socialinės paramos ;
- Ilgalaikių bedarbių namų ūkiai užima didžiausią dalį tarp kitų žemiau skurdo ribos gyvenančių gyventojų grupių;
- Ilgalaikės bedarbystės įtakojamos mažos pajamos neleidžia ilgalaikių bedarbių šeimoms pilnai patenkinti elementarių poreikių.

Psichologinis socializacijos šeimoje veiksnys pasireiškia vaiko AŠ vaizdo formavimusi, vertybių ir vertybinių normų, dorovinių pagrindų internalizacija (I. Leliūgienė, 2003). Šeimoje, kurioje darbas nelaikomas vertybe ir pagrindine žmogiškosios egzistencijos veikla, vaikas neišmoksta projektuoti savo gyvenimo, jam formuojasi išmokto bejėgiškumo sindromas – kai nesijaučia atsakingas pats už save, nėra savarankiškas, tačiau labai priklausomas nuo aplinkinių. Be to, lyginant save su kitų šeimų vaikais, ilgalaikių bedarbių vaikai aiškiai suvokia skirtumą tarp savo šeimos ir kitokių šeimų. Nors pats savaime savo išskirtinumo suvokimas traktuotinas kaip pozityvus vaizdinys (A. Suslavičius, 2006), negatyvaus skirtumo suvokimas neretai įtakoja neigiamo išskirtinumo jausmą. Anot D. Kabašinskaitės (2005), šeimoje vyraujantis skurdas taip pat yra reikšmingas problemų suasmeninimui – skurde ir socialinėje atskirtyje gyvenančių tėvų kaltinimui dėl visų asmeninių

nesėkmių. Kita vertus, „leibelingo“ procesas, kai vaikai suvokia ir priskiria sau įvairius šeimos išskirtinumo bruožus (nedarbą, materialinį nedateklių ir pan.) įtakoja antrinę stigmos poveikį – šių požymių ir jų įtakoto statuso internalizaciją (A. Giddens, 2005). Socializacijos plotmėje tai pasireiškia nedarbo ir skurdo kultūros perėmimu kaip reikšmingos vertybių sistemos dalies.

Sociokultūrinis šeiminių socializacijos aspektas pasireiškia įvairiapusiu – estetiniu, fiziniu, emociniu, darbinu ir pan.- vaikų ugdymu (I. Leliūgienė, 2003). Šeimoje formuojasi socialiniai ir doriniai vaizdiniai: pareigos, jausmo, elgsenos, santykiavimo, bendravimo su kitais žmonėmis pradai. Dėl dalinės socialinės atskirties ir skurdo ilgalaikių bedarbių šeimose kyla sunkumų vaikui perduodant dvasines, tradiciškai susiformavusias tautos ir socialinės aplinkos vertybes, normas ir paprotinę gyvenimą. Todėl pirminės socializacijos metu nesiformuoja adekvati vaiko vertybių sistema, jis nepajaučia idealinių ir dvasinių vertybių ir savirealizacijos sąveikos (L. Jovaiša, 1995), kuri yra vienas iš pagrindinių socializacijos tikslų. Dėl riboto sociokultūrinio poveikio vaiko asmenybei nesivysto motyvacinė gėrio ir pozityvumo siekimo sistema, sutrinka moralinės sistemos raida. Nepaisant pastangų, nedirbantys tėvai negali perteikti vaikui įvairių žinių apie profesinę ir darbinę sritį, todėl vaiko darbinė kompetencija negali vystytis adekvačiai. Be to, vaikas nemato ir negali modeliuoti ir įsisavinti kai kurių suaugusiųjų vaidmenų – dirbančiojo, šeimos rūpintojo ir pan.: tokie situaciniai vaidmenys kaip pajamų ir šeimos biudžeto planavimas ilgalaikių bedarbių šeimose atliekami atsižvelgiant ne į darbinę pajamas, o į socialines išmokas.

Psichosocialiniai padariniai

Ilgalaikis nedarbas įtakoja asmens ir šeimos psichologinius pokyčius. Visų pirma, tai pastebima kritusios savivertės atžvilgiu ir išmokto bejėgiškumo jausmo atsiradime. Myers (2003) nurodo, kad išmoktas bejėgiškumas pasireiškia pasyvumu, abejingumu, tikėjimu, kad bet kokios pastangos bus neefektyvios. Tuo pačiu smunka pasitikėjimas savo jėgomis ir galimybėmis, atsiranda pesimizmas ir negalėjimo kontroliuoti savo gyvenimą jausmas. Šios tendencijos pasireiškia ir šeimoje: sumažėja tėvų rūpinimasis vaikais, jų pažangumu, mokymosi motyvacija, karjeros galimybės, sveikata. Nemažai faktų rodo, kad pakitusios vertybės ir vis labiau įsigalintis jas atitinkantis gyvenimo būdas sąlygoja smurto tikimybę ilgalaikių bedarbių šeimose. Valickas (1997), Uscila (2005) daro prielaidą, kad ilgalaikė bedarbystė ir jos įtakojama vertybių kaita sąlygoja agresiją ir smurtą šeimose tiek tarp suaugusiųjų, tiek suaugusiųjų prieš vaikus. Tyrėjai šiuos smurto pasireiškimus aiškina kaip instinktyvų pasireiškimą, tarnaujantį gyvenimo išlaikymui - agresija yra biologinis adaptacinis žmogaus

išgyvenimui būdas, kai slegia neviltis. Daškevičius (2001) teigia, kad smurtas ir agresija šeimose įtakoja moralinį abejingumą, santykinį infantilumą, grubumą, visų moralės normų nepaisymą, vaikų adaptacinius sutrikimus, depresiją, taip pat smurtaujančiųjų manipuliaciją vaikais.

Ilgalaikis nedarbas gali sąlygoti ir gyvenimo prasmės suvokimo pokyčius – labiau akcentuojama finansinė sėkmė, pragyvenimo lygis, mažiau – šeima, meilė, gėris, Dievas (Vosiliūtė, 2004). Be to, gyvenimo prasmė siejama su greitais pokyčiais – staigiu praturtėjimu, iškilimu (pvz., išlošimu loterijoje, palikimo gavimu), o ne ilgalaikių pastangų reikalaujančiu darbu. Pats darbas, kaip vertybė, nėra aukštai kotiruojamas, labiau akcentuojant uždarbį, o ne procesą. Gyvenimo fragmentacija atsispindi ir pilietiškumo bruožuose – didžioji dalis ilgalaikių bedarbių laukia pagalbos iš valdžios ir tiki, kad naujai išrinkti populistiniai lyderiai gali greitai pagerinti jų gyvenimą (Vilpišauskas, 2004; Šumskas, 2004).

Skurdas sąlygoja ir moralinių įsitikinimų pokyčius (Vosyliūtė, 2001). Nepriteklus ir gyvenimo prasmės neturėjimas įtakoja vertybių hierarchinės struktūros pokyčius: imama žymiai palankiau vertinti tokį elgesį kaip melavimas, vagystė, alkoholio vartojimas ir pan. Destruktyvių elgesio modelių prioritetas iškilimas sąlygojamas pačių asmenų tokio elgesio naudojimu, o blogis siejamas su patiriamu pykčiu, agresija ir smurtu, o ne su turtine padėtimi. Pasak Myers (2003), gyvenimo prasmės neturėjimas gali įtakoti ankstyvą alkoholizaciją, seksualinį palaidumą, vairavimo taisyklių ignoravimą ir t.t. Kaip vienas iš ilgalaikės bedarbystės sukeltų psichosocialinių padarinių taip pat akcentuojama vertybių kaita. Manoma, kad socialinių pokyčių ir nestabilumo jausmo įtakoje bandoma keisti galiojančias moralines ir socialines normas arba jas koreguoti, pritaikant pakitusiai gyvenimui. Vienas iš tos kaitos požymių yra neigiamas požiūris į valstybines institucijas ir pasiturinčius asmenis. Kitas faktorius, rodantis pakitusias vertybes, yra tolerancija nusikalstamumui ir dalyvavimas jo pasireiškimuose. Autorius pateikia duomenis, kad apie 10 % asmenų, sulaikytų už nusikalstamą veiklą – vagystes, plėšimus ir kt. – yra bedarbiai.

Galima visiškai pagrįstai teigti, kad ilgalaikė bedarbystė sukelia psichologinių ir socialinių padarinių, atsispindinčių šeimos gyvenime. Ilgalaikis darbo neturėjimas ir nuolatinis nepriteklus įtakoja, kad daugelis ilgalaikių bedarbių neįstengia pasirinkti veiklos srities, kuri sutaptų su asmens pasaulėžiūra ir tradicijomis. Tokie žmonių elgesio pavyzdžiai rodo silpną faktorių, kuris sąlygoja asmenybės veiklos, elgesio turinio ir pobūdžio pastovumą - t.y. asmeninę poziciją (Šlapkauskas, 1997). Įvairūs autoriai (Vosiliūtė, 2004; Šlapkauskas, 1997; Kšivickienė, 2005 ir kt) nurodo tokius ilgalaikio nepritekliaus ir prasmingos veiklos nebuvimo psichosocialinius padarinius:

- Visuomenės suvokimo fragmentacija;

- Sulėtėjęs sociokultūrinių procesų greitis arba jų nebuvimas;
- Staigių pokyčių baimė;
- Agresyvumo ir galios prioritetų pripažinimas;
- Nuosmūnio pojūtis ir išgyvenimas;
- Išmoktas bejėgiškumas;
- Skurdo kultūros atsiradimas.

Vienas iš esminių ilgalaikės bedarbystės padarinių laikoma socialinė atskirtis ir naujos mikrosocialinės aplinkos susikūrimas. Jėčiuvienė (2004) nurodo, kad dėl ilgalaikės bedarbystės sąlygotų mažų finansinių išteklių sumažėjęs mobilumas įtakoja šios socialinės grupės uždaramą, atsiskyrimą nuo platesnės socialinės aplinkos. To pasekoje yra ribojamas bendravimas, bendradarbiavimas, saviraiškos ir savirealizacijos poreikių tenkinimas, sociokultūrinė raiška. Ribota socialinė erdvė įtakoja tradicinių socialinių simbolių atmetimą ar ignoravimą ir naujų kūrimą: keičiasi kalbėsena, žargonas, reikšminiai simboliai, vertybinės nuostatos, atsiranda naujos elgesio normos, vystosi subkultūra.

Skurdas sąlygoja ir moralinių įsitikinimų pokyčius (Karužienė, 2004). Nepriteklis ir gyvenimo prasmės neturėjimas įtakoja vertybių hierarchinės struktūros pokyčius: imama žymiai palankiau vertinti tokį elgesį kaip melavimas, vagystė, alkoholio vartojimas ir pan. Destruktyvių elgesio modelių prioritetas iškilimas sąlygojamas pačių asmenų tokio elgesio naudojimu, o blogis siejamas su patiriamu pykčiu, agresija ir smurtu, o ne su turtine padėtimi. Pasak Maers (2003), gyvenimo prasmės neturėjimas gali įtakoti ankstyvą alkoholizaciją, seksualinį palaidumą, vairavimo taisyklių ignoravimą ir t.t. G.Sakalauskas (2001) kaip vieną iš ilgalaikės bedarbystės sukeliamų psichosocialinių padarinių taip pat akcentuoja vertybių kaitą. Jis teigia, kad socialinių pokyčių ir nestabilumo jausmo įtakoje bandoma keisti galiojančias moralines ir socialines normas arba jas koreguoti, pritaikant pakitusiai gyvenimui. Vienas iš tos kaitos požymių yra neigiamas požiūris į valstybines institucijas ir pasiturinčius asmenis. Kitas faktorius, rodantis pakitusias vertybes, yra tolerancija nusikalstamumui ir dalyvavimas jo pasireiškimuose. Autorius pateikia duomenis, kad apie 10 % asmenų, sulaikytų už nusikalstamą veiklą – vagystes, plėšimus ir kt. – yra bedarbiai

Ilgalaikis nedarbas įtakoja asmens ir šeimos psichologinius pokyčius. Visų pirma, tai pastebima kritusios savivertės atžvilgiu ir išmokto bejėgiškumo jausmo atsiradime. Maers (2002) nurodo, kad išmoktas bejėgiškumas pasireiškia pasyvumu, abejingumu, tikėjimu, kad bet kokios pastangos bus neefektyvios. Tuo pačiu smunka pasitikėjimas savo jėgomis ir galimybėmis, atsiranda pesimizmas ir

negalėjimo kontroliuoti savo gyvenimą jausmas. Šios tendencijos pasireiškia ir šeimoje: sumažėja tėvų rūpinimasis vaikais, jų pažangumu, mokymosi motyvacija, karjeros galimybėmis, sveikata.

Nemažai faktų rodo, kad pakitusios vertybės ir vis labiau įsigalintis jas atitinkantis gyvenimo būdas sąlygoja smurto tikimybę ilgalaikių bedarbių šeimose. Valickas (1997), Banaitis (2001), Sakalauskas, (2004), Uscila (2005) daro prielaidą, kad ilgalaikė bedarbystė ir jos įtakojama vertybių kaita sąlygoja agresiją ir smurtą šeimose tiek tarp suaugusiųjų, tiek suaugusiųjų prieš vaikus. Tyrėjai šiuos smurto pasireiškimus aiškina kaip instinktyvų pasireiškimą, tarnaujantį gyvenimo išlaikymui - agresija yra biologinis adaptacinis žmogaus išgyvenimui būdas, kai slegia neviltis.

Daškevičius (2001) teigia, kad smurtas ir agresija šeimose įtakoja moralinį abejingumą, santykinį infantilumą, grubumą, visų moralės normų nepaisymą, vaikų adaptacinius sutrikimus, depresiją, taip pat smurtaujančiųjų manipuliaciją vaikais.

Pagal Olportą (1998), gyvenimas yra vystymosi procesas, kurio kryptį nustato savastis. Taigi, nuo savasties priklauso ir gyvenimo siekiai, kurie turi įprasminančią funkciją. Tai tikslų ir vertybių siekis bei pasaulio suvokimas per tuos tikslus ir vertybes, atsakomybės už savo gyvenimą prisiėmimas. Šiai motyvacijai nėra reikalingas nuolatinis atpildas už pastangas – žmogus nenustoja siekės tikslų visą gyvenimą. Olporto manymu, kiekvienas žmogus turi 6 pagrindinius gyvenimiškus siekius, skirtingais atvejais pasireiškiančius skirtingomis proporcijomis:

- Teorinis. Žmogus yra tiesos ieškotojas, racionalus, kritiškas, intelektualus. Siekia nuodugnai pažinti ir suvokti jam rūpimas tiesas.
- Ekonominis. Labiausiai vertina tai, kas naudinga. Domisi tuo, kaip daryti pinigus. Nevertina žinių, kurių negali pritaikyti praktiškai.
- Estetinis. Labiausiai vertina formą ir harmoniją. Reiškinius vertina pagal patrauklumą. Hedonistas.
- Socialinis. Siekia gerų santykių su kitais, vertina pasitikėjimą ir mano, kad meilė yra tinkamiausia žmonių bendravimo forma.
- Religinis. Labiausiai suinteresuotas siekti gyvenimo kaip vieningos visumos supratimo.
- Politinis. Labiausiai vertina valdžią ir garbę.

Akivaizdu, kad šie psichologiniai aspektai ilgalaikių bedarbių šeimose sąveikauja su socialine – ekonomine aplinka. Dėl šios sąveikos gali formotis specifiški, skirtingi nuo bendraamžių ilgalaikių bedarbių vaikų gyvenimo siekiai: reiškiasi socialinis paveldimumas. Socialinio paveldimumo aspektas nulemia, kad vaikai didžiąja dalimi perima susiklosčiusias šeimos vertybes, gyvenimo ir problemų

sprendimo ypatumus. Ilgalaikių bedarbių šeima dažniausiai priklauso taip vadinamai *underclass* kategorijai, pasižyminčiai specifiniais bruožais ir ypatumais (Orenienė, 2006):

- **Edukacinis** – menkas bendras ir profesinis išsilavinimas, neidentifikuotas ir neatskleistas profesinis pašaukimas;
- **Ekonominis** – mažos pajamos arba visiškai jų nebuvimas, materialinė šeimos narių deprivacija, sunkumai tenkinant elementarius buitinius poreikius;
- **Socialinis** – socialinis paveldimumas (socialinės nuostatos), visuomenėje priimtų dorovinių elgesio normų ignoravimas, silpni šeimos narių tarpusavio ryšiai, bendruomeninių ryšių stoka;
- **Sveikatos** – mažas darbingumas, psichinės ar fizinės sveikatos problemos, priklausomybės nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių medžiagų;
- **Teisinis** – asocialumas (neatitinkantis visuomenės normų elgesys ir gyvenimo būdas), kriminalinė elgsena, vagiliavimas, dažna arba nuolatinė prievarta (įvairios jos formos);
- **Psichologinis** – pasitikėjimo savimi ir aplinka stoka, „išmokto bejėgiškumo“ sindromas, atsakomybės už savo pasiekimus ir gyvenimo kokybę stoka, bendravimo problemos, konfliktiškumas, negatyvizmas, pasyvumas, žema mokymosi ir darbo motyvacija.

Šie ilgalaikių bedarbių šeimų bruožai turi didelį poveikį vaikų gyvenimo sėkmių formavimuisi. Sąlyginai juos galima suskirstyti į keletą kategorijų:

- 1) Su mokymosi ir išsilavinimu sietini gyvenimo siekiai. Ilgalaikių bedarbių vaikai yra menkai motyvuoti siekti išsilavinimo. Žemas tėvų kultūrinis lygis neskatina žingeidumo ir nulemia mokymosi motyvacijos nesusiformavimą (Leliūgienė, 2003). Mokymasis ir išsilavinimas nelaikomi vertybe ir veiksmu, reikšmingu gyvenimo siekių įgyvendinimui (Labukaitė, Augustinienė, 2005). Kaip ir kitų *underclass* šeimų vaikai, ilgalaikių bedarbių vaikai mokymąsi dažniausiai sieja su kuo greitesniu profesijos (pageidautina, gerai atlyginamos) įsigijimu, tačiau nelinkę šiam tikslui skirti ypatingų pastangų. Žema akademinė kompetencija, išmoktas pasyvumas ir šeimoje neįskiepytas valingas tikslo siekimas įtakoja, kad dažniausiai renkamas lengviausias kelias – įgyti pagrindinį išsilavinimą ir specialybę profesinio mokymosi centre. Nesant tėvų moralinio ir materialinio palaikymo, ir toks pasirinkimas turi tikimybę būti neįgyvendintas.
- 2) Su šeima sietini gyvenimo siekiai. Ilgalaikių bedarbių vaikams būdingas liberalus požiūris į seksą ir šeimyninį gyvenimą (Winefield, Tiggemann, 1991). Paprastai jie anksti pradeda lytinį gyvenimą ir artėjant pilnametystei jau būna sukūrę formalią arba neformalią šeimą arba turi lytinį partnerį, su kuriuo sieja savo ateitį. Darytina prielaida, kad tai įtakoja kelios priežastys:

visuomeniškai priimtų moralės normų ignoravimas, siekis atsiskirti nuo tėvų šeimos, emocinio artumo bei egzistencinės gyvenimo prasmės paieška. Linkstama į marginalias šeimos formas (gyvenimas nesusituokus, dažnas partnerių keitimas, antrinė šeima). Tokiose šeimose paprastai daug gimdoma, tačiau vaikai ne visada auginami – dėl patirties ir lėšų stokos vaikai atiduodami valstybės globai. Tačiau jaučiamas tam tikras pasididžiavimas šeima ir šeimos tėvo (motinos) vaidmeniu. Dažnai tokia šeima nėra visiškai funkcionali, atlieka tik dalį šeiminių funkcijų. Šeimos buitis dažnai skurdi ir netvarkinga, tačiau pastebimas polinkis įsigyti brangių ir gyvenimui nebūtinų daiktų (pvz., muzikinis centras, fotoaparatas ir pan.).

- 3) Su darbine aplinka sietini gyvenimo siekiai. Darbo ir karjeros pasirinkimai yra socialiai sąlygoti, todėl ilgalaikių bedarbių vaikams ganėtinai sunku išsiveržti iš užburto rato (Orenienė, 2006). Kita vertus, jie neturi akstino tai daryti ir dažniausiai linkę rinktis lengviausius variantus (Gruževskis, 2001). Su darbu siejama tik vienintelė vertybė – materialinis atlygis. Nepakankamas bendras ir profesinis pasirengimas dažniausiai įtakoja tik laikiną darbinę veiklą, dažniausiai nekvalifikuotą fizinį darbą. Keliami aukšti reikalavimai socialinėms sąlygoms ir darbdavio asmenybei. Nėra darbinės veiklos vizijos, nes nepakankami planavimo įgūdžiai. Kita vertus, nepasitikėjimas savo jėgomis ir galimybėmis neskatina aukštų polėkių. Siekis užsidirbti gali įtakoti darbinę migraciją, tačiau dėl menkai išvystytų socialinių įgūdžių ir kalbos nemokėjimo šis siekis ne visada realizuojamas.
- 4) Su savo asmeniu sietini gyvenimo siekiai. Pasak Winefield, Tiggemann (1991), ilgalaikių bedarbių vaikai gali turėti iškreiptą „Aš“ vaizdą. Socialinių įgūdžių stoka lemia neadekvatų savęs vertinimą. To pasekoje gali formuotis dvejopi savęs suvokiniai. Pirmuoju atveju vystosi savęs pervertinimas ir keliami nerealūs siekiai ir planai. Siekiama prestižo artimiausioje aplinkoje, o socialiai sėkmingi žmonės vertinami iš negatyvių pozicijų. Antruoju pasireiškia menka savivertė ir nepasitikėjimas savo jėgomis. Tada nuvertinami turimi gabumai ir nesistengiama jų realizuoti. Pasaulis suvokiamas kaip žiaurus, o gyvenimas kaip per daug sudėtingas. Įvairūs socialiniai pokyčiai kelia baimę ir nepasitikėjimą. Siekiama socialinio, ekonominio ir moralinio kitų asmenų ir institucijų palaikymo.

2.2. Tėvų ilgalaikio nedarbo įtaka vaikų gyvenimo siekių formavimuisi.

Lietuvių kalbos žodyne žodis „siekis“ apibūdinamas kaip siekimas, tikslas. Tačiau pats žodis, ko gero, gali būti suvokiamas dvejopai: 1) kaip konkretybe paremta planuojama ar numatoma ateitis (angl. *objective*); 2) kaip dvasiškai inspiruota ambicija (angl. *ambition*) - troškimas ar siekinys. Akivaizdu, kad gyvenimo siekių atveju gali ir turėtų būti vartojamos abi suvokiamos prasmės – be dvasinių siekių negali būti konkretybės, o praktinis tikslas visada būna paremtas vidiniu intuityviu žinojimu. Psichologijoje siekis nusakomas kaip savirealizacijos poreikis (Perminas, Goštautas, Endriulaitienė, 2004). Jis gali būti suvoktas kaip tam tikras gyvenimo tobulinimo modelis, orientuojantis į kitokios, dažniausiai aukštesnės kokybės gyvenimo vertybes ir idealus, kurie nėra genetiškai determinuoti, tačiau veikia kaip varomoji asmenybės jėga (ten pat). Ryškiausiai tai atsispindi dviejose teorijose – Adlerio ir Olporto. Pagal Adlerį (2003), pagrindinis asmenybės gyvenimo siekis yra pranašumo siekimas. Visi žmonės bando kompensuoti savo menkavertiškumą ir juda į galutinę idealią būseną ateityje. Priklausomai nuo to, kokia atmosfera vyrauja šeimoje, vaikas gali pasirinkti keletą skirtingų būdų gyvenimo siekiams įgyvendinti. Jei šeimoje vyrauja bendradarbiavimas, tarpusavio pasitikėjimas ir pagarba, vaikas rinksis konstruktyvius būdus savo gyvenimo siekiams įgyvendinti. Esant pakankamai stipriam socialiniam jausmui, vaiko pasirinkti gyvenimo siekiai bus ganėtinai aukšti, nesunkiai suderinami su kitų žmonių gyvenimo siekiais ir neprieštaraus bendro gyvenimo normoms. Priešingu atveju jis nebus iniciatyvus, rinksis konkuruojančią elgseną, o savo tikslų sieks destruktivumu ir naudodamas jėgos pozicijas arba lauks, kad kiti juo pasirūpintų.

Ilgalaikių bedarbių vaikų vertybinių nuostatų formacija.

Pasak Bitino (1995), kiekvienas asmuo kuria savo vertybių sistemą. Ji išreiškia asmens santykio su savo būtimi poziciją. Asmens požiūriu į save daug reikšmės turi psichologiniai asmenybės vystymosi ypatumai. Asmens santykio su pačiu savimi pagrindas - tai, kad žmogus pats sau yra vertybė. Rūpinimasis savimi, pagarba sau, siekimas save išreikšti, plėtoti savo galias - esminis šios pozicijos komponentas. Analizuodamas savo gyvenimą, ieškodamas jo prasmės žmogus susidaro ir teorines nuostatas apie save ir pasaulį (aplinką) apskritai. Pastarosios išreiškia asmens santykio su pasauliu poziciją. Pačios bendriausios teorinės nuostatos apie supantį pasaulį yra jo priėmimas kaip palankų, priešišką ar neutralų, kartais asmuo susiformuoja nihilistinę nuostatą, kartu užkirsdamas kelius sau

tobulėti visuomenėje. Berne ir Harris (1967) apibūdina keturias egzistencines asmens pozicijas, kuriose susipina žmogaus nuostatos į save, į kitus žmones, į pasaulį:

1. Man viskas gerai - Tau viskas gerai (I'm OK - You're OK): asmuo patenkintas savo gyvenimu, kompetingas, laimingas, pasitiki savimi ir kitais; gyvenimas vertingas pats savaime, žmogus jaučia atsakomybę, kitus vertina pagal pasiekimus: kiti nei geresni, nei blogesni už jį, vertinamos gerosios žmonių savybės; tai pozicija su teigiamu „aš galiu“ skriptu, toks asmuo gimęs ir augęs pasiekimams, kelia sau uždavinius ir juos palaipsniui realizuoja gyvenimo eigoje;
2. Man viskas gerai - Tau viskas blogai (I'm OK - You're not OK): žmogus jaučiasi aukštesnis už kitus, mano turįs teisę panaudoti kitus savo tikslams ar malonumams, kitiems nepripažįsta lygių teisių;
3. Man viskas blogai - Tau viskas gerai (I'm not OK - You're OK): asmuo jaučiasi mažiau sugebančiu, žemesniu, negražiu ir nepopuliariu, dažnai būna drovus - taip save žemindamas labai kenčia; visi aplink esantys atrodo daug gudresni ir laimingesni;
4. Man viskas blogai - Tau viskas blogai (I'm not OK - You're not OK): nuvertinami tiek kiti, tiek pats asmuo; nei savyje, nei kituose neižvelgiama gerų savybių, vien neigiamos. Pasaulis atrodo pilnas blogio ir klastos.

Žmogui, turinčiam stiprią asmeninę poziciją, pagrįstą humanistinėmis vertybėmis ir vaikystėje nepatyrusiam stiprių sukrėtimų, priimtina tik pirmoji pozicija. Akivaizdu, kad ilgalaikių bedarbių šeimoje tokia pozicija sunkiai formuojasi. G.Kvieskienė (2002) nurodo, kad prieš visuomenę nukreiptas ir nihilizmu paremtas gyvenimo būdas yra tiesiogiai įmodeliuojamas šeimoje augantiems vaikams. Autorė teigia, kad apie 40 % nepilnamečių teisės pažeidėjų išauga asocialaus kryptingumo šeimose, kur nėra palankių asmenybės vystymosi sąlygų – šeimoje vyrauja tėvų nesutarimai bei konfliktai, alkoholio ir narkotikų vartojimas, jėgos kultas. R.Žukauskienės (2002) manymu, toks gyvenimo būdas, kai šeimoje nuolatos vyrauja smurtas, tiesiogiai įmodeliuojamas būsimam vaikų gyvenimui, kai mergaitėms susiformuoja „mušamos žmonos“ sindromas (kai reprodukuojamas tėvų šeimos modelis ir motinos situacija), o berniukams skatinamas nevaldomos agresijos pasireiškimo galimumas.

Ilgalaikės bedarbystės sąlygotos žemos materialinės galimybės atsispindi ir tėvų galimybėje suteikti vaikams tinkamą išsilavinimą. Nors LR valstybinė politika kaip vieną svarbiausių švietimo sąlygų apibūdinančių rodiklių nurodo švietimo prieinamumą, tačiau ilgalaikių bedarbių vaikams sąlygos mokytis nėra adekvačios kitų socialinių grupių vaikų galimybėms. Rimkevičienė (2001)

teigia, kad nevienodas galimybes mokytis sąlygoja ne tik gyvenamoji vieta, bet ir skirtingos socialinės ekonominės šeimų sąlygos. Šio fenomeno įtakojamas pasekmes įvardija Lazutka (2001), teigdamas, kad „žemo išsilavinimo jaunimas – potencialūs ilgalaikiai bedarbiai“ (p. 42). Pasak Veličkienės (2001), tėvų ekonominės galimybės sąlygoja mokinių „iškritimą“ iš švietimo sistemos, kai tėvai neturi už ką nupirkti ne tik mokymuisi reikalingų daiktų, bet ir drabužių bei avalynės. Autorės nuomone, pastaruoju metu daugėja šeimų, kuriose vaikai aplamai nepradeda lankyti mokyklos, o tėvai tai aiškina pinigų neturėjimu, sąlygojamu nedarbo.

Akivaizdu, kad nelankydami mokyklos, vaikas perima tik tos aplinkos, kurioje auga ir gyvena, vertybes. Vaiko asmeninę poziciją veikia dvi įtakos, kurios tarpusavyje gali konfrontuoti: 1) suaugusių deklaruojamos tiesos, normos, vertybės; 2) vaikų visuomenės subkultūra (Žukauskienė, 2002). Vienas iš neigiamų tokios aplinkos įtakotų vertybinių konstruktų - išmoktas bejėgiškumas. Vaikas savo socialinius samprotavimus nukreipia į sau ir kitiems palankių savo nesėkmės priežasčių aiškinimą. Ilgainiui vaikas gali susikurti ištisą teoriją savo nepasisekimams paaiškinti, rinktis lengviausias užduotis namie ir mokykloje. Dėsninga tokio ilgalaikio proceso pasekmė - savimi nusiviliama, o kiti pervertinami arba iš jų tikimasi tik blogiausio.

Savo požiūrių ir vertybių sistemos formavimo sąmoningumas priklauso nuo asmens atvirumo pačiam sau, savo patirčiai, savęs adekvataus priėmimo. Kartais vaikas gali mechaniškai perimti tėvų pažiūras ar kitas jam patogias. Dažnai tai susiję matymu savęs geresniu, nei jis yra, o aplinka vertinama negatyviai. Žukauskienė (2002) pastebi, kad tokie vaikai paprastai yra labai gynybiški, „saugo save nuo naujos gyvenimiškos patirties ir nuo tolesnio tobulėjimo, negali pasinaudoti savo pačių patirtimi ir realistiškai įvertinti savo galimybių“ (314p.).

Apibendrinant mokslinės literatūros analizę, galima formuluoti tokius teiginius:

- Tėvų ilgalaikė bedarbystė ir nuostatos darbo bei profesinės veiklos atžvilgiu daro poveikį vaikų socializacijos procesui, įtakodamos jų gyvenimo siekius.
- Kad skirtingose visuomenėse ir kultūrose požiūris į darbą priklausė nuo visuomeninių santykių ypatumų, socialinių normų ir vertybių ir turėjo egzistencinę, socialinę ir ekonominę prasmę.
- Ilgalaikė bedarbystė kaip fenomenas atsirado tik moderniaisiais laikais, kai darbas imtas vertinti makroekonominiais aspektais.
- Ilgalaikė bedarbystė kaip būklė ir statusas neišvengiamai įtakoja asmens ir jo artimiausios aplinkos socialinį ir asmeninį gyvenimą bei savimone. Ši įtaka pasireiškia negalėjimu pilnavertiškai tenkinti asmeninių ir socialinių poreikių bei dalyvauti visuomenės gyvenime, o tuo pačiu iškreipia moralinių normų ir bendrabūvio taisyklių suvokimą.
- Ilgalaikė bedarbystė yra įtakojama nepakankamo asmens pasirengimo konkuruoti darbo rinkoje, išmokto bejėgiškumo jausmo ir susitaikymo su esama padėtimi. Dauguma ilgalaikių bedarbių nerodo iniciatyvos ir yra inertiški pokyčių ir mobilumo atžvilgiu.
- Ilgalaikė bedarbystė ženkliai įtakoja pilnavertį šeimos funkcionavimą. Ji turi reikšmės ekonominių, psichologinių ir socialinių šeimos funkcijų realizacijai ir socialinių santykių pobūdžiui.
- Ilgalaikių bedarbių šeimose stipriai pasireiškia socialinis paveldimumas, dėl kurio šiose šeimose augę vaikai pasižymi išmoktu bejėgiškumu, menkais socialiniais įgūdžiais ir kompetencija bei pasiekimų motyvacija.
- Dėl specifinės gyvenamos ilgalaikiams bedarbiams ir jų šeimų nariams formuojasi neadekvatus „Aš“ vaizdas, kuris inspiruoja gyvenimo siekius, dažniausiai nukreiptus ne į asmenybės saviraišką, o į genetiškai determinuotų poreikių patenkinimą.

3. TYRIMO „TĖVŲ ILGALAIKIO NEDARBO ĮTAKA VAIKŲ GYVENIMO SIEKIAMS“ REZULTATAI IR ANALIZĖ

3.1. Tyrimo metodologija

Metodologiniu tyrimo pagrindu laikytos šios socialinių mokslų koncepcijos:

- Darbo kaip prasmingos žmogiškosios veiklos, nukreiptos į įvairiapusių individo ir visuomenės egzistencijos poreikių tenkinimą, sampratos aptartis, akcentuojant istoriškai determinuotų sociokultūrinių ypatumų įtaką darbo vertei ir prasmei;
- Asmens tapatumo formavimosi sąveikaujant su socialine aplinka ir socialiniais fenomenais paradigma, pabrėžianti ekonominių, socialinių, politinių visuomenės ypatumų reikšmę individo saviidentifikacijai;
- Psichologinės asmenybės konstrukto teorijos, akcentuojančios socializacijos veiksnių ir socialinio mokymosi ypatumų poveikį individo savimonei, gyvenimo strategijai ir veiklos motyvacijai.

Tėvų ilgalaikio nedarbo įtakos vaikų gyvenimo siekiams tyrimui buvo naudotas *kiekybinis* (kaip pagrindinis) ir *kokybinis* (kaip papildantis kiekybinį) tyrimai. Toks dichotomiškas tyrimas yra labiau holistiškas ir pasirinktas siekiant geriau suprasti tyrimo objektą ir pateikti statistiškai pagrįstą interpretacinį jo paaiškinimą.

Tyrimo tikslas: ištirti tėvų ilgalaikio nedarbo įtaką vaikų (jaunų bedarbių) gyvenimo siekiams.

Tyrimo metodai:

1. Teoriniai – mokslinės literatūros analizė.
2. Lyginamieji – koncepcijų, sampratų ir požiūrių lyginamoji analizė.
3. Empiriniai – kiekybinis ir kokybinis ilgalaikių bedarbių šeimose augusių bedarbių gyvenimo siekių tyrimas.
4. Statistiniai – tyrimo duomenų apdorojimas taikant SPSS programinės įrangos aprašomosios statistikos metodą.

Tiriamieji: 1) 104 darbo biržoje registruoti bedarbiai, gyvenantys Akmenės rajone.

2) 5 socialiniai darbuotojai, dirbantys Akmenės rajono seniūnijose, pasižyminčiose didesniu už šalies vidurkį nedarbo lygiu.

Mokslo literatūros šaltinių analizė yra teorinis kontekstas pagrindinei tyrimo sričiai. Pasak E. Ramanauskaitės (2002), teorinio konteksto formavimui yra svarbi asmeninė tyrėjo patirtis, jau atliktų tyrinėjimų duomenys ir, be abejo, esamos teorijos, padedančios suformuoti požiūrį į tyrinėjamą reiškinį. Tyrimo metu gauti duomenys ir išvados praplečia ir pagilina teorinį kontekstą. Teorinės žinios tuo pačiu padeda pasirinkti pagrindinę tyrimo kryptį, taip pat pažinti ir sumodeliuoti tyrėją dominantį fenomeną, interpretuoti jį bendrame sociokultūrinių procesų kontekste. Teorinis požiūris nurodo, kokius duomenis rinkti, kokie metodai geriausiai tinka jų atskleidimui, t.y., teorija padeda kryptingai orientuotis stebint ir analizuojant tiriamą reiškinį. Šiame konkrečiame tyrime mokslinės literatūros šaltinių analizė buvo tikslinga siekiant teoriškai suvokti tyrinėjamą fenomeną – tėvų ilgalaikio nedarbo įtaką vaikų gyvenimo siekiams ir suformuoti pagrindines empirinio tyrimo kryptis.

Magistro darbe naudotas **kiekybinis tyrimo metodas** pranašus tuo, kad leidžia per palyginti trumpą laiką ir sąlyginai nedidelėmis sąnaudomis surinkti didelį informacijos apie tiriamą fenomeną kiekį. Paprastai tokie tyrimai yra naudojami, kai siekiama surinkti informaciją iš tam tikros populiacijos, atsižvelgiant į tiriamojo reiškinio paplitimą, pasiskirstymą ir ryšius tarp kintamųjų (Kardelis, 2005). Šiame konkrečiame tyrime naudotas anketavimo metodas. Tai yra respondentų apklausa raštu, jiems pateikiant nustatytos struktūros klausimų bloką (Kardelis, 2005). Rengiant anketą, svarbiausias dėmesys skirtas:

- Klausimyno (anketos) turiniui – siekta, kad respondentams jis būtų suprantamas, atitiktų jų patirtinės ir socialinės raidos lygį.
- Klausimyno (anketos) formai – siekta klausimus suformuluoti aiškiai, be galimos kitos interpretavimo formos.
- Klausimyną (anketą) sudarantiems klausimams – siekta klausimus pateikti taip, kad jie kuo geriau atspindėtų tiriamo objekto turinį.

Šiame tyrime, konstruojant klausimyną, dėmesys kreiptas į:

- 1) Respondentų gyvenimo siekius, susijusius su darbu, karjera, šeima ir pačiu savimi – buvo svarbu išsiaiškinti, kokius gyvenimo siekius puoselėja jauni bedarbiai, augę ilgalaikių bedarbių šeimose;
- 2) Tėvų ilgalaikės bedarbystės poveikį gyvenimo siekių formavimuisi.

Klausimynas parengtas, naudojant keletą rūšių klausimus: atvirus – kai respondentas gali įrašyti savo nuomonę ar informaciją; priverstinės atrankos (angl. *forsed - choise questions*) klausimus, kai į klausimą pateikiama keletas atsakymų variantų, iš kurių respondentas turi pasirinkti vieną arba neviršyti leidžiamo pasirinkimų skaičiaus ir rangavimo, kai pateikiama keletas atsakymo variantų, o

respondentas juos suranguoja pagal svarbumą jam. 8 klausimai skirti respondentų demografinės charakteristikos išaiškinimui. Likusieji klausimai buvo selektyvinės priklausomybės pobūdžio (skirti tiriamo fenomeno analizei) (žr. 1 priedą, p.57). Kai kurie klausimai pateikti naudojant Likerto skalės formą – kai klausimas pateikiamas lentelėje, o respondentas šioje lentelėje pasirenka atsakymą, labiausiai atitinkantį jo nuomonę.

Tyrimo imčiai atrinkti panaudota tikslinė tikimybinė respondentų atranka, kai iš anksto žinomos charakteristikos, pagal kurias galima rasti tiriamųjų ir vieta, kur juos rasti. Pagrindinis tyrimo dalyvių atrankos kriterijus buvo respondentų amžius ir dalyvavimas darbo rinkoje. Dalyvauti tyrime buvo kviečiami nedirbantys asmenys, registruoti darbo biržoje, jų amžius turėjo būti ne vyresnis kaip 35 metai, t.y., juos buvo galima priskirti jauno amžiaus kategorijai. Tyrime dalyvavo 104 bedarbiai, gyvenantys šiaurės Lietuvos regione, registruoti Akmenės rajono darbo biržoje. Anketa jiems buvo pateikiama darbo biržos patalpose, ateinant į susitikimą su konsultantu. Paaiškinus tyrimo tikslą, buvo kviečiama dalyvauti tyrime ir gavus sutikimą, paaiškinama anketos pildymo procedūra.

Magistro darbe naudotas *interview* metodas – tai *kokybinio tyrimo* rūšis. Šis metodas yra tiriamo fenomeno suvokimo proceso tąsa, leidžia tyrėjui sukonstruoti kompleksinį holistinį paveikslą, analizuoti įvairius aspektus, išsamiai perduoti informantų požiūrius (Kardelis, 2005). Paprastai kokybiniai tyrimai naudojami siekiant suprasti, kaip individai suvokia bei aiškina pasaulį ir kaip individualiai kuriamos prasmės ir reikšmės veikia jų elgesį, mąstymą ir požiūrius.

Magistro darbe kokybinis tyrimas pasirinktas siekiant gauti ekspertinį tiriamo fenomeno paaiškinimą iš specialistų, dėl darbo pobūdžio betarpiškai susijusių su respondentais. Kokybiniam tyrimui pasirinktas interviu su seniūnijose dirbančiais socialiniais darbuotojais, įrašant pokalbį diktofonu. Tyrimui paruoštas fokusuotas (pusiau struktūruotas) pokalbio planas, išskiriant tik raktines sritis, tačiau klausimų eiliškumas nebuvo fiksuotas. Šis tyrimo metodas pasirinktas dėl tokių priežasčių:

- a) lankstus būdas – tyrėja, atsižvelgdama į aplinkybes, galėjo rinktis tyrimo vietą, laiką, trukmę ir pan.
- b) didesnė kontrolė iš tyrėjo pusės – tyrėja galėjo įtakoti tyrimo procedūrą.
- c) nėra galutinai apibrėžtas – nėra griežtos klausimų struktūros ir eiliškumo, galimybė varijuoti tyrimo eigą.
- d) galimos variacijos tyrimo eigoje – tyrimo kryptis gali kisti, paaiškėjus naujiems tyrimo duomenims ar atsiradus nenumatytiems aplinkybėms.

- e) geresnė kontakto kokybė – tyrėja asmeniškai bendravo su respondentais prieš tyrimą, pelnė jų pasitikėjimą.
- f) tyrimo dinamiškumas – negalima iš anksto tiksliai numatyti tyrimo eigos ir rezultatų. Vieni tyrimo duomenys įtakoja kitų tyrimą.
- g) išlaikomas objektyvumas – atliktas pokalbio garso įrašas, pagal kurį atspausdinta stenograma.

Tyrimo duomenų apdorojimui taikyta SPSS 14.0 programa. Taikyta deskriptyvinė analizė, parametriniai ir neparametriniai testai – Spearmano, Kolmagorovo-Smirnovo, Kruskal-Wallis, Cronbach'o, Fišerio.

3.2. Kiekybinio tyrimo rezultatai ir jų analizė

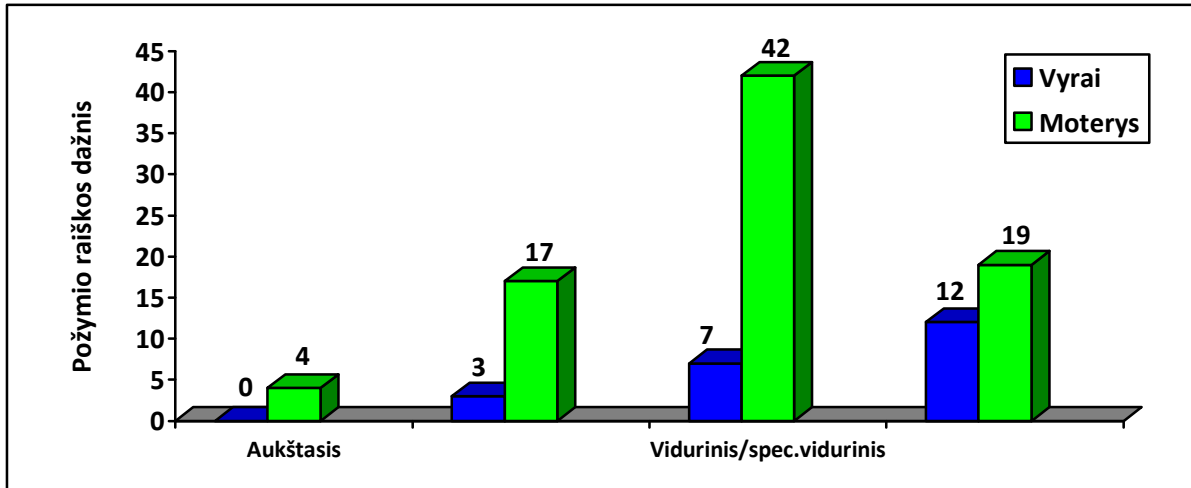
Tyrimo imties charakteristika Tyrime dalyvavo 104 bedarbiai, registruoti Akmenės ir Ventos darbo biržose. Jauniausias tyrimo dalyvis buvo 21 metų, vyriausias 35 metų. Vidutinis tiriamųjų amžius sudarė 29,4 metų (Mean = 2,2596). Tyrimo imties demografinė charakteristika pateikiama 4 lentelėje, p. 41.

4 lentelė

Respondentų demografinė charakteristika

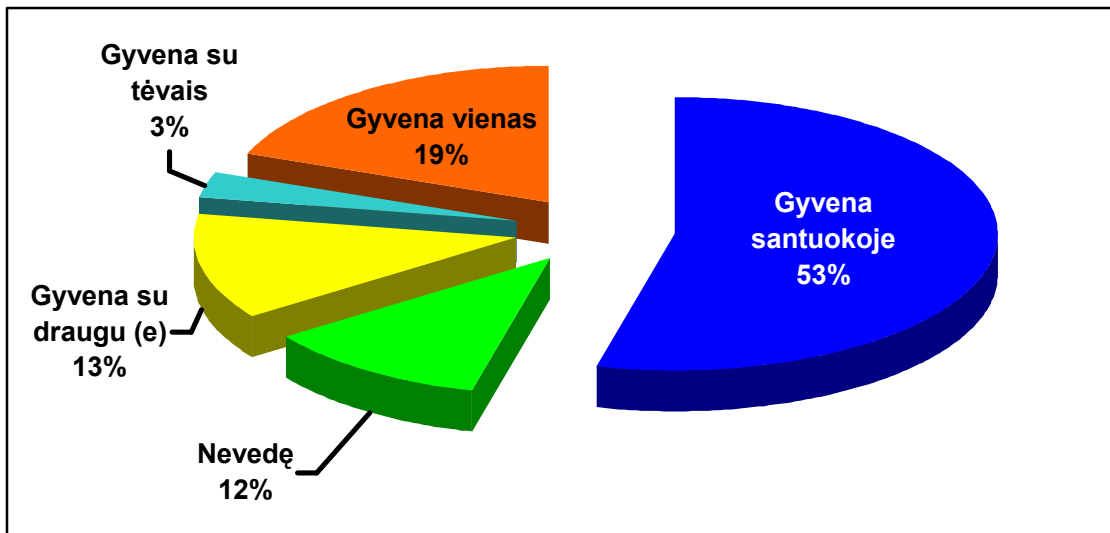
Respondentų grupė	Iki 25 m.	25 – 30 m.	31-35 m	Viso	St.D
Moterys	10 (9,62%)	42 (40,38%)	30 (28,85%)	82 (28,85%)	0,65849
Vyrai	1 (0,96%)	13 (12,5%)	8 (7,69%)	22 (21,15%)	0,56790
Viso	11 (10,58%)	55 (52,88%)	38 (36,54%)	104 (100%)	0,63849

Kaip matyti iš 5 lentelėje pateikiamų duomenų, didžiausią tyrimo dalyvių dalį sudarė vidutinės amžiaus grupės – 25-30 metų respondentai. Lytiškumo aspektu vyravo moterys, sudarydamos apie keturis penktadalius visos tyrimo imties. Toks tyrimo imties pasiskirstymas atitinka Ventos ir Akmenės miesto darbo biržose registruotų jauno (iki 35 metų) amžiaus bedarbių demografines charakteristikas ir susiklosčiusią šio rajono situaciją darbo rinkoje. Didesnė dalis nerandančių darbo jaunų vyrų išvyksta dirbti į kitus šalies regionus arba užsienį, o darbo biržose registruojasi nerandančios darbo jauno amžiaus moterys. Be to, ekonominis tyrimo regiono specifiškumas sąlygoja mažiau laisvų darbo vietų moterims, lyginant su vyrais.

4 pav. Tyrimo dalyvių išsilavinimas

Analizuojant tyrimo dalyvių sudėtį pagal išsilavinimą, nustatyta, kad didžiausią dalį sudarė vidurinių/spec.vidurinių išsilavinimą turintys asmenys (47%), antroje vietoje asmenys su pagrindiniu išsilavinimu (30%). Aukštesnį išsilavinimą turėjo 19% respondentų, aukštąjį – 4% tyrimo dalyvių, visos moterys. Šie tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad tarp tiriamųjų vyrauja bedarbiai su santykinai žemu (viduriniu ir pagrindiniu) išsilavinimu. Statistiškai patikimai nustatyta ($p=0,012$), kad respondentų vyrų išsilavinimas yra žemesnis negu moterų.

5 pav. Respondentų šeimyninė padėtis

Analizuojant tyrimo imtį šeimyninės padėties aspektu, nustatyta, kad didžioji respondentų dalis gyveno santuokoje (53%) arba neregistruotose šeimose vedė bendrą ūkį (13%), nevedusieji ir išsituokę

asmenys sudarė trečdalį tyrimo imties, nedidelis jauno amžiaus respondentų skaičius gyveno tėvų šeimoje. 43% respondentų buvo kilę iš ilgalaikių bedarbių šeimų.

Užimtumo situacija. Respondentų registracijos darbo biržoje trukmė svyravo nuo 1 mėnesio iki 7 metų. Jų nedarbo trukmė buvo adekvati.

5 lentelė

Respondentų nedarbo ir registracijos darbo biržoje sąsajos

Kiek laiko registruotas darbo biržoje	Kiek laiko nedirba			Viso
	Iki 6 mėn.	6-12 mėn.	Daugiau kaip 12 mėn.	
<i>Iki 6 mėn.</i>	32	0	0	32
% nuo „Kiek laiko registruotas darbo biržoje“	100%	0%	0%	100%
% nuo „Kiek laiko nedirba“	94%	0%	0%	38%
<i>6-12 mėn.</i>	0	4	3	7
% nuo „Kiek laiko registruotas darbo biržoje“	0%	57%	43%	100%
% nuo „Kiek laiko nedirba“	0%	44%	5,0%	7%
<i>Daugiau kaip 12 mėn.</i>	3	5	57	65
% nuo „Kiek laiko registruotas darbo biržoje“	5%	8%	88%	100%
% nuo „Kiek laiko nedirba“	9%	56%	95,0%	63%
<i>Viso</i>	35	9	60	104
% nuo „Kiek laiko registruotas darbo biržoje“	34%	9%	58%	100%
% nuo „Kiek laiko nedirba“	100%	100%	100%	100%

Kaip matyti iš 5 lentelėje pateikiamų duomenų, daugiau kaip pusė apklausoje dalyvavusių asmenų buvo ilgalaikiai bedarbiai, t.y., nedirbo ilgiau kaip 12 mėnesių. Jie sudarė ir pagrindinę ilgiau kaip 12 mėnesių registruotų darbo biržoje asmenų dalį. Kiek daugiau kaip trečdalį tyrimo imties sudarė bedarbiai, neturintys darbo ir registruoti darbo biržoje trumpiau kaip 6 mėnesiai. Mažiausia dalis buvo respondentų, nedirbančių ir registruotų darbo biržoje nuo 6 iki 12 mėnesių. Bedarbystės ir registracijos darbo biržoje laikotarpį skirtumas yra nežymus (Cronbach'o $\alpha=0,877$). Darbo neturėjimo ir registracijos skirtumų amžiaus ir lyties aspektais analizės metu nenustatyta. Palyginti mažas vidutinio laikotarpio (6-12 mėn) darbo neturinčiųjų skaičius tyrimo dalyvių tarpe aiškintinas tuo, kad per šį laikotarpį darbo nerandantis asmuo yra nukreipiamas į darbo biržos organizuojamus perkvalifikavimo kursus, kuriuos baigęs lengviau randa darbo. Nustatytas reikšmingas statistinis ryšys tarp registracijos darbo biržoje trukmės ir išsilavinimo ($p=0,003$) rodo, kad mažėjant išsilavinimui registracijos darbo biržoje trukmė ilgėja.

6 lentelė

Registracijos darbo biržoje trukmės ir bedarbių išsilavinimo sąsajos

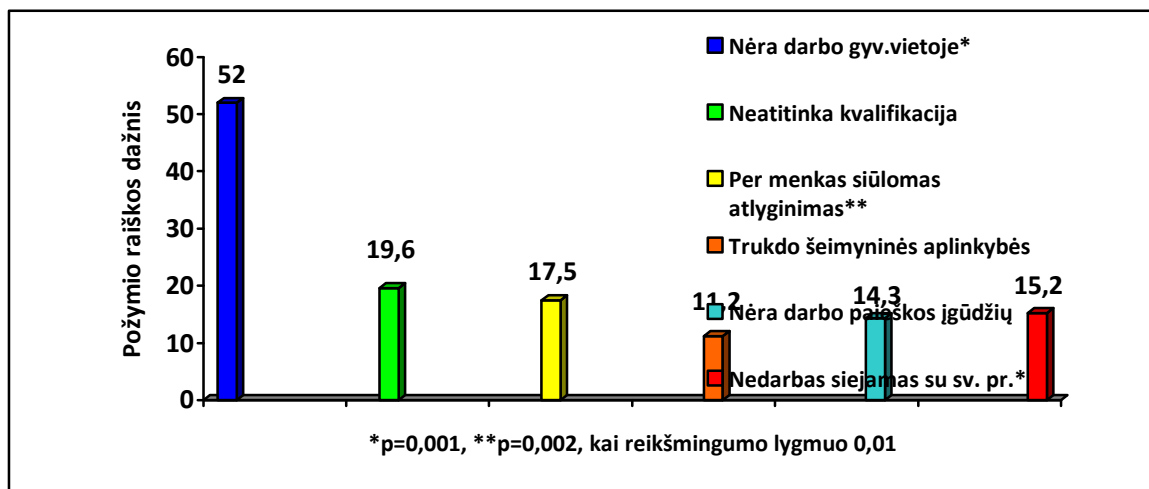
Registracijos darbo biržoje trukmė	Išsilavinimas				Viso
	Aukštasis	Aukštesnysis	Vidurinis/spec. vidurinis	Pagrindinis*	
Iki 6 mėn.	100%	35%	37%	10%	31%
6-12 mėn.	0%	0%	6%	13%	6%
Daugiau kaip 12 mėn.	0%	66%	57%	77%	63%
Viso	100%	100%	100%	100%	100%

* p=0,003, kai reikšmingumo lygmuo 0,01

Ilgiausiai darbo biržoje buvo registruoti žemiausią – pagrindinį išsilavinimą turėję respondentai. Šie tyrimo rezultatai atitinka Pociaus, Okunevičiūtės – Neverauskienės (2003) ir kitų mokslininkų tyrimų duomenis, rodančius, jog žemą išsilavinimą turintys asmenys sudaro didžiąją ilgalaikių bedarbių dalį.

Analizuojant priežastis, dėl kurių respondentai registravosi darbo biržoje, nustatytos tokios priežastys: negalėjimas rasti darbo 67% , siekis įgyti specialybę 26%, siekis persikvalifikuoti 17%, dėl socialinių išmokų 27%. Tyrimo metu nustatyta tiesioginis statistinis ryšys tarp pirmųjų trijų priežasčių (p=0,001) atspindi aktyvius darbo biržų veiksmus mažinant bedarbystę: organizuojant mokymų kursus, kurių metu darbo nerandantys asmenys gali įgyti paklausią darbo rinkoje specialybę ir įsidarbinti.

Savo bedarbystę respondentai siejo su keliomis priežasčių grupėmis, tarp kurių vyravo negalėjimas rasti darbo pagal gyvenamąją vietą ir turimos kvalifikacijos neatitikimas keliamiems reikalavimams.

6 pav. Respondentų nedarbo priežastys

Turint omenyje, kad Akmenės rajonas išlieka vienas iš aukščiausios bedarbystės regionų šalyje, negalėjimas rasti darbo pagal gyvenamąją vietą atrodo realistiška bedarbystės priežastis. Kvalifikacijos neatitikimas laisvoms darbo vietoms aiškintinas dviem priežastimis. Pirmoji susijusi su žemu išsilavinimu ir profesiniu nepasirengimu darbo rinkai, paklausios specialybės neturėjimu. Antroji priežastis susijusi su aukštąjį ar aukštesnįjį išsilavinimą turinčiais asmenimis, kurių specialybė nėra paklausia tyrimo regione arba jų turima aukšta kvalifikacija neatitinka santykinai žemų siūlomų atlyginimų.

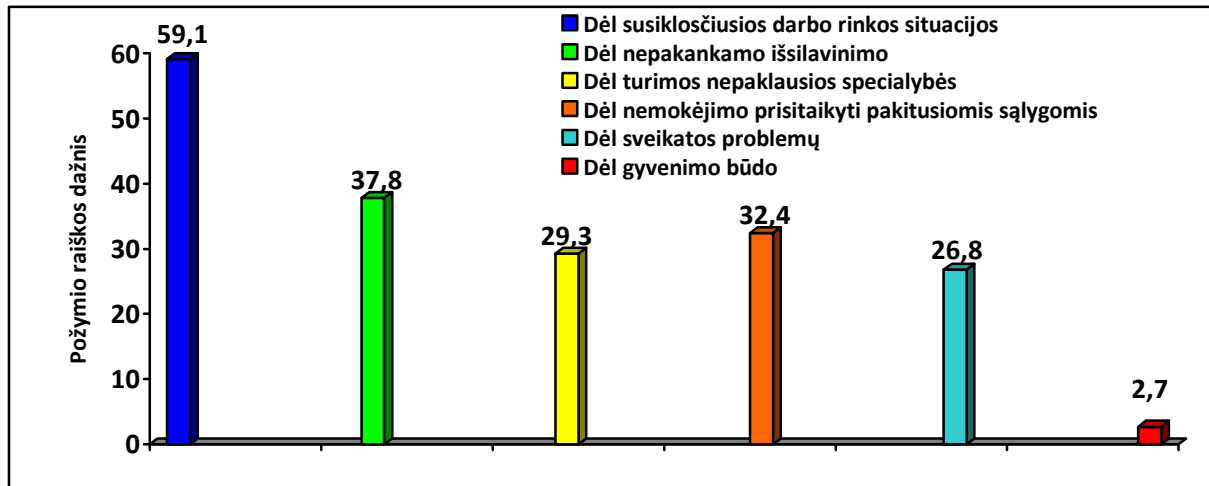
7 lentelė

Nedarbo priežasčių sąsajos su nedarbo laikotarpiu

Nedarbo priežastys	Nedarbo laikotarpis			Viso
	Iki 6 mėn.	6-12 mėn.	Daugiau kaip 12 mėn.	
Nėra darbo gyvenamojoje vietoje	29%	4%	67%	100%
Siūlomos darbo vietos neatitinka turimos profesinės kvalifikacijos	60%	20%	20%	100%
Per menkas siūlomas atlyginimas	78%	0%	22%	100%
Trukdo šeimyninės aplinkybės	45%	10%	45%	100%
Neturi darbo paieškos įgūdžių	29%	7%	64%	100%

Analizuojant nedarbo priežasčių sąsajas su darbo neturėjimo laikotarpiu, paaiškėjo, kad ilgalaikių bedarbių (nedirbančių ilgiau kaip 12 mėnesių) tarpe ryškiai vyravo dvi nedarbo priežastys: 1) negalėjimas rasti darbo pagal gyvenamąją vietą; 2) darbo paieškos įgūdžių neturėjimas. Tuo tarpu trumpalaikį nedarbo laikotarpį išgyvenančių asmenų pagrindine nedarbo priežastimi laikytinas darbo vietų neatitikimas turimai kvalifikacijai ir per mažas atlyginimas. Šie duomenys patvirtinami statistiškai ($p=0,001$). Kaip matyti, savo turiniu šios priežasčių grupės radikaliai skiriasi. Šie tyrimo rezultatai patvirtina, kad santykinai aukštą išsilavinimą turinčių asmenų bedarbystė susijusi su situaciniais veiksniais, kai tuo tarpu žemo išsilavinimo asmenų darbo neturėjimas sietinas labiau su asmenybiniais faktoriais.

Tėvų ilgalaikės bedarbystės aspektai. Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad 43% respondentų augo ilgalaikių bedarbių šeimose. Analizuojant tėvų bedarbystės priežastis, buvo nustatyta, kad ilgalaikė tėvų bedarbystė daugiausia buvo susijusi su situacija darbo rinkoje ir nepakankamu pasiruošimu prisitaikyti kintančiomis socialinėmis sąlygomis.

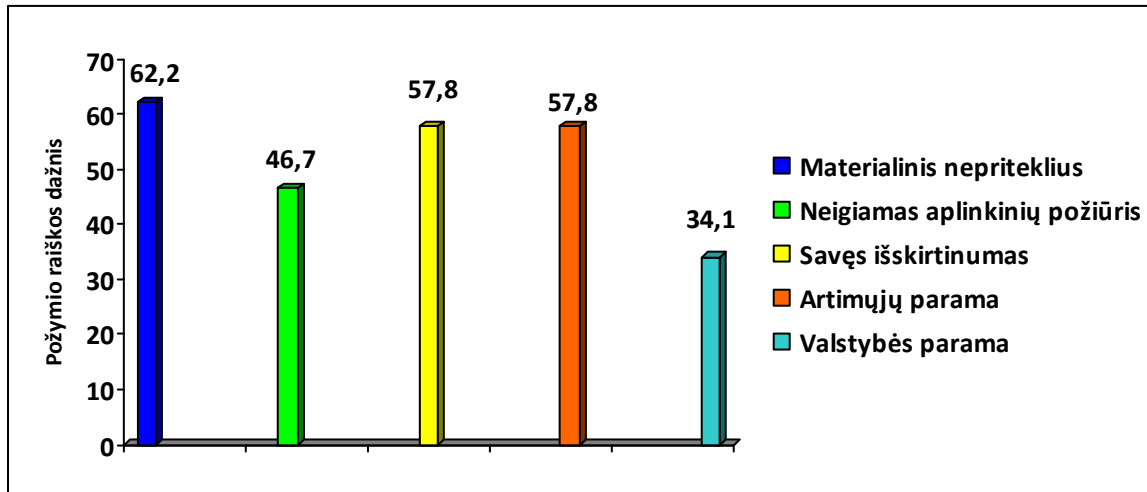

7 pav. Tėvų ilgalaikės bedarbystės priežastys

Šiame aspekte prisitaikymas prie socialinių sąlygų kitimo apima ir kitus veiksnius, tokius kaip nepakankamą išsilavinimą ar specialybės neturėjimą. Po valstybės nepriklausomybės atgavimo pasikeitusi paklausios darbo jėgos struktūra įtakojo palyginti menką nekvalifikuotos darbo jėgos paklausą, ko pasekoje daugelis žemo išsilavinimo žmonių neteko darbo.

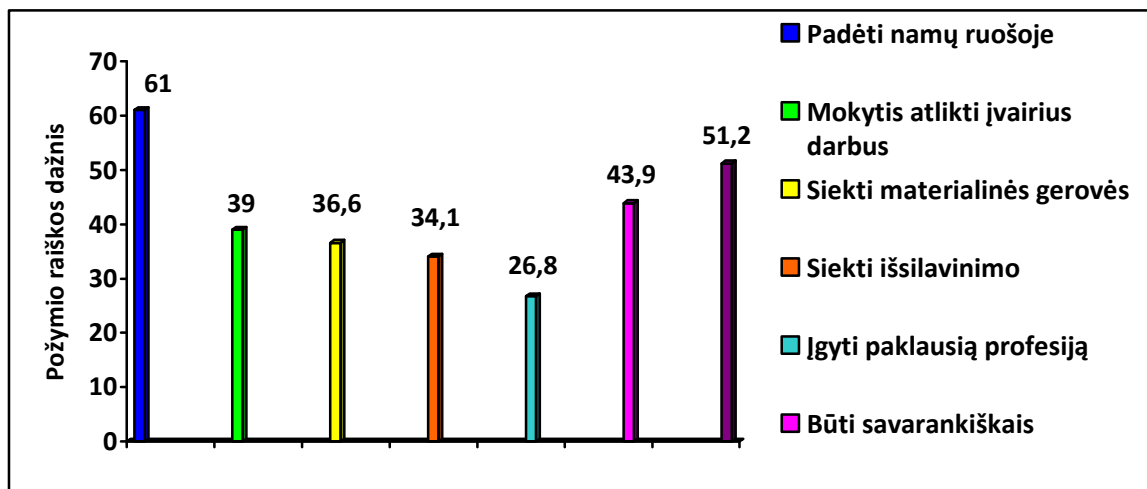
Respondentai nurodė, kad tėvų ilgalaikės bedarbystės laikotarpiu pagrindiniai jų šeimos pajamų šaltiniai buvo valstybinės išmokos: bedarbio (47%) ir socialinė (54%) pašalpos. Kita pajamų rūšis buvo iš asmeninio ūkio gaunamos pajamos (39%), atsitiktiniai uždarbiai (24%), asmeninio verslo pajamos (11%). Be to, jų šeima tėvų ilgalaikės bedarbystės laikotarpiu jautė artimųjų paramą, tame tarpe ir materialią.

Tyrimo rezultatų analizės metu nustatyta, kad respondentai, augę ilgalaikių bedarbių šeimose, tėvų nedarbo laikotarpiu save suvokė ir išgyveno kaip kitokius, skirtingus nuo bendraamžių, augusių dirbančių tėvų šeimose. Šis skirtingumas dažnai pasireiškė materialiniu nepritekliu, tikru ar įsivaizduojamu negatyviu aplinkinių požiūriu į jų šeimą, taip pat gaunama valstybės ir artimųjų parama, kuri ne visada buvo būdinga kitoms šeimoms.

8 pav. Ilgalaikių bedarbių vaikų išgyvenimai tėvų nedarbo laikotarpiu

Nepaisant tėvų bedarbystės, ilgalaikių bedarbių vaikai jautės didesnę ar mažesnę tėvų rūpestį ir auklėjamąjį poveikį. Tyrimo rezultatų analizės metu nustatyta, kad nedarbo laikotarpiu daliai respondentų buvo ugdomos pozityvios nuostatos į darbą.

9 pav. Nuostatos, ugdytos respondentams, augusiems ilgalaikių bedarbių šeimose

Kaip galima pastebėti iš tyrimo rezultatų, vaizduojamų 9 paveiksle, ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai buvo mokomi namų ruošos ir buities darbų, kuriuos buvo skatinami atlikti kartu su tėvais. Taip pat jiems buvo diegiamas pozityvus požiūris į mokslą, išsilavinimą, profesijos įgijimą, gerovės siekiai. Tačiau tyrimo rezultatų analizė parodė kiek skirtingą ilgalaikių bedarbių vaikų situaciją, lyginant su jiems diegtomis tėvų nuostatomis. Tyrimu nustatyta, kad respondentų, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose, išsilavinimas yra žemesnis, negu augusių dirbančių tėvų šeimose, o nedarbo laikotarpis didesnis (neparametrinio Chi-kvadrato $p=0,001$).

8 lentelė

Respondentų nedarbo trukmės sąsajos su tėvų ilgalaikė bedarbyste

Lyginamieji veiksniai	Nedarbo laikotarpis			Viso
	Iki 6 mėn.	6-12 mėn.	Daugiau kaip 12 mėn.	
Tėvai buvo ilgalaikiai bedarbiai	22%	11%	67%	100%
Tėvai nebuvo ilgalaikiai bedarbiai	46%	8%	46%	100%

Šie tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad ilgalaikė bedarbystė, nepaisant kitų veiksnių poveikio, gali reikšmingai įtakoti ilgalaikių bedarbių vaikų socialinius siekius ir jų rezultatus.

Darbo siekiai. Analizuojant tėvų ilgalaikio nedarbo įtaką vaikų gyvenimo siekiams, buvo išskirtos trys gyvenimo siekių grupės: 1) su darbu ir darbine veikla susiję siekiai; 2) su šeima siejami siekiai; 3) su asmens saviraiška susiję gyvenimo siekiai.

Tyrimo rezultatų analizė atskleidė platų su darbo sfera siejamų respondentų gyvenimo siekių spektrą. Jų sąsajos su tėvų ilgalaikė bedarbyste vaizduojamos 10 lentelėje.

9 lentelė

Respondentų darbo siekių sąsajos su tėvų ilgalaikiu nedarbu

Darbo siekiai	Ar tėvai buvo ilgalaikiai bedarbiai		Viso (nuo bendro resp.sk.)	St.D
	Taip	Ne		
Rasti gerai apmokamą darbą	56%	69%	64%	0,56603
Darbas turėtų teikti malonumą	42%	17%	27%	0,48024
Darbas turi atitikti pomėgius	22%	27%	24%	0,44571
Svarbu geri darbdavio ir darbuotojo santykiai	27%	33%	32%	0,46743
Turi būti geros socialinės garantijos	24%	37%	30%	0,45923

Lyginant dviejų respondentų grupių – augusių ilgalaikių bedarbių ir augusių dirbančių tėvų šeimose, nustatytas reikšmingas statistinis ryšys tarp tėvų ilgalaikio nedarbo ir siekio, kad darbas teiktų malonumą (Kruskal-Wallis $p=0,005$). Tarp likusių su darbu siejamų gyvenimo siekių, tokių kaip darbo ir pomėgių atitikimas, geras darbo apmokėjimas ir kt., bei tėvų darbinės veiklos sąsajų nenustatyta. Naudojant neparametrinį Spearman testą, nustatyti koreliaciniai ryšiai tarp siekio rasti malonumą teikiantį darbą ir gerų darbdavio ir darbuotojo santykių ($p=0,001$) bei socialinių garantijų siekio ($p=0,033$). Šie tyrimo rezultatai rodo, kad ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai reikšmingesniais, lyginant su kitais tiriamaisiais, laiko emociškai ir psichologiškai pozityvius darbo

siekus. Tuo tarpu dirbančių tėvų šeimose augusiems bedarbiams svarbiau yra materialinė darbo pusė: jie dažniau nurodė siekiantys gerai apmokamo darbo (Spearman $p=0,013$).

Analizuojant būdus, kuriais tyrimo dalyviai planuoja įgyvendinti savo darbinius siekius, išskirta keletas galimų variantų.

10 lentelė

Būdų įgyvendinti darbo siekius sąsajos su tėvų ilgalaikiu nedarbu

Būdai įgyvendinti darbo siekius	Ar tėvai buvo ilgalaikiai bedarbiai		St.D
	Taip	Ne	
Imtis savarankiškos veiklos	54%	46%	0,34094
Įgyti tinkamų profesinių įgūdžių	30%	70%	0,47013
Įgyti darbinės patirties	53%	47%	0,48587
Nuolat gilinti žinias ir įgūdžius	48%	52%	0,41997
Ieškoti tinkamos darbo vietos	43%	57%	0,50205
Įgyti tinkamą išsilavinimą	65%	35%	0,37905

Tyrimo rezultatų, vaizduojamų 10 lentelėje, analizė nustatė statistiškai reikšmingą ryšį tarp ilgalaikio tėvų nedarbo ir bedarbių jų vaikų nusiteikimo įgyvendinti savo darbo siekius įgyjant tinkamą išsilavinimą (Spearman $p=0,029$). Tuo tarpu iš dirbančių tėvų šeimų kilę bedarbiai labiau nusiteikę siekti įgyti tinkamų profesinių įgūdžių (Spearman $p=0,023$). Kiti galimi būdai įgyvendinti darbo siekius: imtis savarankiškos veiklos, nuolat gilinti žinias ir įgūdžius, ieškoti tinkamos darbo vietos savo reikšmėmis abiejose respondentų grupėse mažai skiriasi (Cronbach'o $\alpha=0,857$). Tokie ilgalaikių bedarbių šeimose augusių respondentų darbo siekių įgyvendinimo būdai atrodo labai realistiškai, turint omenyje tyrimo rezultatus, rodančius, kad jie pasižymi sąlyginai žemesniu išsilavinimu, nei bedarbiai, augę dirbančių tėvų šeimose. Kiti jų paminėti darbo siekių įgyvendinimo būdai taip pat susiję su menkesniais socialiniais įgūdžiais: darbinės patirties trūkumu, neįgyvendintu savarankiškos veiklos siekiu, kurį reprezentuoja esamas nedarbas ir t.t.

Analizuojant karjeros siekinius, tyrimo rezultatų analizė parodė, jog ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai linkę susieti darbą su emociniu komfortu ir pasitenkinimu, nurodydami, kad sieks įgyti išsilavinimą, leidžiantį dirbti mėgiamą darbą, sieks darbo, atitinkančio pomėgius ir gebėjimus, kai tuo tarpu respondentai, augę dirbančių tėvų šeimose, labiau nusistatę lipti karjeros laiptais. Abiem grupėms taip pat būdingas gero uždarbio siekis, nesureikšminant savo darbinių ir karjeros ambicijų. Toks siekis atrodo visiškai natūraliai, turint omenyje, kad respondentai yra darbo biržoje registruoti bedarbiai, turintys tik minimalią materialinę gerovę.

11 lentelė

Respondentų karjeros siekiniai

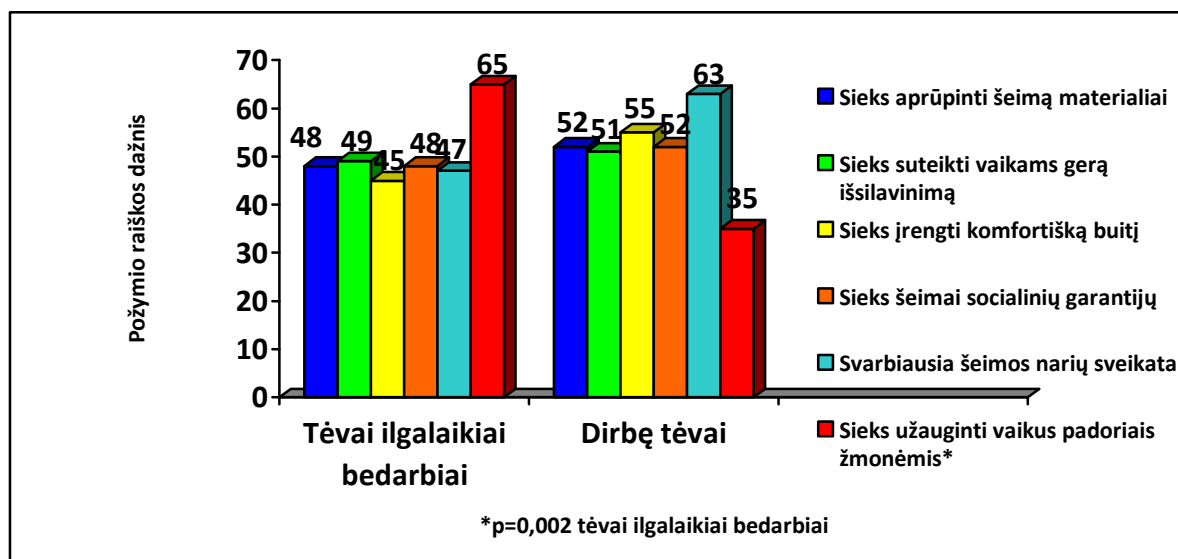
Karjeros siekiniai	Ar tėvai buvo ilgalaikiai bedarbiai		St.D
	Taip	Ne	
Bus geras savo srities specialistas	41%	49%	0,44336
Sieks kilti karjeros laiptais	36%	64%	0,35173
Sieks, kad darbas atitiktų pomėgius ir gebėjimus	56%	44%	0,50242
Sieks išsilavinimo, leidžiančio dirbti patinkamą darbą	67%	33%	0,38921
Jokių ambicijų neturi, svarbu geras uždarbis	54%	46%	0,48879

Tyrimo rezultatų analizė parodė statistiškai reikšmingą ryšį tarp tėvų ilgalaikės bedarbystės ir respondentų karjeros siekinio gauti išsilavinimą, leidžiantį dirbti patinkamą darbą ($p=0,017$). Tuo tarpu dirbančiųjų šeimose augusių bedarbių siekiniai būti geru savo srities specialistu reikšmingai susiję su siekiu kilti karjeros laiptais ($p=0,011$). Tokie tyrimo rezultatai dar kartą patvirtina respondentų darbo siekių skirtingumus, pademonstruodami ilgalaikių bedarbių šeimose augusiųjų nuostatas darbą susieti su emociniu pasitenkinimu, o augusių dirbančiųjų šeimose – su savirealizacija.

Apibendrinant tyrimo rezultatus darbo siekių aspektu, pastebėtina, kad tėvų ilgalaikis nedarbas turėjo reikšmingą poveikį respondentų socialinių siekių realizacijai, pasireiškiantį žemesniu išsilavinimu ir menkesniais socialiniais įgūdžiais. Pastarieji atspindimi prastesniu pasirengimu darbinei veiklai, profesinių ir darbo paieškos įgūdžių stoka, ilgesne darbo paieškos trukme. Tuo pačiu ilgalaikių bedarbių vaikai demonstruoja nusiteikimą siekti išsilavinimo, leisiančio dirbti pomėgius ir gebėjimus atitinkantį darbą, o darbo siekiai susiję su emocinio pasitenkinimo darbu transliacija. Menkesnę ilgalaikių bedarbių šeimose augusių respondentų socialinių siekių realizaciją galėjo sąlygoti tėvų ilgalaikio nedarbo laikotarpiu buvę riboti šeimos materialiniai ištekliai.

Su šeima sietini gyvenimo siekiai. Analizuojant tyrimo rezultatus, susijusius su respondentų šeiminiiais siekiais, buvo nustatyta, kad pagrindinis skirtumas tarp bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose ir augusių dirbančių tėvų šeimose yra su vaikais susijusių siekių turinys. Analizės metu nustatytas reikšmingas statistinis ryšys tarp tėvų ilgalaikės bedarbystės ir respondentų siekio išauginti vaikus padoriais žmonėmis. Tuo tarpu šeimose augusių bedarbių šeiminiai siekiai nukreipti suteikti vaikams gerą išsilavinimą, aprūpinti šeimą materialiai bei suteikti jai socialines garantijas. Tyrimo rezultatai parodė, kad ilgalaikių bedarbių vaikai beveik dvigubai dažniau nurodė sieksiantys

išauginti vaikus padoriais žmonėmis ($p=0,002$, kai reikšmingumo lygmuo 0.01), nesusiedami padorumo nei su materialiniu pritekliumi, nei su aukštu išsilavinimu (žr. 10pav.). Kitais šeimos siekių veiksniais abi sąlyginės respondentų grupės nelabai skyrėsi (Cronbach'o $\alpha=0.744$).

10 pav. Respondentų šeiminiai siekiai

Dirbusių tėvų vaikų šeiminių siekių raiškos dažniai, išskyrus siekį užauginti vaikus padoriais žmonėmis, yra kiek aukštesni, lyginant su ilgalaikių bedarbių šeimose augusių respondentų. Ryškiau išsiskiria siekis savo šeimai sveikatos, kuris labiau būdingas respondentams, augusiems dirbą turėjusių tėvų šeimoje ($p=0,029$).

Analizuojant, kokiais būdais respondantai tikisi įgyvendinti savo šeiminius siekius, išskirti keturi pagrindiniai būdai: gerai uždirbant, asmeniniu pavydžiu, pasitelkus tėvų ar kitų artimųjų pagalbą, skatinant vaikus siekti išsilavinimo ir padėties.

12 lentelė

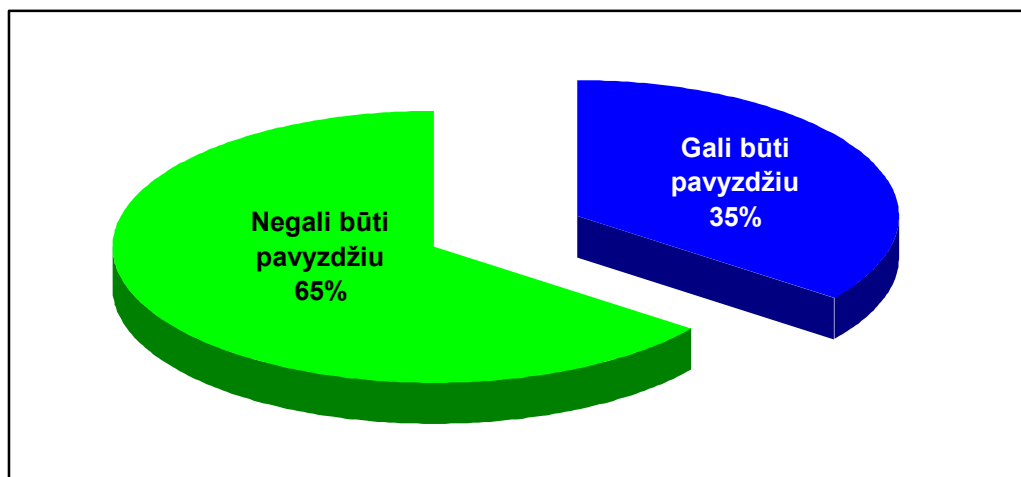
Būdų įgyvendinti šeiminius siekius sąsajos su tėvų ilgalaikiu nedarbu

Būdai įgyvendinti šeimos siekius	Ar tėvai buvo ilgalaikiai bedarbiai		St.D
	Taip	Ne	
Gerai uždirbant	45%	55%	0,49105
Asmeniniu pavydžiu	41%	59%	0,49709
Pasitelkus tėvų ar kitų artimųjų pagalbą	85%	15%	0,34094
Skatinant vaikus siekti išsilavinimo ir padėties	38%	62%	0,45880

Tyrimo duomenys, pateikiami 12 lentelėje, rodo, kad tie tyrime dalyvavę bedarbiai, kurie augo dirbančių tėvų šeimoje, įgyvendindami šeiminius siekius linkę labiau pasikliauti savimi, negu

respondentai, augę ilgalaikių bedarbių šeimose. Pastarieji labiausiai linkę pasikliauti kitų asmenų – tėvų ar artimųjų pagalba ($p=0,001$). Tokie tyrimo rezultatai leidžia konstatuoti, kad ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai yra mažiau savarankiški ir mažiau pasitiki savimi, lyginant su tyrimo dalyviais, kurių tėvai turėjo darbą. Lyginant pagal nedarbo trukmės parametą, nustatyta, kad ilgalaikių bedarbių vaikai, kurių dabartinio nedarbo laikotarpis yra trumpas (iki 6 mėn.), labiau linkę pasikliauti savimi, įgyvendindami šeiminius siekius, negu neturintys darbo ilgą laiko tarpą ($p=0,009$).

Tyrimo metu respondentai turėjo išreikšti nuostatą, ar tėvų šeimos modelis galėtų būti jiems pavyzdžiu. Rezultatų analizė parodė, kad ilgalaikių bedarbių šeimose augę tyrimo dalyviai nėra linkę priimti tėvų šeimos modelio už patrauklų pavyzdį ($p=0,006$, kai reikšmingumo lygmuo 0,01). Tuo tarpu tie tyrimo dalyviai, kurie augo dirbančių tėvų šeimose, sutinka, kad tėvų šeima jiems gali būti pavyzdys.

11 pav. Tėvų šeimos kaip tinkamo modelio vertinimai

Apibendrinant tyrimo rezultatus šeiminių siekių aspektu, galima konstatuoti, jog bedarbiai, augę šeimose, kur tėvai ilgą laiko tarpą neturėjo darbo, su šeima sietinus gyvenimo siekius nukreipia į labiau apibendrintus dalykus, išreiškiamus siekiu išauginti vaikus padoriais žmonėmis, tuo tarpu dirbančių tėvų šeimose augę bedarbiai labiau konkretizuoja savo šeiminius siekius, išskirdami materialinės gerovės, sveikatos ir išsilavinimo kriterijus. Siekdami įgyvendinti šeiminius siekius, ilgalaikių bedarbių šeimose augę tyrimo dalyviai reiškia mažesnę savarankiškumą ir pasiklovimą savo jėgomis, negu kiti respondentai. Jie reiškia nusiteikimą pasikliauti tėvų ir kitų artimųjų pagalba, kai tuo tarpu šeimose, kuriose tėvai turėjo darbą, augę tyrimo dalyviai linkę uždirbti pinigus, skatinti vaikus mokytis ir rodyti jiems asmeninį pavyzdį.

Su asmens saviraiška susiję gyvenimo siekiai. Siekiant ištirti bedarbių gyvenimo siekius, savo turiniu sietinus su asmens saviraiška, respondentų buvo prašoma įvardinti, kokių jie turi gabumų ir

gebėjimų. Iš pateiktų atsakymų paaiškėjo, kad didžioji dalis tyrimo dalyvių savo gebėjimus sieja su dviem pagrindiniais aspektais: 1) charakterio bruožais; 2) rankdarbiais. Jų sklaida pateikiama 13 lentelėje.

13 lentelė

Tyrimo dalyvių nurodyti turimi gebėjimai

Gebėjimų tipas	Anketoje pateikti gebėjimai (%)
Rankdarbiai	<ul style="list-style-type: none"> • Siuvimas, 34% • Mezgimas, 44% • Siuvinėjimas, 29% • Drožinėjimas, 14% • Tapyba, 12% • Piešimas, 18%
Charakterio bruožai	<ul style="list-style-type: none"> • Nuoširdus, 59% • Darbštus, 62% • Moka atlikti visus pavestus darbus, 48% • Ištikimas, 38% • Kantrus, 24% • Sąžiningas, 64%

Kaip matyti iš 13 lentelės duomenų, respondentai labiau akcentavo ne savo gebėjimus, o charakterio bruožus ar savybes. Tokie tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad jie nėra linkę arba nemoka pateikti save ir akcentuoti savo privalumus. Turint omenyje, kad beveik šeštadalis tyrimo dalyvių nurodė neturintys darbo paieškos įgūdžių (žr. 6 pav.), galima konstatuoti, kad tyrimo dalyviai pasižymėjo santykinai žema karjeros kompetencija, kuri pasireiškė socialinių įgūdžių ir savęs pateikimo įgūdžių nepakankamumu.

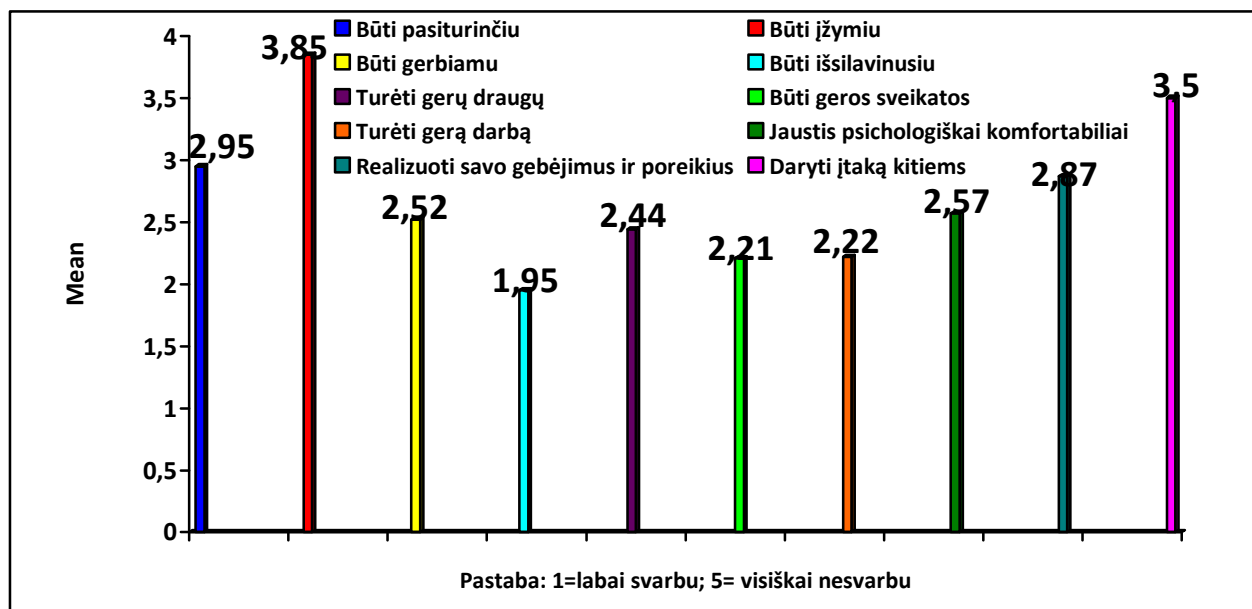
Nepaisant netiksliai pateiktų atsakymų apie savo turimus gebėjimus, buvo siekiama nustatyti, kokiais būdais respondentai siektų įgyvendinti savo gabumus ir gebėjimus. Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad labiausiai paplitęs ir priimtinas respondentams būdas yra darbas atitinkamoje srityje.

14 lentelė

Būdų įgyvendinti gabumus ir gebėjimus sąsajos su tėvų ilgalaikiu nedarbu

Būdai įgyvendinti gabumus ir gebėjimus	Ar tėvai buvo ilgalaikiai bedarbiai		St.D
	Taip	Ne	
Dirbant atitinkamoje veiklos srityje	55%	45%	0,49896
Įgyjant aukštesnį išsilavinimą	23%	77%	0,34706
Užsiimant savarankiška veikla	46%	54%	0,37151
Tai turėtų būti laisvalaikio užsiėmimas	60%	40%	30601

Ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai santykinai dažniau nurodė darbą atitinkamoje srityje kaip tinkamiausią būdą savo gebėjimų realizacijai, lyginant su dirbančių tėvų šeimose augusiais tyrimo dalyviais ($p=0,020$). Pastarieji labiau priimtinais laikė išsilavinimo siekį ir savarankišką veiklą ($p=0,002$). Šie tyrimo rezultatai leidžia pagrįstai konstatuoti, kad kaip ir su darbine veikla bei šeima siejamuose gyvenimo siekiuose, saviraiškos siekiuose pagrindinis skirtumas tarp bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose ir dirbančių tėvų šeimose yra savarankiškumo ir pasitikėjimo savimi veiksnys. Šie aspektai pastebimi ir gyvenimo siekiuose, išreikštuose gyvenimo vertybių rangavimu. Bendras tyrimo dalyvių gyvenimo siekių vertybėmis vertinimas pavaizduotas 12 pav.

12 pav. Respondentų gyvenimo siekiai, išreikšti vertybėmis

Vertybės buvo vertinamos pagal penkiabalę sistemą: 1= labai svarbu, 5= visiškai nesvarbu. Todėl aukščiausiai vertinami tie vertybiniai siekiai, kurie turi mažiausius vidurkio (Mean) įverčius. Kaip matyti iš 11 lentelėje pateikiamų duomenų, respondentams svarbiausias gyvenimo siekis yra būti išsilavinusiu. Taip pat aukštai vertinami tokie gyvenimo siekiai kaip gera sveikata ir gero darbo turėjimas, draugų turėjimas, būti gerbiamam ir jaustis psichologiškai komfortabiliai. Mažiausiai vertingais tyrimo dalyviai laikė tokius gyvenimo siekius kaip būti žymiu bei daryti įtaką kitiems. Kitų vertybinių gyvenimo siekių, tokių kaip būti pasiturinčiu, realizuoti savo gabumus ir gebėjimus, vertinimai traktuotini kaip ambivalentiški, vertinimo skalėje jie prilygtų vertinimui „Nežinau“.

Analizuojant vertybinius gyvenimo siekius demografiniais aspektais, nustatytas statistiškai reikšmingas ryšys tarp tėvų ilgalaikio nedarbo faktoriaus ir siekio būti pasiturinčiu bei daryti įtaką kitiems (Kruskal-Wallis $p=0,048$; $0,039$) nurodo, kad dirbančių tėvų šeimose augę bedarbiai labiau,

negu jų kolegos iš ilgalaikių bedarbių šeimų, linkę siekti materialinės gerovės ir įtakos. Deskriptyvinė vertybėmis išreikštų gyvenimo siekių analizė pagal tėvų bedarbystę/darbo turėjimą pateikiama 15 lentelėje.

15 lentelė

Vertybinių gyvenimo siekių sąsajos su tėvų ilgalaikiu nedarbu

Vertybiniai gyvenimo siekiai		Ar tėvai buvo ilgalaikiai bedarbiai		Viso (caunt)
		Taip	Ne	
Būti pasiturinčiu <i>% nuo būti pasiturinčiu</i>	<i>Labai svarbu</i>	44%	56%	18
	<i>Svarbu</i>	33%	67%	30
	<i>Nežinau</i>	43%	57%	7
	<i>Nesvarbu</i>	14%	86%	14
	<i>Visiškai nesvarbu</i>	71%	29%	24
Būti įžymiu <i>% nuo būti įžymiu</i>	<i>Labai svarbu</i>	0%	100%	4
	<i>Svarbu</i>	77%	23%	13
	<i>Nežinau</i>	0%	100%	5
	<i>Nesvarbu</i>	34%	66%	30
	<i>Visiškai nesvarbu</i>	53%	47%	30
Būti gerbiamu <i>% nuo būti gerbiamu</i>	<i>Labai svarbu</i>	44%	56%	27
	<i>Svarbu</i>	27%	73%	37
	<i>Nežinau</i>	40%	60%	5
	<i>Nesvarbu</i>	50%	50%	2
	<i>Visiškai nesvarbu</i>	68%	32%	22
Būti išsilavinusiu <i>% nuo būti išsilavinusiu</i>	<i>Labai svarbu</i>	44%	56%	41
	<i>Svarbu</i>	38%	62%	40
	<i>Nežinau</i>	0%	100%	3
	<i>Nesvarbu</i>	0%	100%	1
	<i>Visiškai nesvarbu</i>	70%	30%	10
Turėti gerų draugų <i>% nuo turėti gerų draugų</i>	<i>Labai svarbu</i>	52%	48%	29
	<i>Svarbu</i>	17%	83%	35
	<i>Nežinau</i>	0%	100%	5
	<i>Nesvarbu</i>	50%	50%	4
	<i>Visiškai nesvarbu</i>	84%	16%	19
Būti geros sveikatos <i>% nuo būti geros sveikatos</i>	<i>Labai svarbu</i>	43%	57%	47
	<i>Svarbu</i>	9%	91%	22
	<i>Nežinau</i>	33%	67%	6
	<i>Nesvarbu</i>	0%	100%	1
	<i>Visiškai nesvarbu</i>	84%	16%	19
Turėti gerą darbą <i>% nuo turėti gerą darbą</i>	<i>Labai svarbu</i>	47%	53%	34
	<i>Svarbu</i>	26%	74%	35
	<i>Nežinau</i>	25%	75%	8
	<i>Nesvarbu</i>	0%	100%	1
	<i>Visiškai nesvarbu</i>	86%%	14%%	14

Jaustis psichologiškai komfortabiliai <i>% nuo jaustis psichologiškai komfortabiliai</i>	<i>Labai svarbu</i>	48%	52%	29
	<i>Svarbu</i>	48%	52%	21
	<i>Nežinau</i>	15%	85%	20
	<i>Nesvarbu</i>	0%	100%	6
	<i>Visiškai nesvarbu</i>	75%	25%	16
Realizuoti savo gebėjimus ir polinkius <i>% nuo realizuoti gebėjimus ir polinkius</i>	<i>Labai svarbu</i>	40%	60%	15
	<i>Svarbu</i>	42%	58%	31
	<i>Nežinau</i>	17%	83%	18
	<i>Nesvarbu</i>	0%	100%	7
	<i>Visiškai nesvarbu</i>	81%	19%	21
Daryti įtaką kitiems <i>% nuo daryti įtaką kitiems</i>	<i>Labai svarbu</i>	56%	44%	9
	<i>Svarbu</i>	28%	72%	14
	<i>Nežinau</i>	35%	65%	17
	<i>Nesvarbu</i>	20%	80%	25
	<i>Visiškai nesvarbu</i>	70%	30%	27

Kaip matyti iš tyrimo rezultatų, pateikiamų 16 lentelėje, bedarbiams, augusiems ilgalaikių bedarbių šeimose, kur kas mažiau vertingos yra visos vertybinių siekių kategorijos, negu bedarbiams, augusiems dirbančių tėvų šeimoje. Tai reiškia, kad nepaisant siekio vertės, šie asmenys pasiryžę įdėti mažiau pastangų, kad tuos siekius realizuotų. Šias tyrimo prielaidas patvirtina atlikti neparametriniai matavimai, rodantys statistiškai reikšmingus ryšius tarp vertybinių siekių ir tėvų ilgalaiškės bedarbystės (Kolmogorovo – Smirnovas $Z=3,270$). Tokie tyrimo rezultatai gali būti įtakoti respondentų socializacijos proceso, kurio metu iš savo ilgą laiką darbo neturinčių tėvų perėmė pasyvumo, neryžtingumo, komformizmo, susitaikymo su esama padėtimi ir išankstinio bejėgiškumo nuostatas.

Ši tyrimo prielaida netiesiogiai patvirtinama pačių tyrimo dalyvių.

16 lentelė

Galimybių įgyvendinti savo gyvenimo siekius vertinimas

Gyvenimo siekiai	Ar tėvai buvo ilgalaikiai bedarbiai	Mean	St.D	Std.Error mean
Siekiai realizuoti visus savo planus	Taip	6,2571	3,50917	0,59316
	Ne	6,5660	3,59224	0,49343
Siekiai įgyvendinti svajones	Taip	6,8286	3,68212	0,62239
	Ne	7,0377	3,28728	0,45154
Siekiai šeimos atžvilgiu	Taip	6,3429	3,28045	0,55450
	Ne	7,2642	3,36355	0,46202
Siekiai darbinės veiklos atžvilgiu	Taip	5,7714	3,27275	0,55320
	Ne	5,8113	3,27024	0,44920

Paprašyti dešimtbalėje sistemoje įvertinti savo galimybes įgyvendinti gyvenimo siekius darbinės veiklos, šeimos, svajonių įgyvendinimo ir planų realizavimo aspektais, ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai nurodė menkesnes savo galimybes realizuoti gyvenimo siekius, lyginant su tyrimo dalyviais, augusiais dirbusių tėvų šeimose (žr. 16 lentelę). Šie tyrimo rezultatai patvirtina mokslinės literatūros analizės duomenis, rodančius, jog nepalankiomis socialinėmis sąlygomis augusių asmenų socialiniai siekiai yra riboti. Jie determinuojami socializacijos metu perimamų vertybių, gyvenimo siekių, elgsenos modelių ir nuostatų savo galimybių atžvilgiu (Giddens, 2005). Todėl apibendrinant viso tyrimo duomenis, galima daryti pagrįstą išvadą, kad tėvų ilgalaikio nedarbo įtaka vaikų gyvenimo siekiams yra neigiami ir pasižymi ribojančio determinuotumo poveikiu.

3.3. Kokybinio tyrimo rezultatai ir analizė

Kokybiniame tyrime dalyvavo 5 socialiniai darbuotojai, dirbantys tyrimo regione. Jie dirbo:

- Akmenės rajono Ventos (1),
- Naujosios Akmenės kaimiškojoje (2),
- Naujosios Akmenės miesto (3),
- Papilės (4),
- Kruopių (5) seniūnijose.

Jiems buvo parengti pusiau struktūruoto interviu klausimai, pokalbis fiksuojamas diktofonu.

Apklausoje dėmesys buvo kreipiamas į:

- Tėvų ilgalaikės bedarbystės įtaką vaikų nedarbui;
- Jauno amžiaus bedarbių gyvenimo siekiams;

Tėvų ilgalaikės bedarbystės įtaka vaikų nedarbui. Pasak apklausos dalyvių, jauno amžiaus bedarbių pastaruoju metu sumažėjo, nes aktyvūs jauni žmonės, nerasdami darbo savo gyvenamojoje vietoje, išvažiavo dirbti į užsienį *Pastaruoju metu jų skaičius sumažėjo, nes dalis jaunų darbo neturinčių žmonių išvažiavo dirbti į užsienį arba didžiuosius miestus. Anksčiau jų skaičius svyravo apie 7 – 10 %.* (1) *Nepasakyčiau, kad labai daug. Dauguma yra išvažiavę, kai kurie su šeimomis, kiti tik vyrai, o žmonos augina namuose vaikus* (3). *Jauni dabar visi išvažiuoja, grįžta, paatostogauja keletą savaitių ir vėl išvažiuoja* (4). *Yra ir po kelis nedirbančius vienoj šeimoj, tiesa, dabar jau mažiau, darbo vietų atsirado, ir pas mus, ir kituose miestuose. Vyrukai daugumoj statybose dirba Šiauliuose, Vilniuj, Klaipėdoj* (2). *Yra, bet nebe tiek, kie anksčiau* (5). Pašnekovai nurodo, kad dauguma nedirbančių jaunų žmonių yra registruoti darbo biržose, tačiau patys aktyviai darbo nesieško, laukia

pasiūlymų iš šalies. Yra pastebėtos sąsajos tarp vyresnės kartos nedirbančių žmonių ir jų suaugusių vaikų *Jau seniai pastebėjau, jei jau mama niekur nedirba, tai dukra irgi panasiai elgiasi. Kol mokosi ar studijuoja, dar nieko, o ištekėjusios retai kada siekia darbo susirasti* (1) *Daugiausia nedirba vaikus auginančios mamos, tačiau vaikeliui paaugus, jos darbo nesieško, registruojasi darbo biržoje, gauna socialines išmokas, kitos antrą, trečią vaiką gimdo* (5) *Pas mus yra taip: jei tėvai nenori dirbti, tai ir vaikai nedirba. O kam? Taip ir stumia dieneles, kur vienam paravėję, kam medžius paskaldę. Kiekvieną dieną eiti į darbą jiems per sunku, ir alga per maža. Geriau nedirbti, negu dirbti už minimumą* (4) *Faktiškai didžioji dalis nedirbančio jaunimo yra užaugę šeimose, kurių tėvai taip pat ilgą laiką nedirbo* (1) *Vaikai neišmoksta dirbti, darbas jiems nėra vertybė, nesvarbu, koks jis bebūtų. Jie nėra savarankiški, jiems reikia nuolatinio paraginimo, spaudimo* (1) Sprendžiant iš apklausos dalyvių pasakojimų, nedirbantys jauno amžiaus asmenys tokį gyvenimo būdą yra perėmę iš savo tėvų. Ilgalaikė tėvų bedarbystė skatina nuostatas lengvam ir mažai atsakingam gyvenimui, pasireiškiančiam sunkumų vengimu, lengvo pragyvenimo paieškai. Ilgą laiką tarpą gaudami valstybės paramą, tokie žmonės išmoksta pragyventi su nedidelėmis pinginėmis pajamomis, nekelia sau didelių tikslų ir siekių *Gyvenimo vertybe tampa malonumas, o ne darbas ar pragyvenimo lygis. Augdami bedarbių šeimose, vaikai įpranta pasitenkinti mažomis pajamomis, kurias garantuoja valstybė, patys nesiekia užsidirbti* (1) *Esu pastebėjusi, kad labai sunku pririprašyti tokių šeimų paaugusius vaikus ar jaunimą į talką, kviečiami dirbti pvz., pas ūkininką, jie kelia įvairias sąlygas arba atsisako dirbti* (4) *Aplinka, kurioje gyvena tokios šeimos, netvarkinga, nesutvarkyta, nors atrodo, laisvo laiko yra daugiau negu pakankamai. Aišku, absoliučiai apie visus taip sakyti negalima. Yra ir labai tvarkingų šeimų, gal tik šiuo metu jiems taip aplinkybės susiklostė, kad neturi darbo* (2) *Vaikai neišmoksta dirbti, darbas jiems nėra vertybė, nesvarbu, koks jis bebūtų. Jie nėra savarankiški, jiems reikia nuolatinio paraginimo, spaudimo* (3) Tokie pastebėjimai atitinka mokslinės literatūros duomenis, rodančius, kad ilgalaikių bedarbių šeimose menkai puoselėjamos darbo ir socialinės vertybės. Myers (2003) nurodo, kad išmoktas bejėgiškumas pasireiškia pasyvumu, abejingumu, tikėjimu, kad bet kokios pastangos bus neefektyvios. Tuo pačiu smunka pasitikėjimas savo jėgomis ir galimybėmis, atsiranda pesimizmas ir negalėjimo kontroliuoti savo gyvenimą jausmas. Šios tendencijos pasireiškia ir šeimoje: sumažėja tėvų rūpinimasis vaikais, jų pažangumu, mokymosi motyvacija, karjeros galimybės, sveikata. Be to, menkos nedirbančių tėvų pajamos nesudaro galimybių ir sąlygų vaikams siekti išsilavinimo, karjeros. Dauguma ilgalaikių bedarbių vaikų pasižymi žemesniu išsilavinimu, tenkinasi tik profesiniu parengimu, bedarbystės atveju – profesiniu apmokymu ar perkvalifikavimu *Faktiškai beveik visi tik vidurinę šiaip ne taip baigia. Daugiausia tai po pagrindinės eina į proftechninę* (4) *Nenori jie mokytis,*

o ir tėvai nei pavyzdžio parodyti negali, nei kitaip paskatinti. Patys vos paskaito ar parašą padeda, tai ir vaikai tokie. O aukštasis dabar juk kainuoja, reikia ne tik galvą, bet ir pinigų turėti, o iš kur? Iš pašalpų labai nepasimokysi (2) Baigia visokias floristikas šiaip ne taip ir negauna darbo, grįžta pas tėvus, va tau ir visa karjera. Tada pagrindinis rūpestis – kaip antrą pusę susirasti. Nesakau, yra ir labai rimtų žmonių, iš paskutiniųjų verčiasi, važinėja į užsienį, užsidirba, bet šiaip tai – tie, kas pasilikę, buvo lodariai ir bus lodariai. Darbo nei jiems, nei jų tėvams nereikia (5) Na, obuolys nuo obels juk toli nenurieda. Taigi, kaip mato namuose nuo mažens, taip ir jie gyvena. Bijau, kad tokius ir vaikus užaugins (1) Taigi, seniūnijose dirbančių socialinių darbuotojų pastebėjimais, tėvų ilgalaikis nedarbas veikia vaikus keletu aspektų: 1) prasta ekonominė padėtis ir menkos pajamos riboja bedarbių šeimų vaikus siekti išsilavinimo, įgyti paklausią profesiją, ko pasekoje vėliau jie išgyvena sunkumus ieškodami darbo; 2) tėvų gyvenimo būdas įtakoja taip vadinamą socialinį paveldėjimą, kai vaikai perima tėvų gyvenimą ir vertybes. Jie išmoksta pragyventi iš valstybės paramos, balansuodami ant skurdo ribos, tačiau nėra nusiteikę savarankiškai keisti susidariusią situaciją. Gyvenimas nedirbant tampa jų gyvenimo modeliu; 3) nedirbančių tėvų nuostatos darbo kaip vertybės atžvilgiu yra žemo emocinio ir kognityvinio lygio. To pasekoje vaikai neišmoksta darbo traktuoti kaip vertybės, o nedirbimas jiems teikia emocinę pasitenkinimą.

Jauno amžiaus bedarbių gyvenimo siekiai. Pasak pašnekovų, jaunų bedarbių gyvenimo siekiai priklauso nuo priežasčių, dėl kurių jie nedirba *Yra labai rimtų jaunų žmonių, kai kurie nedirba dėl sveikatos arba augina vaikutį, kiti yra neseniai grįžę iš užsienio. Tačiau didžioji dauguma, galiu drąsiai pasakyti, nėra išmokyti dirbti ir ko nors siekti (1) Yra moterų, auginančių mažus vaikus. Kiti gyvena iš savo ūkio, stengiasi verstis savarankiškai, juda kruta, tai čia galima kaip ir neskaityti bedarbiais. Kiti nedirba iš pasileidimo, todėl, kad nenori dirbti (2) jeigu jis nori ko nors pasiekti, tai ir į kursus eina, ir pats bando visokių darbų prasimanyti, į užsienius neturi pinigų išvažiuoti, tai nors čia vietoje talkininkauja, bando kažkaip galą su galu sudurti. Čia viskas priklauso nuo atsakomybės ir noro. Jei nenorėsi, gali pyragais vilioti, vistiek nedirbsi.* Daugumos nedirbančių jaunų žmonių vertybės ir siekiai nėra aukšti. Jie bando pasitenkinti minimaliu poreikių patenkinimu, o darbas nėra didžiausias gyvenimo siekis *Darbo birža organizuoja įvairius kursus, bando įdarbinti, tačiau nenorintys dirbti ir nedirbs. Tai tas jiems netinka, tai anas. Tai per toli važinėti į darbą, tai alga per maža, tai darbas per sunkus, tai darbdavys negeras. Vienu žodžiu, viskas sunku ir negerai (1) Jie gyvena viena diena, nemoka planuoti, siekti. Dažniausiai jų išsilavinimas labai žemas, didžioji dauguma nebaigia vidurinės mokyklos, neturi jokios specialybės. Aišku, apie save jie galvoja labai gerai, tačiau tas gerumas pasibaigia tik mokėjimu išsireikalauti socialines išmokas (4) Didžiausias*

*siekis – iš kur nors gauti pinigų, nesvarbu iš kur, ir kuo greičiau juos išleisti. Anksčiau jie gyveno iš socialinių pašalpa, dabar dažnai – iš tėvų pensijų (3) jie gyvena vienadieniais malonumais. Gavo pašalpą, prisipirko visokių ciackų liackų ir antroj dienoj pinigai baigėsi. Bet užtat du mobilūs kišenėje, dar kokia ryški maikė iš turgaus ir eina kuodus pašiausę. Žiurėkit į mane (5) Ne paslaptis, kad kai kurie jauni bedarbiai gyvena asocialiai, nevengia išgerti, o kiti turi ir priklausomybę alkoholiui dauguma mėgsta išgerti. Aplamai alkoholio vartojimas jaunimo tarpe prasideda jau nuo 14 – 15 metų, tai ko iš jų norėti (4) Laiko turi daug, kodėl negerti. Vis smagiau gyventi, ar ne? Man baisu žiūrėti, kai prieš aštuonias ryto jaunimas jau laukia sustoję prie parduotuvės, kol atidarys, ir galės alaus nusipirkti. Būtų mano vaikai, kailį išperčiau (2) kai pasižiūri į tokį nustumtelnį, alaus bambalį apsikabinusį, baisu darosi. Bet ko norėti, pilstuko karta užaugo. Ką matė namuose, kaip tėvai gyveno, taip ir jie. Žinokit, nereti atvejai, kai tėvai su vaikais geria. Jiems tai atrodo normalu. Gal čia toks šeimos bendravimo būdas...(5) Bedarbiai nelinkę kurti oficialios šeimos. Dažniausiai jie gyvena kartu, augina vaikus, tačiau įteisinti savo santykių nenori, nes tokiu atveju sumažėtų valstybės parama. Tačiau tokiu gyvenimo būdu yra išreiškiamas požiūris į šeimą, su ja susiję siekiai. Nors pastaruju metu pripažįstama, kad įvairios šeimos formos yra lygiavertės, toks atsakomybės už savo šeimą prisiėmimo vengimas greičiau demonstruoja savarankiškumo ir pasitikėjimo savo jėgomis, pasirengimo prisiimti šeimos vaidmenį stoką *Kur jau ten. Dažniausiai taip gyvena, o kai gimsta vaikelis, ieškosi kur kartu galėtų (5) Vieniša mama gauna didesnes išmokas, jei nėra tėvo, vaiką išlaikyti padeda valstybė. O jei yra tėvas, jis privalo prisidėti prie vaiko išlaikymo. O iš kur, jei nedirbi? (2) Vaikų auginimas jau pradeda kai kam tapti verslu. Gauna pašalpas už vaikus, ir iš jų visa šeima gyvena. Močiūtė nedirba, senelis nedirba, o mama su tėvu dirbti negali, nes vaikus augina. Štai ir visa politika (3) kad vaikų neprižiūrėtų, tai retai pasitaiko. Aišku, visko gali pamatyti. Kitos jaunos, nepatyrusios, kaip draugės pamoko, taip ir daro (5)**

Taigi, apibendrinant apklausos dalyvių pastebėjimus jaunų bedarbių siekių atžvilgiu, nesunku pastebėti, kad didžiąją dalį gyvenimo siekių jauni bedarbiai perima iš savo nedirbančių tėvų arba artimiausios socialinės aplinkos, kuri taip pat nepasižymi aukštais gyvenimo tikslais. Jų darbo siekiai iš esmės susiveda į pragyvenimo šaltinio radimą. Šeimos siekiai realizuojami labiau pozityviai, vaikus auginančios šeimos stengiasi juos prižiūrėti, tačiau pastangos ribojamos materialinių galimybių. Savirealizacijos siekiai iš esmės atspindimi vienadienių malonumų paieška, neretai pasireiškiančia išgėrinėjimais ar net priklausomybe nuo alkoholio, taip pat – emocinio pasitenkinimo siekimu perkant. Neturint biudžeto planavimo ir kitų socialinių įgūdžių, tokių siekių įgyvendinimas nėra tolygus. A

3.4. Tyrimo rezultatų analizė ir interpretacija

Tyrimo duomenų analizė leido įvykdyti iškeltus tyrimo uždavinius ir atsakyti į probleminius tyrimo klausimus. Kiekybine ir kokybine prieiga analizuojant jaunų bedarbių gyvenimo siekius, buvo nustatyta, kad tėvų ilgalaikis nedarbas gali būti traktuojamas kaip veiksnys, įtakojantis būsimą vaikų nedarbą. Demografinė kiekybinio tyrimo dalyvių analizė atskleidė statistiškai patikimus ryšius tarp tėvų ilgalaikio nedarbo ir vaikų nedarbo laikotarpio trukmės. Buvo nustatyta, kad dauguma ilgesnį kaip 12 mėnesių laikotarpį nedirbančių tyrimo dalyvių yra augę ilgalaikių bedarbių šeimose. Jie pasižymėjo žemesniu išsilavinimu ir ilgesne darbo paieškos trukme, lyginant su tyrimo dalyviais, kurių tėvai nepriskirtini ilgalaikių bedarbių kategorijai. Tyrimo rezultatų analizė parodė tyrimo dalyvių nedarbo trukmės ir išsilavinimo sąsajas. Mažesnę išsilavinimą turėję tyrimo dalyviai ilgesnį laiko tarpą negalėjo rasti darbo ir ilgiau buvo registruoti darbo biržose.

Tyrimo rezultatų analizės metu buvo nustatytos pagrindinės tyrimo dalyvių nedarbo priežastys. Tarp jų vyravo negalėjimas rasti darbo dėl laisvų darbo vietų nebuvimo respondentų gyvenamojoje vietovėje bei turimos darbinės ir profesinės kvalifikacijos neatitikimas esamai darbo vietų pasiūlai. Statistiškai patikimai įrodyta, kad ilgalaikių bedarbių šeimose augę tyrimo dalyviai dažniau negu kiti respondentai negalėjo rasti darbo dėl per žemų darbinių įgūdžių ir neatitinkančio poreikius išsilavinimo. Šie tyrimo rezultatai patvirtina tyrimo prielaidas, kad tėvų ilgalaikis nedarbas ir vaikų bedarbystė yra susiję.

Analizuojant tėvų ilgalaikės bedarbystės aspektus, buvo siekiama patvirtinti prielaidą, kad ilgalaikis tėvų nedarbas gali turėti negatyvų poveikį vaikų gyvenimo siekių formuotei. Tuo tikslu buvo analizuojamos tėvų ilgalaikio nedarbo priežastys, materialinė šeimos padėtis tėvų nedarbo laikotarpiu ir tėvų elgsena, diegiant vaikams pozityvias nuostatas į darbą, darbinę veiklą ir išsilavinimą kaip vienus iš esminių gyvenimo siekių. Tyrimo rezultatų analizė atskleidė palyginti vienareikšmišką tyrimo dalyvių tėvų ilgalaikio nedarbo vaizdą. Statistiškai patikimai nustatyta, kad respondentų tėvai, kurie buvo ilgalaikiai bedarbiai, neturėjo darbo dėl nepakankamo profesinio pasirengimo ir žemų darbinių įgūdžių. Tyrimo metu buvo atskleistos tokios analizuoto ilgalaikio nedarbo priežastys: nepakankamas turėtas išsilavinimas, nepaklausy profesija, susiklosčiusi situacija darbo rinkoje bei nemokėjimas prisitaikyti pakitusiomis socioekonominėmis sąlygomis. Faktiškai jos visos reprezentuoja nepakankamą profesinę kompetenciją, neleidžiančią sėkmingai konkuruoti darbo rinkoje.

Nustatyta, kad tėvų ilgalaikio nedarbo metu tyrimo dalyviai realiai ar įsivaizduotinai jautė savo išskirtinumą lyginant su dirbančių šeimų vaikais. Šis skirtingumas pasireiškė prastesne materialine padėtimi, aplinkinių požiūriu bei savo kitoniškumo išgyvenimais. Tokie tyrimo rezultatai yra patvirtinami mokslinės literatūros analizės duomenimis ir leidžia konstatuoti, kad, nepaisant nedarbo laikotarpiu gautų socialinių išmokų bei kitokios artimųjų ir valstybės paramos, tėvų ilgalaikis nedarbas įtakojo dalinę tyrimo dalyvių socialinę atskirtį ir stigmatizaciją.

Tyrimo rezultatų analizės metu nustatyta, kad ilgalaikių bedarbių šeimoje augusiems tyrimo dalyviams buvo diegiamos pozityvios nuostatos į darbą. Jie buvo skatinami kartu su tėvais atlikti namų ruošą, mokėsi dirbti įvairius namų ūkio darbus. Kiek mažiau dėmesio nedirbantys tėvai skyrė vaikų lavinimui ir mokslui. Tokie tyrimo nustatyti faktai aiškintini kokybinio tyrimo ir mokslinės literatūros analizės duomenimis, kurie rodo, jog nepakankamas ilgalaikių bedarbių materialinis gerbūvis nesudaro tinkamų sąlygų vaikų išsilavinimui. Piniginių lėšų stoka neleidžia ilgalaikiams bedarbiams sudaryti pilnaverčių sąlygų vaikų mokymuisi, profesijos įsigijimui ir saviugdai. Be to, menkas pedagoginis tėvų pasiruošimas nėra pozityvus veiksnys vaikų lavinimui. Todėl ilgalaikių bedarbių vaikų galimybės gauti tinkamą išsilavinimą yra socialiai determinuojamos. Būtent šį vaizdą atskleidė tyrimo duomenų analizė, pademonstravusi, jog ilgalaikių bedarbių šeimose augę tyrimo dalyviai pasižymėjo žemesniu išsilavinimu, lyginant su kitais tyrimo dalyviais. Šie tyrimo rezultatai patvirtina tyrimo prielaidą, kad ilgalaikis tėvų nedarbas turi negatyvų poveikį vaikų karjeros siekiniams.

Analizuojant tėvų ilgalaikio nedarbo įtaką vaikų gyvenimo siekiams, nustatyta, kad statistiškai reikšmingai skyrėsi tyrimo dalyvių, kurių tėvai buvo ilgalaikiai bedarbiai, ir tyrimo dalyvių, kurių tėvai nepriskirtini šiai kategorijai, nuostatos ir gyvenimo siekiai, susiję su darbu, šeima ir savirealizacijos galimybėmis. Tyrimu nustatyta, kad ilgalaikių bedarbių šeimose augusių respondentų darbiniai siekiai buvo inspiruoti jų žemo išsilavinimo ir menko profesinio pasiruošimo. Jų tarpe vyravo siekis susirasti gerai apmokamą darbą, o kaip siekio įgyvendinimo prielaida buvo nurodomas siekis įgyti aukštesnį išsilavinimą ir paklausią profesiją. Šiuos tyrimo rezultatus patvirtina nustatyti faktai, rodantys, jog viena iš registracijos darbo biržoje priežasčių yra siekis įgyti profesinę kvalifikaciją. Tyrimo metu nustatytas ir statistiškai patvirtintas ilgalaikių bedarbių šeimose augusių tyrimo dalyvių siekis dirbti darbą, atitinkantį jų gabumus ir gebėjimus, tokiu atveju jie jaustų emocinį pasitenkinimą. Tačiau šio siekio įgyvendinimo būduose vyrauja nesavarankiškumo ir nepasitikėjimo savimi nuostatos. Pagrindinė tokio siekio įgyvendinimo prielaida nurodoma kaip tinkamos darbo vietos paieška. Tačiau tokiems tiriamųjų siekiniams prieštarauja tyrimu nustatyti faktai, rodantys santykinai ilgą darbo paieškos trukmę, leidžiančią juos priskirti ilgalaikių bedarbių kategorijai.

Analizuojant tyrimo rezultatus šeiminių siekių aspektu, nustatyta, kad ilgalaikių bedarbių šeimose augę tyrimo dalyviai mažiau, lyginant su kitais respondentais, reiškia siekius aprūpinti šeimą materialiai, suteikti jai socialines garantijas ar skatinti vaikų išsilavinimą. Statistiškai patvirtintas jų siekis išauginti vaikus padoriais žmonėmis, neparemtas kitais šeiminio gyvenimo aspektais, demonstruoja nebrandų požiūrį į šeimą ir jos funkcijas. Pagrindinė respondentų prielaida įgyvendinti šį šeiminių siekių paremta siekiu gerai uždirbti, kuris tyrimo metu negalėjo būti įgyvendintas dėl ilgalaikės nedarbo trukmės. Šie tyrimo rezultatai aiškintini kokybinio tyrimo ir mokslinės literatūros analizės duomenimis, rodančiais, kad ilgalaikių bedarbių šeimų vaikai pasižymi nepakankama socialine kompetencija šeimos gyvenimo aspektais. Dėl nepilnaverčio šeimos gyvenimo negalėdami suvokti ir perimti iš tėvų dirbančio asmens socialinio vaidmens, tokie vaikai užaugę demonstruoja infantilias šeimines nuostatas, pasireiškiančias nepakankama asmenine atsakomybe ir savarankiškumo stoka. Tokias keliamas prielaidas patvirtina kokybinio tyrimo duomenys, rodantys, kad jauni bedarbiai dažniausiai gyvena nesusituokę, turi nedidelius vaikų auginimo ir neišlavintus biudžeto planavimo įgūdžius. Jas taip pat statistiškai patvirtina kiekybinio tyrimo rezultatai, rodantys, jog ilgalaikių bedarbių šeimose augę tyrimo dalyviai, siekdami įgyvendinti savo šeiminius siekius, labiausiai pasikliautų tėvų ar kitų artimųjų pagalba ir parama. Tokias nuostatas jie reiškia nepaisant to, kad savo tėvų šeimos nelaiko patraukliu šeimos gyvenimo modeliu ir nėra linkę jos traktuoti kaip galimo pavyzdžio.

Analizuojant asmens saviraiškos siekius, tyrimo rezultatų analizė parodė statistiškai patvirtintą skirtingą tyrimo dalyvių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose ir augusių šeimose, nepriskirtinose šiai kategorijai, vertybinių siekių raišką. Nustatyta, kad visose vertybinių gyvenimo siekių kategorijose ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai statistiškai žemiau vertino savo vertybinius siekius, negu kiti tyrimo dalyviai. Be to, ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai žemiau vertino savo galimybes įgyvendinti gyvenimo siekius visose analizuotose gyvenimo siekių kategorijose. Šie tyrimo rezultatai yra dubliuojami kokybinio tyrimo duomenų ir mokslinės literatūros analizės atskleistų faktų ir patvirtina iškeltą tyrimo hipotezę.

Siekiant atsakyti į probleminius tyrimo klausimus, galima pagrįstai konstatuoti, kad tėvų ilgalaikis nedarbas daro neigiamą poveikį vaikų gyvenimo siekiams, todėl bedarbiai, augę ilgalaikių bedarbių šeimose, pasižymi žemesniais gyvenimo siekais, lyginant su bedarbiais, augusiais šeimose, nepriskirtinose ilgalaikių bedarbių kategorijai.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad ilgalaikė bedarystė kaip būklė ir statusas neišvengiamai įtakoja asmens ir jo artimiausios aplinkos socialinį ir asmeninį gyvenimą bei savimone. Ši įtaka pasireiškia negalėjimu pilnavertiškai tenkinti asmeninių ir socialinių poreikių bei dalyvauti visuomenės gyvenime, o tuo pačiu iškreipia moralinių normų ir bendrabūvio taisyklių suvokimą. Ilgalaikių bedarbių šeimose stipriai pasireiškia socialinis paveldimumas, dėl kurio šiose šeimose augę vaikai pasižymi išmoktu bejėgiškumu, menkais socialiniais įgūdžiais ir kompetencija bei pasiekimų motyvacija. Dėl specifinės gyvensenos ilgalaikiams bedarbiams ir jų šeimų nariams formuojasi neadekvatus „Aš“ vaizdas, kuris inspiruoja gyvenimo siekius, dažniausiai nukreiptus ne į asmenybės saviraišką, o į genetiškai determinuotų poreikių patenkinimą.
2. Analizuojant tėvų ilgalaikio nedarbo įtaką vaikų gyvenimo siekiams, nustatyta, kad statistiškai reikšmingai skyrėsi tyrimo dalyvių, kurių tėvai buvo ilgalaikiai bedarbiai, ir tyrimo dalyvių, kurių tėvai nepriskirtini šiai kategorijai, nuostatos ir gyvenimo siekiai, susiję su darbu, šeima ir savirealizacijos galimybėmis.
3. Tyrimu nustatyta, kad ilgalaikių bedarbių šeimose augusių respondentų darbiniai siekiai buvo inspiruoti jų žemo išsilavinimo ir menko profesinio pasiruošimo. Jų tarpe vyravo siekis susirasti gerai apmokamą darbą, o kaip siekio įgyvendinimo prielaida buvo nurodomas siekis įgyti aukštesnį išsilavinimą ir paklausią profesiją.
4. Ilgalaikių bedarbių šeimose augę tyrimo dalyviai mažiau, lyginant su kitais respondентаis, reiškia siekius aprūpinti šeimą materialiai, suteikti jai socialines garantijas ar skatinti vaikų išsilavinimą. Statistiškai patvirtintas jų siekis išauginti vaikus padoriais žmonėmis, neparemtas kitais šeiminio gyvenimo aspektais, demonstruoja nebrandų požiūrį į šeimą ir jos funkcijas. Pagrindinė respondentų prielaida įgyvendinti šį šeiminių siekį paremta siekiu gerai uždirbti, kuris tyrimo metu negalėjo būti įgyvendintas dėl ilgalaikės nedarbo trukmės.
5. Statistiškai patvirtinta skirtinga tyrimo dalyvių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose ir augusių šeimose, nepriskirtinose šiai kategorijai, vertybinių siekių raiška. Nustatyta, kad visose vertybinių gyvenimo siekių kategorijose ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai statistiškai žemiau vertino savo vertybinius siekius, negu kiti tyrimo dalyviai. Be to, ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai žemiau vertino savo galimybes įgyvendinti gyvenimo siekius visose analizuotose gyvenimo siekių kategorijose.

6. Atsakyti į probleminius tyrimo klausimus, konstatuojama, kad tėvų ilgalaikis nedarbas daro neigiamą poveikį vaikų gyvenimo siekiams, todėl bedarbiai, augę ilgalaikių bedarbių šeimose, pasižymi žemesniais gyvenimo siekiais, lyginant su bedarbiais, augusiais šeimose, nepriskirtinose ilgalaikių bedarbių kategorijai. Šie tyrimo rezultatai patvirtina iškeltą tyrimo hipotezę.

REKOMENDACIJOS

1. Remiantis tyrimo rezultatais, rekomenduojama didinti socialiai pažeidžiamų vaikų profesinę kompetenciją, steigiant bendrojo lavinimo mokyklose karjeros kompetencijos ugdymo centrus, tokiu būdu mažinant rizikos grupės vaikų karjeros socialinį ribotumą.
2. Ugdyti socialiai pažeidžiamų šeimų vaikų šeiminio gyvenimo įgūdžius, seniūnijose rengiant programas, nukreiptas į socialiai pažeidžiamų šeimų socialinės kompetencijos didinimą.

LITERATŪRA

1. Adleris A. (2003). *Asmenybės tapsmas*. Vilnius.
2. Ališauskienė R., Žilinskienė L. (2001). *Jaunimas ir visuomenė//Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2001. Jaunimo pasirinkimo galimybės ir socialinė raida*. Vilnius.
3. Allport G. (1998). *Tapsmas : svarstymai apie asmenybės psichologiją*. Vilnius.
4. Anilionis T. (2005). *Moksleivių karjeros projektavimas: pasirinkimas ir galimybės*. Magistro darbas. Kaunas.
5. Anzenbacher A. (1992). *Filosofijos įvadas*. Vilnius.
6. Aramavičiūtė V. (2000). Vyresniųjų moksleivių santykių su pasauliu brandos ypatumai//*Acta paedagogica Vilnensia. Mokslo darbai*, Nr. 7, p. 30-37.
7. Aramavičiūtė V., Martišauskienė E. (2004). Ryškesni paauglių ir jaunuolių socializacijos ypatumai//*Pedagogika*, Nr. 70, p. 14-20.
8. Barkauskaitė M. (2001). *Paaugliai: sociopedagoginė dinamika*. Monografija. Vilnius.
9. Bagdanavičius V. (1997). *Tomo Akviniečio dorovės filosofija*. Vilnius.
10. Bitinas B. (1995). *Auklėjimo procesas*. Šiauliai.
11. Broom L., Bonjean Ch., Broom D.H. (1998). *Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai*. Kaunas.
12. Chen Ch. P. (1998). Understanding Career Development: a convergence of perspectives// *Journal of Vocational Education and Training*, Vol.50, No. 3, p. 437 – 461
13. Chen Ch. P. (2001). Career Counselling as Life Career Integration// *Journal of Vocational Education and Training*, Vol. 53, No. 4, p. 523 – 542.
14. Chen Ch. P. (2003). Integrating perspectives in career development theory and practice// *Career Development Quarterly*. Prieiga internetu [žiūrėta 2007. 01.04] http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0JAX/is_3_51/ai_100389274
15. Čykvien E.(1999). *Stygmataizacija*. Varšuva.
16. Čiužas A., Ratkevičienė V. (2003). Požiūrio į darbą kitimas//*Filosofija. Sociologija*, Nr.4, p. 20-26.
17. *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas* (2004). Elektroninė versija. Vilnius.
18. Dabravolskas A. (2001). *Skurdo būklės Lietuvoje 2001m.* Pranešimas. Vilnius.

19. Daškevičius R. (2001). Teismo psichiatrijos agresijos aspektai//*Agresija ir smurtas – psichinė norma ir patologija*. Vilnius, p. 29-36.
20. Daukantienė N. (2006). Darbo rinkos pokyčiai Lietuvoje: moterų ir vyrų padėties aspektai//*Filosofija. Sociologija*, Nr. 4, p.46-54.
21. Diršienė I. (2005). *Socialinės aplinkos įtaka paauglių mokymosi pasiekimams*. Magistro darbas. Kaunas.
22. Dundulienė P. (1991).*Lietuvių etnologija*. Vilnius.
23. *European Social Reality, 2007*. Briuselis.
24. Giddens A. (2005). *Sociologija*. Kaunas.
25. Gruževskis B., Okunevičiūtė L. (2000). Miestelių bedarbiai [Lietuvoje]//*Žemės ūkis*, Nr. 8, p. 8-10.
26. Gruževskis B.(1996). *Aktualūs darbo rinkos politikos klausimai*. Vilnius.
27. Gruževskis B.(2002). *Užimtumas/Žmogaus socialinė raida*. Vilnius.
28. Harris M. (1998). *Kultūrinė antropologija*. Vilnius.
29. Jovaiša L. (1995). *Hodegetika. Auklėjimo mokslas*. Vilnius.
30. Juodaitytė A. (2002). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius.
31. Juodaitytė A. (2003). *Vaikystės fenomenas: socialinis edukacinis aspektas*. Šiauliai.
32. Kabašinskaitė D. (2002). Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika / *Filosofija ir sociologija*, 3. P.43 – 47.
33. Kabašinskaitė D. (2005). Vaikų skurdas ir socialinė atskirtis//*Vaikų skurdas: kas atsakingas?* Tarptautinės mokslinės konferencijos, įvykusios Vilniuje 2005 m.sausio 28 d. medžiaga, p. 10-15.
34. Kanopienė V. (1997). Darbas ir šeima: vaidmenų pasidalijimas//*Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Vilnius.
35. Kardelis K. (2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas.
36. Kuitniauskas M.(2001). *Socialinė atskirtis postsovietinėje erdvėje/ Filosofija ir socializacija*.
37. Kvieskienė G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius.
38. Labukaitė J., Augustinienė A. (2005). Vaikų globos namų auklėtinių ugdymas karjerai//*Karjeros konsultavimas tarpkultūrinėje Europos erdvėje*. Mokslinės konferencijos medžiaga. Klaipėda.
39. Laukaitienė A. (2006). *Studentų profesinį kryptingumą įtakančių motyvų kaita ir jų reikšmė karjeros vystymui*. Magistro darbas. Kaunas.

40. Laužackas R. (2005). *Profesinio ugdymo terminų aiškinamasis žodynas*. Kaunas.
41. Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Vilnius.
42. Leonavičius J. (1993). *Sociologijos žodynas*. Vilnius.
43. Lopeta V.(2002). *Nedarbas Lietuvoje tampa gyvenimo būdu*// *Lietuvos žinios*.Nr.149
44. *LR Bedarbių rėmimo įstatymas*// *V.Žinios*, 2005, Nr. 81-2941.
45. *LR Darbo kodekso patvirtinimo, įgyvendinimo ir įsigaliojimo įstatymas* (2002 m. birželio 4 d.)
Nr. IX – 926.- Valstybės žinios, 2002. – Nr. 64 – 2569.
46. Mačiulskytė S. (2003). Skurdo veiksnys Lietuvos politikoje// *Politologija*, Nr.1, p. 21-58.
47. Martinkaitė L. (2006). *Jaunuolių, besimokančių profesinių mokyklų II pakopoje, mokymosi motyvacija*. Magistro darbas. Kaunas.
48. Matulionis A. (2005). Lietuvos visuomenės struktūravimasis//*Filosofija. Sociologija*, Nr. 4, p. 72-89.
49. Miškinis K.(1993). *Šeimos pedagogika*. Vilnius.
50. Navaitis G.(2002). *Psichologinis šeimos konsultavimas*. Vilnius.
51. Okunevičiūtė – Neverauskienė L., Pocius A. (2003 b). Ilgalaikių bedarbių padėties darbo rinkoje įvertinimas// "*Ekonomika ir vadyba 2003*" *pranešimų medžiaga*. 2 knyga. Kaunas.
52. Okunevičiūtė – Neverauskienė L., Pocius A.(2003 a). Ilgalaikio nedarbo problema Lietuvoje// *Filosofija. Sociologija*, 1, p. 43-48.
53. Orenienė R. (2006). *Karjeros projektavimo paradigma socialinės atskirties prevencijai*.
Daktaro disertacija. Kaunas.
54. Perminas A., Goštautas A., Endriulaitienė A. (2004). *Asmenybė ir sveikata: teorijų sąvadas*.
Kaunas.
55. Ramanauskaitė E. (2002). *Šiuolaikinės kultūros fenomenų tyrinėjimai*. Kaunas.
56. Ramanauskaitė E. (2006). *Subkultūra: fenomenas ir modernumas*. Kaunas.
57. Raudonytė L. (2006). *Profesinių mokyklų mokinių mokymosi motyvacija*. Magistro darbas.
Kaunas.
58. Rupšienė L. (2001). *Šeimotyros įvadas*. Klaipėda.
59. *Socialinis pranešimas 2005-2006*. Vilnius.
60. Stančienė D. (2001). *Tomo Akviniečio etika*. Vilnius.
61. Suslavičius A. (2006). *Socialinė psichologija*. Vilnius.
62. Šumskas G. (2004). Ekonominis balsavimas Lietuvoje: ekonomikos įtaka politinių institucijų populiarumui//*Seimo rinkimai 2004*. Vilnius.

63. *Tūkstantmečio plėtros tikslų nacionalinė analizė. Bendra Lietuvos vertinimo apžvalga* (2004). Vilnius.
64. Uscila R. (2005). *Viktimologijos pagrindai. Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje*. Vilnius.
65. Vaičiulienė A. (2004). *Paauglio psichologija*. Vilnius.
66. Valickas G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius.
67. Vetlov I., Virbickas E. (2006). Lietuvos darbo rinkos lanksnumas//*Pinigų studijos*, Nr. 1, p. 5-22.
68. Vilpišauskas R. (2004). Europos Sąjungos ateitis, koncepcijos, integracijos greičiai ir Lietuvos padėtis//*Konventas, Konstitucija ir Europos Sąjungos ateitis*. Vilnius, p.30-41.
69. Vosyliūtė A. (2002). Varguomenė: būtis ir egzistenciniai išgyvenimai/ *Filosofija ir sociologija*, 4. P. 23 – 30.
70. Vosyliūtė A. (2004) (red.). *Socialinės grupės: nepritekliaus žymės*. Vilnius.
71. Weber M. (1997). *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*. Vilnius.
72. Winefield A.G., Tiggemann M. (1991). Employment status and psychological well-being: A longitudinal study//*Journal of Applied Psychology*, Vol. 75, No. 4, p.455-459.
73. Zaleskienė I. (1997). *Asmuo, visuomenė ir valstybė: socialinė atskirtis*. Vilnius.
74. Майерс Д. (2003). *Социальная психология*. Санкт – Петербург.

Elektroniniai resursai

75. Darbo jėgos paklausos bei darbo vietų užpildymo problemų tyrimas - prieiga internetu [žiūrėta 2007.06.01]http://www.ldb.lt/files/ldv_1etapas.pdf
76. Lietuvos darbo rinka, 2007, prieiga internetu [žiūrėta 2007.06.01]
http://www.ldb.lt/LDB_Site/index.htm
77. LStD, prieiga internetu [žiūrėta 2007.0.28] <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1333>

SANTRAUKA

Tėvų ilgalaikio nedarbo įtaka vaikų gyvenimo siekiams

Raktiniai žodžiai: bedarbis, ilgalaikis bedarbis, darbas, gyvenimo siekis

Autorius: **Laima Purmalienė**

Mokslinis darbo vadovas: prof. dr. **V. Kanopienė**

Institucija: Vilniaus M. Romerio universitetas

Darbe pateikta lentelių: 15; paveikslų: 10, literatūros šaltinių: 66

Tyrimo objektas – bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose, gyvenimo siekiai. Tyrimo aktualumą atspindi probleminiai klausimai: 1) kaip tėvų ilgalaikė bedarbystė įtakoja vaikų gyvenimo siekius? 2) kokiais gyvenimiškais siekiais pasižymi bedarbiai, augę ilgalaikių bedarbių šeimose. Probleminiai klausimai suponavo tyrimo tikslą: ištirti tėvų ilgalaikio nedarbo įtaką vaikų gyvenimo siekiams. Iškelti tyrimo uždaviniai: 1) aptarti asmenybės gyvenimo siekių formavimosi turinį; 2) atskleisti ilgalaikio nedarbo poveikį šeimos funkcionavimui; 3) išryškinti tėvų ilgalaikės bedarbystės poveikį vaikų gyvenimo siekiams; 4) atskleisti bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose, gyvenimo siekių ypatumus. Iškelta tyrimo hipotezė: ilgalaikių bedarbių šeimose augę bedarbiai pasižymi žemesniais gyvenimo siekiais lyginant su bedarbiais, augusiais šeimose, nepriskirtinose ilgalaikių bedarbių kategorijai. Darbe panaudoti teoriniai (mokslinės literatūros ir dokumentų analizė), empiriniai (kiekybinis ir kokybinis) ir statistiniai tyrimo metodai.

Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad ilgalaikė bedarbystė kaip būklė ir statusas neišvengiamai įtakoja asmens ir jo artimiausios aplinkos socialinį ir asmeninį gyvenimą bei savimonę. Ši įtaka pasireiškia negalėjimu pilnavertiškai tenkinti asmeninių ir socialinių poreikių bei dalyvauti visuomenės gyvenime, o tuo pačiu iškreipia moralinių normų ir bendrabūvio taisyklių suvokimą. Ilgalaikių bedarbių šeimose stipriai pasireiškia socialinis paveldimumas, dėl kurio šiose šeimose augę vaikai pasižymi išmoktu bejėgiškumu, menkais socialiniais įgūdžiais ir kompetencija bei pasiekimų motyvacija. Dėl specifinės gyvensenos ilgalaikiams bedarbiams ir jų šeimų nariams formuojasi neadekvatus „Aš“ vaizdas, kuris inspiruoja gyvenimo siekius, dažniausiai nukreiptus ne į asmenybės saviraišką, o į genetiškai determinuotų poreikių patenkinimą.

Analizuojant tėvų ilgalaikės bedarbystės aspektus, buvo siekiama patvirtinti prielaidą, kad ilgalaikis tėvų nedarbas gali turėti neigiamą poveikį vaikų gyvenimo siekių formuotei. Nustatyta, kad

statistiškai reikšmingai skyrėsi tyrimo dalyvių, kurių tėvai buvo ilgalaikiai bedarbiai, ir tyrimo dalyvių, kurių tėvai nepriskirtini šiai kategorijai, nuostatos ir gyvenimo siekiai, susiję su darbu, šeima ir savirealizacijos galimybėmis. Ilgalaikių bedarbių šeimose augusių respondentų darbiniai siekiai buvo inspiruoti jų žemo išsilavinimo ir menko profesinio pasiruošimo. Jų tarpe vyravo siekis susirasti gerai apmokamą darbą, o kaip siekio įgyvendinimo prielaida buvo nurodomas siekis įgyti aukštesnį išsilavinimą ir paklausią profesiją.

Ilgalaikių bedarbių šeimose augę tyrimo dalyviai mažiau, lyginant su kitais respondentais, reiškia siekius aprūpinti šeimą materialiai, suteikti jai socialines garantijas ar skatinti vaikų išsilavinimą. Statistiškai patvirtintas jų siekis išauginti vaikus padoriais žmonėmis, neparemtas kitais šeiminio gyvenimo aspektais, demonstruoja nebrandų požiūrį į šeimą ir jos funkcijas. Pagrindinė respondentų prielaida įgyvendinti šį šeiminių siekį paremta siekiu gerai uždirbti, kuris tyrimo metu negalėjo būti įgyvendintas dėl ilgalaikės nedarbo trukmės.

Statistiškai patvirtinta, kad visose vertybinių gyvenimo siekių kategorijose ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai statistiškai žemiau vertino savo vertybinius siekius, negu kiti tyrimo dalyviai. Be to, ilgalaikių bedarbių šeimose augę respondentai žemiau vertino savo galimybes įgyvendinti gyvenimo siekius visose analizuotose gyvenimo siekių kategorijose.

Tyrimo išvadose teigiama, kad tėvų ilgalaikis nedarbas daro neigiamą poveikį vaikų gyvenimo siekiams, todėl bedarbiai, augę ilgalaikių bedarbių šeimose, pasižymi žemesniais gyvenimo siekais, lyginant su bedarbiais, augusiais šeimose, nepriskirtinose ilgalaikių bedarbių kategorijai. Šie tyrimo rezultatai patvirtina iškeltą tyrimo hipotezę.

SUMMARY

The influence of parent's long-term unemployment towards the children's life aspirations

Keywords: unemployed, long-term unemployed, job, life aspirations

Author: **Laima Purmalienė**

The scientific instructor: prof. dr. **V. Kanopienė**

Institution: **University of M. Romeris**

Place: **Vilnius**

Data: **2007**

Number of pictures: 10; number of tables: 15; number of literature sources: 66

The influence of parent's long-term unemployment towards the children's life aspirations is analysed in this paper. The paper is based on the doctrine that the jobless who has lived within the family of long-term unemployed are distinguished for the lower life aspirations on comparison to the jobless who has lived within the family of parents who weren't unemployed. The problematic questions have reflected the topicality of this research: 1) what influence the parent's long-term unemployment has towards the children's life aspirations? 2) what kind are the life aspirations of the jobless who has lived within the family of long-term unemployed? The aim of the research is to explore the influence of parent's long-term unemployment toward the children's life aspirations. The next tasks have been realized in the work: 1) to discuss the content of the personal development of the life aspirations; 2) to reveal the influence of long-term unemployment towards the families function; 3) to show the influence of parent's long-term unemployment towards the children's life aspirations; 4) to reveal the peculiarities of the life aspirations of the jobless who has lived within the family of long-term unemployed. The methods of the research has been used: theoretical (analysis of the academic literature), empirical (the quantitative and the qualitative analysis), statistical.

The theoretical analysis of the research problem show that the long-term unemployed as the state and the status has influence toward the person's self-awareness and towards the social life and privacy of the person and his surroundings. The influence is asserting in an inability meeting the personal and social needs and involvement in social live in entirety. The ethical and social rules have been perceived perversionally by the influence of the long-term unemployment too. There is a sensible social heredity within the family long-term unemployed which is realised in acquired

helplessness, lower social skills and competency and in the motivation to rapid strides. The long-term jobless and the members of their family have the perversional person's self-awareness by the impact of the long-term unemployment. The life aspirations of them are diverted towards the meeting of biological needs but not toward the self-expression.

The analysis of the aspects of the parent's long-term unemployment was given with an eye to confirm the presupposition that influence of parent's long-term unemployment towards the children's life aspirations is negative. It was elucidated the statistical significant inequality of the life aspirations between the jobless who has lived within the family of long-term unemployed and the jobless who has lived within the family of parents who weren't unemployed. The work aspirations of the jobless who has lived within the family of long-term unemployed are inspired of their low background and professional readiness. The respondents have an aspiration to get the highly-paid job by the way of getting the better background and the great requestly profession.

The jobless who has lived within the family of long-term unemployed seek to provide for their family not as well as jobless who have lived within the family jobless who have lived within the family of parents who weren't unemployed. The differences in the seeks to get family the social assurance and provide children with a good education were too. The aspiration to provide the well-bred children was confirmed statistically but wasn't confirmed by other aspects of family life. The deduction was the respondents have the immature attitude towards the family.

The lower values aspirations of jobless who have lived within the family of long-term unemployed on comparison to the jobless who have lived within the family of parents who weren't unemployed were confirmed statistically at the all categories. The respondents who have lived within the family of long-term unemployed were assessed the chance to realise their life aspirations below the others.

The deductions show that the influence of parent's long-term unemployment towards the children's life aspirations is negative, so the life aspirations jobless who have lived within the family of long-term unemployed are below the life aspirations the jobless who have lived within the family of parents who weren't unemployed. These facts confirm the hypothesis of the research.

GERBIAMIEJI, bedarbystė visada sukelia platų įvairių problemų spektrą, trukdo įgyvendinti norus ir svajones. Ši anketa skirta išsiaiškinti bedarbių gyvenimo siekiams. Jūsų atsakymai padės geriau suvokti, kaip jauni bedarbiai įsivaizduoja savo ateitį ir su kuo sieja savo svajonių įgyvendinimą.

**Prašome nuoširdžiai atsakyti į visus klausimus.
Mums JŪSŪ nuomonė labai svarbi**

KLAUSIMYNAS YRA ANONIMINIS. VARDŲ IR PAVARDĖS NURODYTI NEREIKIA

TYRIMO DUOMENYS BUS SUVEDAMI Į KOMPIUTERĮ IR ANALIZUOJAMI BENDRAME DUOMENŲ MASYVE

ŽYMĖJIMO PAVYZDYS

Lytis: Vyras

Moteris

Tyrimą organizuoja Vilniaus M. Romerio universiteto socialinio darbo magistrantė L. Bagdonienė. Mums galite skambinti tel. 8 – 686-84332

Iš pradžių atsakykite į keletą klausimų apie save.

1. Jūsų amžius (nurodykite metais).....	2. Jūsų lytis : 2.1 moteris ☐ 2.2. vyras ☐
3. Kiek laiko nedirbate? (nurodykite mėnesiais)	5. <u>Jūs gyvenate:</u> 5.1. Mieste ☐ 5.3. Vienkiemyje ☐ 5.2. Gyvenvietėje ☐ 5.4. Kaime ☐
4. Kiek laiko esate registruotas darbo biržoje?	
6. <u>Šeimyninė padėtis</u> 6.1. vedęs (ištekęs) ☐ 6.2. nevedęs (netekęs) ☐ 6.3. gyvenate neregistruotoje santuokoje ☐ 6.4. gyvenate su tėvais ☐ 6.5. gyvenate savarankiškai ☐	7. <u>Jūsų išsilavinimas</u> 7.1. Aukštasis ☐ 7.2. Aukštesnysis ☐ 7.3. Vidurinis ☐ 7.4. Pagrindinis ☐ 7.5. Kitoks (nurodykite)

8. Ar Jūsų tėvai (arba vienas iš tėvų) kuriuo nors laikotarpiu yra buvę bedarbiu ilgiau nei 12 mėnesių?

8.1. Taip

8.2. Ne

Pasirinkusieji 8.1. atsakymą, atsakykite į klausimus iš eilės, pasirinkusieji 8.2. atsakymą, pereikite prie 13 klausimo

9. Ar tėvų ilgalaikės bedarbystės metu Jūs jautėte: (pažymėkite visas klausimo kategorijas)

- 9.1. Materialinį nepriteklių
- 9.2. Neigiamą aplinkinių požiūrį į savo šeimą
- 9.3. Savęs išskirtinumą lyginant su dirbančių tėvų šeimų vaikais
- 9.4. Artimų šeimai asmenų paramą ir moralinį palaikymą
- 9.5. Valdžios institucijų pagalbą

11. Ar tėvai Jus skatino:
(pažymėkite visas klausimo kategorijas)

- 11.1. Padėti namų ruošoje
- 11.2. Mokytiis atlikti įvairius buitinius darbus
- 11.3. Siekti materialinės gerovės
- 11.4. Siekti išsilavinimo
- 11.5. Įgyti paklausią profesiją
- 11.6. Būti savarankiškais
- 11.7. Kartu su jais dirbti

10. Kaip manote, dėl kokių priežasčių Jūsų tėvai ilgą laikotarpį buvo bedarbiai? (galite žymėti kelis atsakymų variantus)

- 10.1. Dėl susiklosčiusios situacijos darbo rinkoje
- 10.2. Dėl nepakankamo išsilavinimo
- 10.3. Dėl turimos nepaklausios specialybės
- 10.4. Dėl nemokėjimo prisitaikyti pakitusiomis ekonominėmis sąlygomis
- 10.5. Dėl požiūrio į darbą
- 10.6. Dėl sveikatos problemų
- 10.6. Dėl kitų pragyvenimo šaltinių buvimo
- 10.7. Dėl gyvenimo būdo
- 10.8. Dėl kitų priežasčių (nurodykite)

12. Iš kokių pajamų gyveno Jūsų tėvų šeima ilgalaikio nedarbo laikotarpiu? (galite žymėti kelis atsakymų variantus)

- 12.1. Bedarbio pašalpa
- 12.2. Socialinė pašalpa
- 12.3. Atsitiktiniai uždarbiai
- 12.4. Namų ūkio pajamos (daržai, gyvulių auginimas ir pan.)
- 12.5. Asmeninio verslo pajamos
- 12.6. Kitos pajamos (nurodykite)

13. Dėl kokių priežasčių esate registruotas (-a) darbo biržoje?

- 13.1. Negalite rasti darbo
- 13.2. Siekiate įgyti specialybę
- 13.3. Siekiate persikvalifikuoti
- 13.4. Dėl socialinių išmokų

14. Su kuo siejate savo nedarbą?

- 14.1. Nėra darbo Jūsų gyvenamojoje vietovėje
- 14.2. Siūlomos darbo vietos neatitinka Jūsų profesinės kvalifikacijos

- 14.3. Per menkas siūlomas atlyginimas
- 14.4. Trukdo šeimyninės aplinkybės
- 14.5. Neturite darbo paieškos įgūdžių
- 14.6. Nedarbas susijęs su sveikatos problemomis
- 14.7. Kita (nurodykite)

15. Kokių siekių turite darbinėje veikloje? (galite žymėti 2 atsakymų variantus)

- 15.1. Norėtumėte rasti gerai apmokamą darbą
- 15.2. Norėtumėte, kad darbas Jums teiktų pasitenkinimą
- 15.3. Darbas turėtų atitikti Jūsų pomėgius
- 15.4. Turėtų būti geri darbuotojų ir darbdavio tarpusavio santykiai
- 15.5. Turėtų būti geros socialinės garantijos
- 15.6. Kita (nurodykite)

16. Kaip manote, kokiais būdais galite įgyvendinti savo siekius darbinėje veikloje? (nurodykite 2 svarbiausius)

- 16.1. Imtis savarankiškos darbinės veiklos
- 16.2. Įgyti tinkamų profesinių įgūdžių
- 16.3. Įgyti darbinės patirties
- 16.4. Nuolat gilinti žinias ir įgūdžius
- 16.5. Ieškoti tinkamos darbo vietos
- 16.5. Įgyti atitinkamą išsilavinimą
- 16.6. Kita (nurodykite)

17. Kaip įsivaizduojate savo profesinę karjerą? (pažymėkite 1 -2 atsakymus)

- 17.1. Būsime geras savo srities specialistas
- 17.2. Sieksite kilti karjeros laiptais
- 17.3. Sieksite dirbti tokį darbą, kuris geriausiai atitiktų Jūsų pomėgius ir gebėjimus
- 17.4. Sieksite išsilavinimo, leidžiančio dirbti patinkamą darbą
- 17.5. Jokių ambicijų neturite, svarbu geras uždarbis
- 17.6. Kita (nurodykite)

18. Kokių siekių turite savo šeimos atžvilgiu? (galite žymėti 2- 3 atsakymų variantus)

- 18.1. Sieksite aprūpinti savo šeimą materialiai
- 18.2. Sieksite suteikti vaikams gerą išsilavinimą
- 18.3. Sieksite įrengti komfortišką buitį

- 18.4. Sieksite, kad šeima turėtų visas socialines garantijas
- 18.5. Svarbiausia – šeimos narių sveikata
- 18.6. Sieksite užauginti vaikus padoriais žmonėmis
- 18.7. Kita (nurodykite)

19. Kokiais būdais rengiatės įgyvendinti savo siekius šeimos atžvilgiu? (galite žymėti 2 atsakymų variantus)

- 19.1. Gerai uždirbdamas (-a)
- 19.2. Asmeniniu pavyzdžiu
- 19.3. Pasitelkęs tėvų ar kitų šeimos narių pagalbą
- 19.4. Skatindamas (-a) siekti išsilavinimo ir padėties visuomenėje
- 19.5. Kita (nurodykite)

20. Ar tėvų šeimos gyvenimo modelis galėtų būti Jums pavyzdžiu?

- 20.1. Taip
- 20.2. Ne (kodėl)

21. Kokių turite gabumų ir gebėjimų?

22. Kaip manote, kokais būdais galite juos realizuoti ?

- 22.1. Dirbdamas atitinkamoje veiklos srityje
- 22.2. Įgydamas aukštesnį išsilavinimą
- 22.3. Užsiimdamas savarankiška veikla
- 22.4. Tai turėtų būti laisvalaikio užsiėmimas

23. Ar turite svajonių ir siekių, susijusių su savo gyvenimu ir ateitimi?

- 23.1. Taip (nurodykite, kokių)
- 23.2. Ne

24. Kaip planuojate šias svajones įgyvendinti?

25. Ar Jums svarbu:	Labai svarbu	Svarbu	Nežinau	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu
25.1. Būti pasiturinčiu					
25.2. Būti įžymiu					
25.3. Būti gerbiamu					

25.4. Būti išsilavinusiu					
25.5 Turėti gerų draugų					
25.6. Būti geros sveikatos					
25.7. Turėti gerą darbą					
25.8. Jaustis psichologiškai komfortabiliai					
25.9. Realizuoti savo gebėjimus ir polinkius					
25.10. Daryti įtaką kitiems					

26. Dešimtbalėje sistemoje, kur 1 reiškia labai menkas galimybes, o 10 - realias galimybes, įvertinkite savo galimybes įgyvendinti:

- O 26.1. Siekius darbinės veiklos atžvilgiu
- O 26.2. Siekius savo šeimos atžvilgiu
- O 26.3. Siekius įgyvendinti savo svajones
- O 26.4. Siekius realizuoti visus savo planus

27. Ko reikia, kad galėtumėte jaustis įgyvendinęs (-usi) savo siekius

.....

.....

.....

Dėkojame ir linkime sėkmės!

INTERVIU SU SENIŪNIJOSE DIRBANČIAIS SOCIALINIAIS DARBUOTOJ AIS KLAUSIMAI

1. Ventos seniūnijos socialinė darbuotoja

Kl. Ar Jūsų seniūnijoje daug jauno amžiaus (iki 25 metų) bedarbių?

Ats. Pastaruoju metu jų skaičius sumažėjo, nes dalis jaunų darbo neturinčių žmonių išvažiavo dirbti į užsienį arba didžiuosius miestus. Anksčiau jų skaičius svyravo apie 7 – 10 %.

Kl. Ar jų tarpe yra bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose?

Ats. Faktiškai didžioji dalis nedirbančio jaunimo yra užaugę šeimose, kurių tėvai taip pat ilgą laiką nedirbo.

Kl. Kaip manote, ar tėvų ilgalaikė bedarbystė turi reikšmės tam, kad jų vaikai irgi yra bedarbiai?

Ats. Be abejo. Vaikai neišmoksta dirbti, darbas jiems nėra vertybė, nesvarbu, koks jis bebūtų. Jie nėra savarankiški, jiems reikia nuolatinio paragavimo, spaudimo. Gyvenimo vertybe tampa malonumas, o ne darbas ar pragyvenimo lygis. Augdami bedarbių šeimose, vaikai įpranta pasitenkinti mažomis pajamomis, kurias garantuoja valstybė, patys nesiekia užsidirbti. Esu pastebėjusi, kad labai sunku pririprašyti tokių šeimų paaugusius vaikus ar jaunimą į talką, kviečiami dirbti pvz., pas ūkininką, jie kelia įvairias sąlygas arba atsisako dirbti. Geriau nedirbti, negu dirbti už minimumą. Aplinka, kurioje gyvena tokios šeimos, netvarkinga, nesutvarkyta, nors atrodo, laisvo laiko yra daugiau negu pakankamai. Aišku, absoliučiai apie visus taip sakyti negalima. Yra ir labai tvarkingų šeimų, gal tik šiuo metu jiems taip aplinkybės susiklostė, kad neturi darbo.

Kl. Ar esate pastebėjus, kokie yra jaunų bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose, gyvenimo siekiai?

Ats. Beveik jokių. Didžiausias siekis – iš kur nors gauti pinigų, nesvarbu iš kur, ir kuo greičiau juos išleisti. Jie gyvena viena diena, nemoka planuoti, siekti. Dažniausiai jų išsilavinimas labai žemas, didžioji dauguma nebaigia vidurinės mokyklos, neturi jokios specialybės. Aišku, apie save jie galvoja labai gerai, tačiau tas gerumas pasibaigia tik mokėjimu išsireikalauti socialines išmokas. Nesakau, kad visi tokie. Yra labai rimtų jaunų žmonių, kai kurie nedirba dėl sveikatos arba augina vaikutį, kiti yra neseniai grįžę iš užsienio. Tačiau didžioji dauguma, galiu drąsiai pasakyti, nėra išmokyti dirbti ir ko nors siekti. Anksčiau jie gyveno iš socialinių pašalpų, dabar dažnai – iš tėvų pensijų. Ne paslaptis, kad dauguma mėgsta išgerti. Aplamai alkoholio

vartojimas jaunimo tarpe prasideda jau nuo 14 – 15 metų, tai ko iš jų norėti. Darbo birža organizuoja įvairius kursus, bando įdarbinti, tačiau nenorintys dirbti ir nedirbs. Tai tas jiems netinka, tai anas. Tai per toli važinėti į darbą, tai alga per maža, tai darbas per sunkus, tai darbdavys negeras. Vienu žodžiu, viskas sunku ir negerai.

2. Naujosios Akmenės kaimiškosios seniūnijos socialinė darbuotoja

Kl. Ar Jūsų seniūnijoje daug jauno amžiaus (iki 25 metų) bedarbių?

Ats. Nėra kad labai daug, bet yra tokių. Yra ir po kelis nedirbančius vienoj šeimoj, tiesa, dabar jau mažiau, darbo vietų atsirado, ir pas mus, ir kituose miestuose. Vyrukai daugumoj statybose dirba Šiauliuose, Vilniuj, Klaipėdoj. Merginos irgi bando darbo ieškotis.

Kl. Ar jų tarpe yra bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose?

Ats. Aišku, kad yra. Kartais ištisos šeimos nedirba. Tėvai kai nedirba, nemoko vaikų, gaunasi tradicija. Šiaip tai jei vienas tik šeimoje nedirba, tai kiti stengiasi dirbti, o jei abu tėvai, tai ir vaikai, žinok, nedirbs.

Kl. Kaip manote, ar tėvų ilgalaikė bedarbystė turi reikšmės tam, kad jų vaikai irgi yra bedarbiai?

Ats. Be jokios abejonės. Čia išmokimo reikalas, gyvenenos išmokimo. Nors šiaip tai visaip yra. Yra moterų, auginančių mažus vaikus. Kiti gyvena iš savo ūkio, stengiasi verstis savarankiškai, juda kruta, tai čia galima kaip ir neskaityti bedarbiais. Kiti nedirba iš pasileidimo, todėl, kad nenori dirbti.

Kl. Ar esate pastebėjus, kokie yra jaunų bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose, gyvenimo siekiai?

Ats. Labai paprasti – pasiimti pašalpą, išleisti ir vėl laukti, kol kas duos. Dirbti tingi, mokytis irgi. Nenori jie mokytis, o ir tėvai nei pavyzdžio parodyti negali, nei kitaip paskatinti. Patys vos paskaito ar parašą padeda, tai ir vaikai tokie. O aukštasis dabar juk kainuoja, reikia ne tik galvą, bet ir pinigų turėti, o iš kur? Iš pašalpų labai nepasimokysi. Jeigu jis nori ko nors pasiekti, tai ir į kursus eina, ir pats bando visokių darbų prasimanyti, į užsienius neturi pinigų išvažiuoti, tai nors čia vietoje talkininkauja, bando kažkaip galą su galu sudurti. Čia viskas priklauso nuo atsakomybės ir noro. Jei nenorėsi, gali pyragais vilioti, vistiek nedirbsi. Aplinka, kurioje gyvena tokios šeimos, netvarkinga, nesutvarkyta, nors atrodo, laisvo laiko yra daugiau negu pakankamai. Bet geriau juk gerti. Laiko turi daug, kodėl negerti. Vis smagiau gyventi, ar

ne? Man baisu žiūrėti, kai prieš aštuonias ryto jaunimas jau laukia sustoję prie parduotuvės, kol atidarys, ir galės alaus nusipirkti. Būtų mano vaikai, kailį išperčiau. Aišku, absoliučiai apie visus taip sakyti negalima. Yra ir labai tvarkingų šeimų, gal tik šiuo metu jiems taip aplinkybės susiklostė, kad neturi darbo.

3. Naujosios Akmenės miesto seniūnijos socialinė darbuotoja

Kl. Ar Jūsų seniūnijoje daug jauno amžiaus (iki 25 metų) bedarbių?

Ats. Nepasakyčiau, kad labai daug. Dauguma yra išvažiavę, kai kurie su šeimomis, kiti tik vyrai, o žmonos augina namuose vaikus. Be to, jau ir mūsų miestuke atsiranda vis daugiau darbo, žmonės mažesnėje neviltyje, negu prieš kelis metus kad buvo.

Kl. Ar jų tarpe yra bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose?

Ats. Taip, aišku kad yra, juk taip pasireiškia socialinis paveldimumas.

Kl. Kaip manote, ar tėvų ilgalaikė bedarbystė turi reikšmės tam, kad jų vaikai irgi yra bedarbiai?

Ats. Ilgalaikių bedarbių vaikai, ypač jei tėvai neturi jokio ūkio ar neužsiima jokia kita veikla, neišmoksta dirbti, darbas jiems nėra vertybė, nesvarbu, koks jis bebūtų. Jie nėra savarankiški, jiems reikia nuolatinio paraginimo, spaudimo.

Kl. Ar esate pastebėjus, kokie yra jaunų bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose, gyvenimo siekiai?

Ats. Didžiausias siekis – iš kur nors gauti pinigų, nesvarbu iš kur, ir kuo greičiau juos išleisti. Anksčiau jie gyveno iš socialinių pašalpų, dabar dažnai – iš tėvų pensijų. Dar – iš vaikų pašalpų. Vaikų auginimas jau pradeda kai kam tapti verslu. Gauna pašalpas už vaikus, ir iš jų visa šeima gyvena. Močiūtė nedirba, senelis nedirba, o mama su tėvu dirbti negali, nes vaikus augina. Štai ir visa politika.

4. Papilės seniūnijos socialinė darbuotoja

Kl. Ar Jūsų seniūnijoje daug jauno amžiaus (iki 25 metų) bedarbių?

Ats. Na, nepasakyčiau, kad labai daug. Žinot, labai daug žmonių, neturinčių darbo, išvažiuoja. Į Angliją, į Airiją, į Ispaniją, dar kitur. Jaunimas tai ypač išvažiuoja. Paskui ir tėvus kiti kviečiasi pas save arba čia sugrįžta užsidirbę. Jauni dabar visi išvažiuoja, grįžta, paatostogauja

keletą savaitių ir vėl išvažiuoja. Senimas čia gyvena, kad ir darbo neturi. Kažkaip vyresni nesiryžta pajudėti, gyvena kaip prilipe.

Kl. Ar jų tarpe yra bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose?

Ats. Aišku, kad yra. Dauguma tokių, čia likusių.

Kl. Kaip manote, ar tėvų ilgalaikė bedarbystė turi reikšmės tam, kad jų vaikai irgi yra bedarbiai?

Ats. Tai aišku. Toks gyvenimo būdas. Paveldėtas tingėjimas. Pas mus yra taip: jei tėvai nenori dirbti, tai ir vaikai nedirba. O kam? Taip ir stumia dieneles, kur vienam paravėję, kam medžius paskaldę. Kiekvieną dieną eiti į darbą jiems per sunku, ir alga per maža. Geriau nedirbti, negu dirbti už minimumą. Esu pastebėjusi, kad labai sunku pririprašyti tokių šeimų paaugusius vaikus ar jaunimą į talką, kviečiami dirbti pvz., pas ūkininką, jie kelia įvairias sąlygas arba atsisako dirbti.

Kl. Ar esate pastebėjus, kokie yra jaunų bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose, gyvenimo siekiai?

Ats. Jie gyvena viena diena, nemoka planuoti, siekti. Dažniausiai jų išsilavinimas labai žemas, didžioji dauguma nebaigia vidurinės mokyklos, neturi jokios specialybės. Faktiškai beveik visi tik vidurinę šiaip ne taip baigia. Daugiausia tai po pagrindinės eina į proftechninę. Aišku, apie save jie galvoja labai gerai, tačiau tas gerumas pasibaigia tik mokėjimu išsireikalauti socialines išmokas. Ne paslaptis, kad kai kurie jauni bedarbiai gyvena asocialiai, nevengia išgerti, o kiti turi ir priklausomybę alkoholiui dauguma mėgsta išgerti. Aplamai alkoholio vartojimas jaunimo tarpe prasideda jau nuo 14 – 15 metų, tai ko iš jų norėti.

5. Kruopių seniūnijos socialinė darbuotoja

Kl. Ar Jūsų seniūnijoje daug jauno amžiaus (iki 25 metų) bedarbių?

Ats. Daugiausia nedirba vaikus auginančios mamos, tačiau vaikeliui paaugus, jos darbo nesieško, registruojasi darbo biržoje, gauna socialines išmokas, kitos antrą, trečią vaiką gimdo. Vyrai dažniau, jei vietoje darbo neranda, išvažiuoja. Dažniausiai į užsienį, kai kurie – į didžiuosius miestus. Savaitgaliais grįžta. Bet yra ir nedirbančių, aišku. Betgi jų visada buvo ir visada bus.

Kl. Ar jų tarpe yra bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose?

Ats. Aišku, tas pastebima. Nėra labai daug, sakyčiau, bet visgi tendencija tokia yra. Gal labiau šeimos, kurios priskirtinos socialinės rizikos grupei.

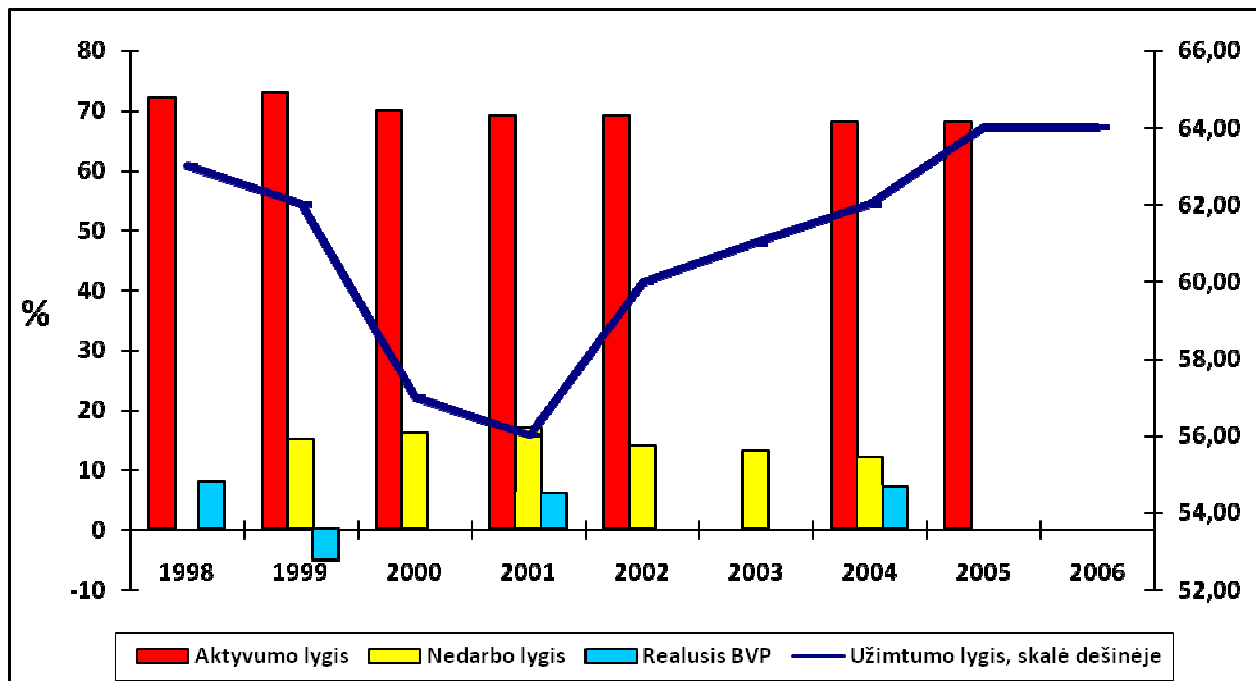
Kl. Kaip manote, ar tėvų ilgalaikė bedarbystė turi reikšmės tam, kad jų vaikai irgi yra bedarbiai?

Ats. Būtent, kad turi. Tie vaikai tingi mokytis, tingi dirbti lygiai kaip ir tėvai. Baigia mokyklą šiaip ne taip, tuo visi gyvenimo tikslai ir baigti. Toliau mokytis – retas kuris, ir tai kažkaip ne taip. Nemoka nei specialybės geros pasirinkti, juk patarimo tai neturi iš kur gauti. Tėvai tokie, kad nepatars. Tai ir gaunasi – lekia į miestą, kad tik toliau nuo namų. Baigia visokias floristikas šiaip ne taip ir negauna darbo, grįžta pas tėvus, va tau ir visa karjera. Tada pagrindinis rūpestis – kaip antrą pusę susirasti ir vaikų prisigimdyti. Tada jau pašalpas gaus. Kad vaikų neprižiūrėtų, tai retai pasitaiko. Aišku, visko gali pamatyti. Kitos jaunos, nepatyrusios, kaip draugės pamoko, taip ir daro. Nesakau, yra ir labai rimtų žmonių, iš paskutiniųjų verčiasi, važinėja į užsienį, užsidirba, bet šiaip tai – tie, kas pasilikę, buvo lodariai ir bus lodariai. Darbo nei jiems, nei jų tėvams nereikia.

Kl. Ar esate pastebėjęs, kokie yra jaunų bedarbių, augusių ilgalaikių bedarbių šeimose, gyvenimo siekiai?

Ats. Kokie ten siekiai, apie ką mes kalbame. Jie gyvena vienadieniais malonumais. Gavo pašalpą, prisipirko visokių ciackų liackų ir antroji dienoj pinigai baigėsi. Bet užtat du mobilūs kišenėje, dar kokia ryški maikė iš turgaus ir eina kuodus pašiausę. Žiūrėkit į mane, tipo. Kai pasižiūri į tokį nusmuktelnį, alaus bambalį apsikabinusį, baisu darosi. Bet ko norėti, pilstuko karta užaugo. Ką matė namuose, kaip tėvai gyveno, taip ir jie. Žinokit, nereti atvejai, kai tėvai su vaikais geria. Jiems tai atrodo normalu. Gal čia toks šeimos bendravimo būdas..

3 priedas

Pagrindinių Lietuvos darbo rinkos rodiklių kaita, kintant BVP

Rodikliai	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Darbo jėgos aktyvumo lygis ¹ , 15–64	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	72,0	72,1	70,5	69,4	69,3	69,7	69,0	68,3	67,4
Nedarbo lygis ²	13,2	14,6	16,4	17,4	13,8	12,4	11,4	8,3	5,6
Užimtumo lygis ³	62,3	61,4	58,7	57,2	59,6	60,9	61,1	62,6	63,6
Realusis BVP ⁴	7,5	-1,5	4,1	6,6	6,9	10,3	7,3	7,6	7,5

¹ Darbo jėgos aktyvumo lygis pagal amžiaus grupes ir lytį // Lietuvos statistikos departamento duomenys, prieiga internetu <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1317>

² Nedarbo lygis pagal amžiaus grupes ir lytį // Lietuvos statistikos departamento duomenys, prieiga internetu <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1320>

³ Užimtumo lygis pagal amžiaus grupes ir lytį // Lietuvos statistikos departamento duomenys, prieiga internetu <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1318>

⁴ Pagrindiniai ekonominės ir socialinės raidos rodikliai 1996–2006 m. // Lietuvos statistikos departamento duomenys, prieiga internetu: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1116>

Laima Purmalienē_____

(parašas)

Darbas baigtas:
